

**T. C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

İSLAM HUKUKUNDA SANIK HAKLARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Enes TÜRKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi İlyas YILDIRIM

Danışman

RİZE

2019

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında, Enes TÜRKOĞLU tarafından hazırlanan *İslam Hukukunda Sanık Hakları* başlıklı bu çalışma, 04.12.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/~~oy~~ ~~çokluğu~~yla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Ali KUMAŞ

Kabul/~~Red~~

Üye: Dr. Öğr. Üyesi İlyas YILDIRIM

Kabul/~~Red~~

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz FİDAN

Kabul/~~Red~~

13 / 1 / 2020

Doç. Dr. Ahmet YANIK
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 04/12/2019

Enes TÜRKOĞLU

ÖN SÖZ

Mahkemenin en temel unsurlarından ve taraflarından birisi sanıktır. Sanık, suçu kesin olarak sabit olmayan kişi olup belli başlı haklara sahiptir. Bu haklar, İslamiyet öncesi hukuk sisteminde doğrudan değil dolaylı bir şekilde oluşturulmuştur. İslami kaynaklarda ise sanık hakları genelde şüphe üzerine bina edilmiş, farklı meseleler adı altında incelenmiş, bir bütün halinde ele alınmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) döneminden sonraki süreçte her mezhebin meseleye farklı yaklaşması ve meseleyi detaylı bir şekilde incelemesi neticesinde sanık hakları belirginleşmiştir.

Tarih boyunca sanığın hakkı gasp edilmiş, sanık mağdur olan taraf olmuştur. Beşer tarafından oluşturulan kanun maddeleri toplumda zengin ve itibar sahibi kişilerin lehine olmuş, fakir ve düşkünlerin ise aleyhine işletilmiştir. Herhangi bir suçtan mahkemeye gelen bir kişi fakir ve toplumda itibar sahibi olmayan biriye, itibar sahibi olan kişilere karşı suçlu olarak kabul edilmiştir. Sanık sandalyesine oturan, hakkında suç iddiası olan bir kişiye genelde suçlu gözüyle bakılmış, suçlu olduğunu itiraf etmesi için çeşitli işkence ve baskılar yapılmıştır. Bu işkence ve baskılara dayanamayan sanık çoğu zaman işlemediği bir suçu kabullenmek zorunda bırakılmıştır.

İslam hukukunda sanık hakları olarak ele alınan bu konuda genel olarak fikhî kaynaklardan faydalanılmıştır. Ayrıca sanık hakları konusunun günümüz modern hukukuyla yer yer mukayeseli olarak incelenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. İslam hukukunda yer almayıp günümüzde sanık hakkı olarak değerlendirilen bazı haklara da konunun önemine binaen bu çalışmada yer verilmiştir. Faydalanılan İslam hukuku kaynaklarında Hanefî mezhebinin görüşleri ağırlıkta olmakla beraber herhangi bir mezhebin görüşüne bağlı kalınmaksızın mesele geniş çerçeveden ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın eksikleri bulunmakla beraber İslam hukukunda sanık hakkının var olup olmadığının aydınlatılması ve hangi hakların bulunduğu tespit edilmesi açısından çalışmanın önemli olduğu kanaatindeyiz.

Öncelikle bu süreç içerisinde tezimle alakalı her türlü hususta kendisine danıştığım danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İlyas Yıldırım'a, konu seçimi ve

kaynak belirleme hususunda bana yardımcı olan ceza hukuku alandaki çalışmalarıyla bilinen Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Abdullah Çolak'a, tezimi okuyup tavsiyelerde bulunan, Doç. Dr. Ali Kumaş, Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Fidan, Öğr. Gör. Fatih Gümüş, Ahmet Pılığ ve Ali Acavut'a, bu süreç içerisinde benim için destek ve dualarını bir an olsun eksik etmeyen saygı değer anneme ve babama teşekkürü bir borç bilirim.

Enes TÜRKOĞLU

RİZE/ 2019

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	2
ETİK BEYAN.....	3
ÖN SÖZ	5
İÇİNDEKİLER	7
ÖZET	12
ABSTRACT.....	13
KISALTMALAR.....	14
GİRİŞ	15

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA SANIK HAKLARI

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	18
A. Sanık	18
B. Sanık Hakkı.....	19
C. Hak ve İlke.....	20
D. Şüpheli ve Sanık Kavramlarının Farkı.....	22
1. Modern Hukukta Şüpheli ve Sanık	22
2. İslam Hukukunda Şüpheli ve Sanık	23
II. TARİHÇESİ.....	25
A. İslamiyet Öncesi Dönemde Sanık.....	26
1. Ur-Nammu Kanunlarında Sanık.....	26
2. Lipit-İstar Kanunlarında Sanık.....	26
3. Hammurabi Kanunlarında Sanık	27
4. Tevrat ve İncil’de Sanık	28
B. İslamiyet’te Sanık	29
C. Modern Dönemde Sanık	30
III. SANIK HAKLARININ HUKUKTAKİ YERİ.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

SANIKLARA TANINAN HAKLAR

I. SANIĞIN TASARRUFUNA BIRAKILAN HAKLAR.....	33
--	----

A.	Yemin Hakkı.....	33
1.	Kavramsal Çerçeve.....	33
2.	İspat Vasıtası Olarak Yemin.....	33
3.	Hukuk ve Ceza Dâvalarında Sanığın Yemin Hakkı.....	34
4.	Sanığın Yemin Etme Şekli Açısından Hakkı	35
B.	Nükûl Hakkı.....	36
1.	Dâvalarda Nükûl.....	37
a.	Hadlerde Nükûl	37
b.	Kıyas ve Müessir Fiilde Nükûl	38
2.	Yeminde Nükûlün Geçerli Olduğu ve Olmadığı Alanlar.....	38
C.	Dosya İnceleme Hakkı.....	39
D.	İkrardan Rücû Hakkı.....	40
1.	Kavramsal Çerçeve.....	40
2.	İkrardan Rücûun Geçerli Olduğu ve Olmadığı Alanlar	41
a.	Sırf Allah Hakkı Olan Suçlarda İkrar ve Rücû.....	41
b.	Kul Hakkı Olan Suçlarda İkrar ve Rücû	42
3.	İkrardan Rücû ile İlişkili Diğer Meseleler.....	43
a.	Hâkim'in Kararı Sonrası İkrardan Rücû.....	43
b.	İkrar Mekânı	44
E.	Müdafiden Yararlanma Hakkı	44
1.	İslam Hukukunda Sanığın Müdafiden Yararlanması	45
2.	Modern Hukukta Sanığın Müdafiden Yararlanması	46
F.	Savunma Hakkı.....	47
1.	Şehirde olup mahkemeye gitmemesi.....	49
2.	Şehir dışında olup mahkemeye gidememesi	50
G.	Susma Hakkı	50
1.	Dâvalarda Sanığın Susma Hakkı.....	51

2. Modern Hukukta Sanığın Susma Hakkı.....	52
H. Tercümandan Yararlanma Hakkı.....	52
1. Tercüman Yeter Sayısı	53
2. Tercüman Olacak Olan Kişide Aranılan Bazı Şartlar	54
II. SANIKTAN BAĞIMSIZ TANINAN HAKLAR (İLKELER)	55
A. Halka Açıklık İlkesi (Alenilik İlkesi)	55
B. Makul Sürede Yargılanma İlkesi	57
C. Masumiyet İlkesi.....	58
D. Adil Yargılanma İlkesi.....	60
1. Hâkimin Adil Yargılamadaki Rolü	61
2. Mahkemenin Taraflara Eşit Davranması.....	62
3. Mahkeme Sürecinde Eşitliğin Sağlanması	63
4. Hüküm Sonrası Eşitlik.....	63
E. Şüpheden Sanık Yararlanır İlkesi	63
1. Hadlerde Şüphe	65
a. Zina Haddinde Şüphe	65
1) Maddi Unsurda Şüphe/ Fiilde Şüphe.....	66
2) Manevi Unsurda Şüphe/ Ehliyetinde Şüphe	66
3) İrade Bozukluğu ve Şüphe.....	67
4) Yanılma ve Şüphe.....	67
b. Hırsızlık Haddinde Şüphe	68
1) Maddi Unsurda Şüphe / Fiilde Şüphe.....	68
2) Manevi Unsurda Şüphe / Ehliyetinde Şüphe	69
3) Çalınan Malın Değerinde Şüphe.....	69
4) Kasıttaki Şüphe	70
5) Çalınan Malda Hırsız Şüphesi.....	71
6) İztırar Hali ve Şüphe	71

7) Rıza ve Şüphe	71
c. Sarhoşluk Veren İçecekleri İçme Haddinde Şüphe	72
1) Maddi Unsurda Şüphe/ Fiilde Şüphe	72
2) Manevi Unsurda Şüphe / Ehliyetle Şüphe	73
3) Şüpheli Diğer Bazı Durumlar	73
d. Kazf (Zina İftirası) Haddinde Şüphe	73
1) Maddi Unsurda Şüphe/ Fiilde Şüphe	74
2) Manevi Unsurda Şüphe/ Ehliyetle Şüphe	75
e. Yol Kesicilik/ Eşkiyalık Haddinde Şüphe	75
1) Maddi Unsurda Şüphe/ Fiilde Şüphe	75
2) Manevi Unsurda Şüphe/ Ehliyetle Şüphe	76
2. Şâhitlikte Şüphe.....	76
a. Şâhitte Aranılan Genel Şartlarda Şüphe	77
b. Lafız ve Manada Şüphe	80
c. İfadenin Netliğinde Şüphe	80
d. Gecikme ve Şüphe.....	80
e. Nisapta Şüphe	81
f. Hüküm Öncesi Şüphe.....	82
g. Hüküm Sonrası Şüphe	83
ba. Hükümden Sonra Ceza Uygulanmadan Önce Şüphe	83
bb. Hükümden Sonra Ceza Uygulanırken Şüphe.....	84
h. Şâhitlik Üzeri Şâhitlikte Şüphe	84
3. Yeminde Şüphe	85
4. Cezanın Uygulanması ve Gecikmesinde Şüphe	85
a. Şahsi Hak Dâvalarında Zamanaşımı.....	85
b. Kamu Hak Dâvalarında Zamanaşımı	86

5. Suç Olup Olmadığının Bilinmemesinde Şüphe.....	87
6. Hâkimde Şüphe	87
7. Müessir Fiilde Şüphe.....	88
F. Tehditsiz Yargılanma İlkesi.....	89
G. Yargılama Uygun Mekân ve Zamanda Gerçekleştirilir İlkesi.....	90
1. Yargılanma Mekânı.....	90
2. Yargılama Zamanı.....	92
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	96
ÖZ GEÇMİŞ.....	103

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İlyas YILDIRIM

Hazırlayan: Enes TÜRKOĞLU

Yıl: 2019

Sayfa Sayısı: 103

ÖZET

İSLAM HUKUKUNDA SANIK HAKLARI

İslam hukukunda sanık hakları başlığı adı altında ele alınan bu çalışmada, sanık, şüpheli sanık farkı, sanığın tarihçesi, sanık hakları ve ilkeleriyle ilişkili meseleler incelenmiştir. Temelde İslam hukuku olmakla beraber konunun daha iyi anlaşılması adına yeri geldikçe ilgili kısım, modern hukukla mukayeseli bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca herhangi bir mezhebin görüşüne bağlı kalınmaksızın mesele, etraflı bir biçimde incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda İslam hukukunda sanık haklarının hemen hemen bütün mezheplerde farklı konu başlıkları adı altında ele alındığı görülmüştür. Yapısı gereği modern hukukta mevcut olmayan bazı hakların İslam hukukundaki önemine değinilmiştir. Tespit edilen sanık hakları, sanığın tercihinə sunulan ve sunulmayan şeklinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanık, şüpheli, hak, ilke, sanık hakkı

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Basic Islamic Sciences

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi İlyas YILDIRIM

Author: Enes TÜRKOĞLU

Year: 2019

Pages: 103

ABSTRACT

DEFENDANT RIGHTS in ISLAMIC LAW

In this study, which is discussed under the title of defendant rights in Islamic law, the issues that related to defendant, the difference between defendant and suspect, the history of defendant, defendant rights and principles are examined. Although Islamic law is the basis of the study, the relevant part has been tried to be approached comparatively with modern law as the occasion arises in order to better understand the issue. In addition, regardless of the opinion of any sect, the issue has been tried to be discussed in detail. As a result of the research, it is seen that the defendant rights in Islamic law were discussed in almost all sects under different titles. The existence of some rights which are absent in modern law due to its structure have been detected in Islamic law. The defendant rights that detected were approached with a dual classification of the defendant's choice and not.

Keywords: Defendant, suspect, right, principle, right of defendant

KISALTMALAR

AIHS	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
b.	:İbn, bin
bkz.	:Bakınız
cc	:Celle Celâlûhu
CMK	:Ceza Muhakemesi Kanunu
CMUK	:Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
d.	:Doğumu
Hız.	:Hazreti
md.	:Madde
MÖ.	:Milattan Önce
nşr.	:Neşreden
ö.	:Ölümü
s.a.v	:Sallallahu ‘aleyhi ve sellem
son	:Son hali
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
TCK	:Türk Ceza Kanunu
trc.	:Tercüme eden
ty.	:Tarih yok
yy.	:Yüz yıl
vd.	:Ve diğerleri
vs.	:Vesâir

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

İslam yargılama hukuku ve modern hukukta sanık ve hakları önemli bir konuma sahiptir. Müddeâ aleyh/ müttehem bir diğer ifadeyle sanık, mahkemenin en önemli unsurlarından biridir. Sanıklık, şahsın re'sen ya da bir şikâyetle mahkemeye verildiği andan itibaren hükmün kesinleşme anına kadarki masumiyeti ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bi'setine kadar dolaylı bir şekilde sanık hakları yargılamada dolaylı bir şekilde uygulanmakta iken, Hz. Peygamber (s.a.v) dönemi ve onu takip eden süreçte yargı aşamasında kişinin suçluluğu yargı aşamasında kesin olarak ispat edilmek istenmiştir. Mâiz b. Mâlik'in zina itirafıyla alakalı meşhur hadiste geçen durum bunu destekler mahiyettedir.¹ Daha sonraki süreçte İslam alimleri bu ve bunun gibi hadiselerden faydalanarak çeşitli kaideler oluşturmuştur. Mecellede yer alan “*Beraati zimmet asıldır.*”² kâidesi konunun önemini ortaya koyan önemli kaidelerden sadece birisidir.

Çalışmamızın birinci bölümünde konuya giriş mahiyetinde ve zemin oluşturma adına bazı bilgi ve kavramlara yer verildi. İkinci bölümde oluşturulan zemin üzerinden sanığa tanınan haklar ve ilkeler sanığın kendi tasarrufu dâhilinde olup olmamasına göre geniş açıdan incelemeye çalışıldı.

Çalışmamızın adı İslam Hukukunda Sanık Hakları olmasına rağmen yeri geldikçe meseleyi daha iyi görebilme adına modern hukuk eserlerinden bir kısmına kısaca değinilmiştir. Bu şekilde hak ve ilke üzerinden sanık hakları tespit edilip hak ve ilke üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Modern hukukta yer alıp İslam hukukunda tespit edilemeyen birtakım haklar da konunun önemine binaen ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı, günümüzdeki birçok hukuk sisteminde var olan sanık haklarının İslam hukukunda da yer aldığını fakat bir bütün halinde ele alınmayıp uygulamada var olduğunu, klasik eserlerde farklı konu başlıkları adı altında incelendiğini ortaya koymaktır.

¹ Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (Beyrut: Daru'l-Marife, 2010), 163.

² Mecelle md. 8

Araştırmanın Önemi

Sanık hakları olarak ele aldığımız bu çalışma sanık haklarının İslam hukukundaki varlığını bütünsel olarak gözden geçirme adına önemlidir. Mezheplerin klasik eserlerinde sanık hakları ile alakalı müstakil bir başlık bulunmaması, meselenin farklı başlıklar adı altında parça parça ele alınması konunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada klasik fıkıh eserlerinde dağınık bir şekilde yer alan sanıkla ilişkili hakların bir araya toplanması ve günümüz bakış açısıyla yeniden incelenmesi adına benzer çalışmalardan farklıdır. Ayrıca çalışmamız sanığın tarihçesinin insanlık tarihinin ilk zamanlarına kadar götürmenin mümkün olabileceğini göstermesi ve bu minvalde sanık haklarının tarihçesinin oluşturulması konusunda yapılacak olan çalışmalara katkı sağlar nitelikte olması açısından önemlidir.

Sanık haklarıyla ilgili yapmış olduğumuz bu çalışmada, ağırlıklı olarak Hanefi mezhebinden yararlanılmakla birlikte tek bir mezhebin görüşüne bağlı kalınmamıştır. Bununla beraber konu modern hukukla birlikte ele alınmaya çalışılmıştır.

Modern hukukta sanığa tanınan bazı haklar da gelişen ve değişen modern dünyada İslâm hukukundan farklılık arz etmektedir. Bu yüzden İslami bakış açısıyla ele alınan birtakım haklar, modern hukukta yer almamaktadır. Bazı haklar ise modern hukukta bulunup İslam Hukukundaki hükümlerde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızın ana omurgasını İslam yargılama hukuku kaynakları oluşturmaktadır. Öte yandan ele aldığımız birçok hak ve ilkede ağırlıklı Hanefi mezhebi olmak üzere Şafiî, Maliki, Hanbeli ve Zahiri mezheplerinin görüşlerine değinilmiştir. İslami eserleri temel almakla beraber meselenin günümüzle mukayesesinin daha rahat yapılması ve anlaşılması adına günümüz modern hukuk kaynaklarından da istifade ettik. Fıkıh kaynaklarından elde edilen görüşler mukayeseli açıklanmakla birlikte bu görüşlerden günümüz hukukuna en uygun olanlarını tercih etmeye çalıştık.

Kaynaklarımız arasında günümüz İslam ceza hukuku ve İslam ceza muhakemesi hukuku eserleri bulunmaktadır. Yararlandığımız eserler arasında

Abdülaziz Bayındır'ın *İslam Muhakeme Hukuku*, Abdülkadir Üdeh'in, *İslam Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk*, Ahmed Fethî Behnesî'nin *el-Mevsû 'atü'l-cinâ'îyye fî'l-fikhi'l-İslâmî*, Celal Erbay'ın *İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*, Fahrettin Atar'ın *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*, Muhammed Ebu Zehra'nın *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Sahib Beroje'nin *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslam İspat Hukuku* eserleridir.

Bu eserlerin yanı sıra ayrıca yargılama hukukuna dair bazı modern eserlerden de yararlanılmıştır. İstifade ettiğimiz bazı modern kaynaklar Hakan Hakeri ve Yener Ünver'in *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ali İhsan İpek'in *Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Savunma Hakkı*, Feridun Yenisey ve Ayşe Nuhuğlu'nun *Ceza Muhakemesi Hukuku* eserleri sayılabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA SANIK HAKLARI

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Sanık

Arapçada *müttehem*,³ *maznun*⁴ ve *müddeâ aleyh*⁵ kelimeleri, sanık (dâvalı) anlamına gelen kelimelerdir. Ancak İslâm âlimleri, kullanım bakımından “müddeâ aleyh” kelimesini, sanık anlamına gelen diğer kelimelerden daha fazla tercih etmiştir. Hatta müddeâ aleyh (dâvalı) kelimesi kapsam bakımından sadece hukuk dâvalarında kullanılan bir kelime olmayıp ceza dâvaları da dâhil olmak üzere oldukça geniş bir alanda kullanılmıştır. Örneğin evlilik, boşanma, satış, miras, borç gibi şahsi dâvaların yanında kamu hakkını ilgilendiren dâvalarda da aynı şekilde *dâvalı* kelimesi tercih edilmiştir.⁶

Dâvacı ve dâvalının (sanığın) tespitinde bazı kıstaslar belirlenmiştir. İbnü'l Hacıb'e (ö.646/1249) göre dâvacı, tasdik edenin sözünü terk eden, dâvalı ise aslı ve alışılmış olanı tercih edendir. Karâfi'ye (ö.684/1285) göre dâvacı, bilinenin ve görünenin aksini iddia eden, dâvalı ise bilinen ve görüneni savunan kişidir. Bir başka görüşe göre ise dâvalı, *asl* elinde olan, dâvacı ise dâvalının elindekinin

³ Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî el- Ensârî el- Ifrikî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1300), 13: 273; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es- Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, nşr. Abdulğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987), 2054; Reinhart Dozy, *Tekmiletü'l-Meâcimi'l- Arabiyye*, nşr. Muhammed Selim en-Nu'aymi (Irak: Daru'r-Reşid, 1400/1980), 6, 343; Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Halîl Trablusî, *Muînü'l-hükkâm* (yy: Daru'l-Fikr, ty), 175; İbrahim Enes v.dğr., *el-Mu'cemü'l-vasît* (Mısır: Mektebetü's-Şurûki'd-Düveliyye, 2004), 1060.

⁴ Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisarî, *Ahteri-yi Kebir* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 602; Zemahşeri Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Esâsü'l Belâga*, nşr. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 1: 628.

⁵ Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî, *Tilbetü't-talebe fi'l-istilâhâtî'l-fikhiyye*, nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak (Beyrut: Darü'n-Nefâis, 1436/2015), 278; Dozy, *Tekmile*, 6, 343; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 412.

⁶ Cevdet Yavuz, “Dâva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 13.

naklini isteyendir.⁷ Meydânî'ye (ö.1298/1881) göre ise; dâvacı, istemediği takdirde dâvada bulunmaya icbar edilemeyendir. Çünkü dâvacı talep edendir, dâvalı ise dâvalaşmaya mecbur edilendir. Yani dâvalı kendisinden talepte bulunulandır.⁸ Bu tanımlamalar çerçevesinde genel bir tanım yapacak olursak dâvacı, iddianamenin kabul edilmesinden sonra herhangi bir şeyin hâkim ve şahitlerin huzurunda kendine ait olduğunu iddia eden; dâvalı ise hâkim ve şahitler huzurunda kendisinden bir hak istenen kimsedir.

Mâlikî mezhebine göre hakkındaki şikâyetler ve suçlamalardan hareketle bir kişiye suçlu muamelesinin yapılması kabul edilebilecek bir davranış değildir. Eğer Dâvalı (sanık) olan kişi hakkında eğer suçu işlediğine dair yoğun alametler varsa o zaman dâvalının sanık olarak niteleneceğini ifade ederler. Mâlikîler'in bu şekilde hareket etmelerinin sebebi suçsuz olarak sanık durumuna düşen kişilerin hakkını ön plana çıkarmak suretiyle kötü niyetli insanlara karşı önlem almaktır. Ayrıca aleyhine suç emareleri olmayan bir kişiye karşı dâva açanlara ve suçlu kabul edilen kişilere karşı bu iddialarını ispat edememeleri halinde ceza verilmesi gerektiğini ifade etmektedirler.⁹

Modern hukuka göre sanık, ceza hukuku açısından suç işlediği sabit olduğu anda cezalandırılacak olan kişi iken, ceza muhakemesi hukukuna göre ise sanık, bireysel savunma makamıdır. İslam hukukunda müddeî ve müddeâ aleyh şeklindeki ayrım modern hukukta dâvacı ve dâvalı yani iddia ve savunma makamı şeklindedir. İddia makamında olan dâvacı, savunma makamında olan dâvalı yani sanıktır.¹⁰

B. Sanık Hakkı

Sanık hakkı, bir şahsın re'sen ya da bir şikâyetle mahkemeye verildiği andan itibaren hükmün kesinleşme anına kadar veya hüküm kesinleştikten sonra kanunda belli başlı haklara sahip olmasıdır. Örneğin; zina yaptığına dair bir kişi hakkında şahitlik neticesinde veya başka bir sebeple had cezası hükmü verilse,

⁷ Burhânuddîn İbrahim b. Ali b. Ebi'l-Kâsım b. Muhammed İbn Ferhûn, *Tebssiratü'l-hükkâm* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1: 105.

⁸ Abdülganî b. Tâlib Meydânî, *el-Lubâb fî şerhi'l-Kitap* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2017), 2: 399.

⁹ Sahip Beroje, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslâm İspat Hukuku* (Ankara: Fecr Yayınları, 2007), 139.

¹⁰ Nasî Arslan, "Kur'ân ve Sünnete Göre Sanık ve Mahkûm Hakları", *Ku'rân ve Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 15 (2014), 531.

recm cezası uygulanmadan şahitler yaptıkları şahitlikten vazgeçse veya ilk olarak taşlamaya kendileri başlayacakları halde bu durumdan çekinseler şüphe durumu meydana geleceğinden dolayı verilen hükme rağmen had cezası uygulanmaz.¹¹ Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) şüphe durumunda hadlerin düşürülmesini emretmiştir. Kanunda var olan bu durum, sanığın hakkı olarak sabittir.¹²

Modern hukukta ise sanık hakkı, şüpheli bir kişinin hakkında savcılığın hazırladığı iddianamenin mahkeme tarafından geri çevirmeyip kabul edildiği andan kesin hükmün verilme anına kadarki süreçte sanığın kanunda kendi için belirlenmiş hakları kullanmasıdır. Örneğin; sanığın birden fazla avukattan yararlanma hakkını kullanması gibi.¹³ Bu durum sanığın hakkı olup kanunla sabittir. Her iki hukukla ilişkili açıklama sonraki bölümde ele alınacaktır.

C. Hak ve İlke

Çoğulu hukuk olan hak kelimesinin,¹⁴ birçok tanımı bulunmakla beraber fıkıhtaki anlamını netleştirmek oldukça zordur. Bunun nedeni hak kavramıyla alakalı bilgiler ve ayrımların derli toplu bir şekilde değil, fıkının çeşitli konu başlıkları altında incelenmesinden dolayıdır.¹⁵ Ancak burada ele alınan anlamı toplumu oluşturan şahısların, şahsi çıkarlarının korunması amacıyla, hukuk düzeni tarafından şahsa tanınan ve kullanım hususunda seçimin tamamen kişiye bırakılması açısından olacaktır.¹⁶ Başka bir deyişle hak, kullanılması caiz olan, terk edildiğinde cezayı gerektirmeyen durumdur.¹⁷ Esasında bu yönüyle hakkı, kişi hakkı olarak da isimlendirebiliriz. Çünkü kişilerin kendi lehine olan haklardan vazgeçmesi veya hakkı talep etmesi istekleri doğrultusundadır.¹⁸

¹¹ Muzafferüddin İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyirayn* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 645.

¹² Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, nşr. İshak Tîbî (Lübnan: Beytü'l-Efkâr ed-Düveliyye, 2005), 621; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, nşr. Raid b. Sabri b. Ebi Alfe (Lübnan: Beytü'l-Efkâr ed-Düveliyye, 2004), 1401.

¹³ CMK 149/1

¹⁴ Enes v.dğr., *el-Mu'cemü'l-vasîf*, 188.

¹⁵ Ali Bardakoğlu, "Hak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 142.

¹⁶ Aydın Kudat, "Hak ve Hukuk Kavramları Üzerinde Bir Değerlendirme", *Adam Akademi* 4 (2004): 94.

¹⁷ Abdülkadir Üdeh, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk*, trc. Akif Nuri (İstanbul: İhya Yayınları, 1976), 1: 678.

¹⁸ Kudat, "Hak ve Hukuk", 95.

Hak kavramının, objektif ve sübjektif olmak üzere ikiye ayrılabilir. Objektif haklar toplumsal hayat düzeninin korunması ve devamı için iki farklı şahıs arasında, devletle bir şahıs arasında veya farklı devletler arasındaki düzeni tesis eden usûl ve kurallardır. Sübjektif haklar ise objektif hakların usûl ve kurallarına dayanarak hak sahibi sıfatıyla kişilere veya devletlere tanınan yetkilerdir.¹⁹

Verdiğimiz tanımlardan hareketle burada ele alınan hak, hukuka uygun bir şekilde adaletin gereğini sağlamak amacıyla toplumdaki herhangi bir bireye kanunun sağladığı kazanımlardır. Şu durumda sanık olan bir kişiye, kanun birtakım haklar üzerinden seçenek sunmaktadır. Kişinin kendisine sunulan bu seçenekleri kullanması onun hakkıdır. Birey bu hakları kullanıp kullanmama hususunda özgürdür. Kişinin bu hakkı kullanmaması, toplumda adalete karşı itibar kaybına yol açmaz.

İlkenin tanımının bu yöntem üzerinden yapılması gerekmektedir. İlke “ilk” kelimesinden türeyen; bir şeyin temeli, kökü, sebebi, kaynağı anlamlarına gelen bir kelimedir. Kelime manası olarak farklı kullanımları bulunmaktadır. Örneğin bir varlığı ortaya çıkaran unsurlardan her biri ilkedir. Yani suyu oluşturan oksijen ve hidrojenden her biri ilkedir. Başka bir kullanımı ise, genel bir kanun, kaide veya her şeyde bulunan evrensel bir hakikat manasındadır.²⁰ Bizim kullanacağımız anlam da genel bir kanun ve evrensel hakikat olması manasıdır. Bu açıdan anlamlandırıldığında dinlerin kendilerine has ilkelerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Örneğin; tek ilah inancı, İslam dininin benimsediği en temel ilkedir. ‘Müslümanım!’ diyen herkesin tercih hakkı bulunmaksızın bu ilkeyi kabul etmesi gerekir. Yani ilkeler; herkesin herhangi bir konuda aynı şeyi yapması, tercih hakkının bulunmaması ve herkes için geçerli olan kaidelerdir. Kanunlarda var olan ilkeler de bu şekildedir. İlke, herkesi bağlayan, objektif ve kişinin tercih hakkına bağlı olmayan durumdur.²¹

İkinci bölümde sanık hakkı ve ilkesi ayrımının bu açıdan ele alınmasında fayda görülmüştür. Herhangi bir meselede sanığın şayet tercih hakkı bulunmakta ise bu onun için bir haktır. Örneğin; avukattan yararlanma hakkı, yemin hakkı,

¹⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 169.

²⁰ Hüseyin Atay, “İslam’ın Evrensel İlkeleri”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 2 (1975), 2-3.

²¹ Atay, “Evrensel İlkeler”, 15.

ikrardan dönme hakkı, susma hakkı... Sanık dilerse mahkemede susarak bu hakkı kullanabilir dilerse de konuyla alakalı tüm bildiklerini susmak yerine mahkemede açık açık anlatabilir. Bu sanığın iradesine bırakılan ve tercihinin sunulan bir durumdur. Ancak ilke kapsamına dâhil edilen durumlarda sanığın tercih hakkı bulunmamaktadır. Çünkü ilkelerdeki ihmalkârlık, toplumun mahkemeye karşı bakışını olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin; şüpheden sanık yararlanır ilkesi. Sanık, “*Suçum yüzde yüz ispat edilmese de beni mahkûm edin*” diyemez. Bu sadece sanıkla alakalı bir durum değildir. Burada asıl mesele; yargıya, adalete, mahkemeye ve devlete olan güvenin tesisidir. Bu gibi sebeplerden dolayı ilkelerde sanığa tercih hakkı bırakılmamıştır.

D. Şüpheli ve Sanık Kavramlarının Farkı

Modern hukukta sanık ve şüpheli kavramları ayrı kavramlar olarak ele alınmaktadır. İslam hukukunda tespit edebildiğimiz kadarıyla modern hukuktaki gibi sınırları belli sistematik bir ayrım bulunmamaktadır. Ancak meseleler üzerinden karşılaşılan örneklerde böyle bir farkın bulunduğu görülmektedir. İslam hukukunda bu konuyla alakalı sınırları belli bir tanımın yapılabileceği bu durumdan anlaşılmaktadır. Yapacağımız ayrımın net olarak anlaşılması adına önce modern hukuktaki ayrıma kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır.

1. Modern Hukukta Şüpheli ve Sanık

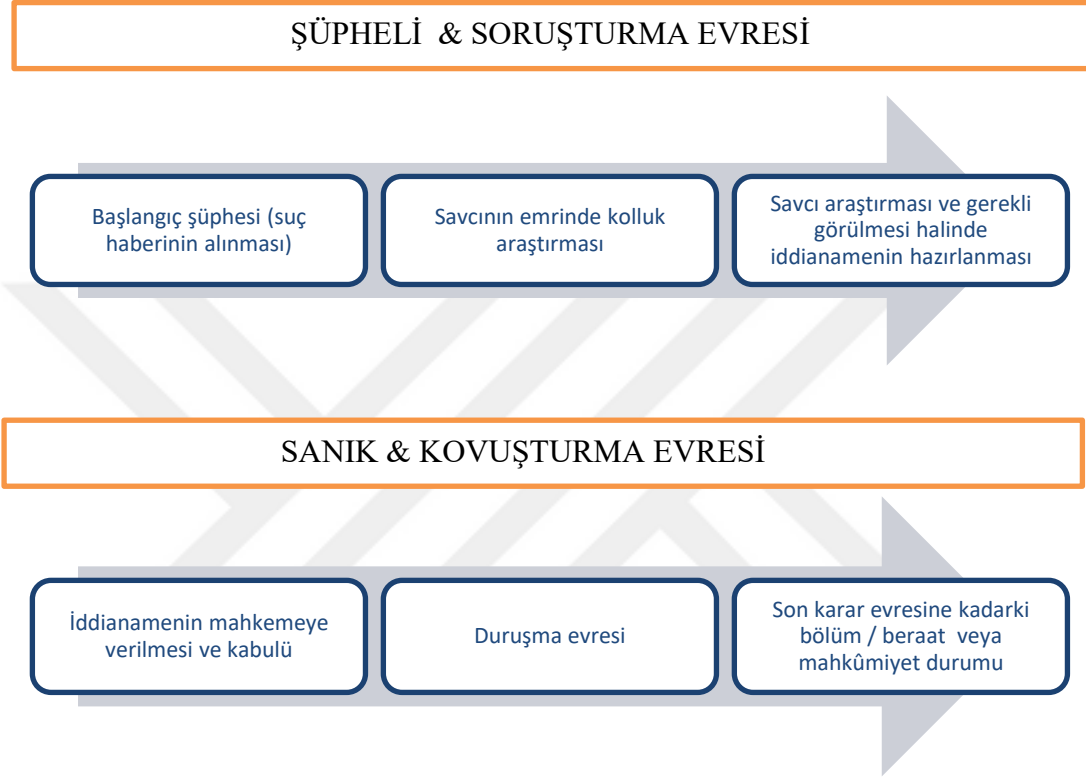
Kanunda; soruşturma evresinde suç şüphesi altında olan Cumhuriyet Savcılığı ve onun emrindeki kolluk güçleri tarafından soruşturulan kişi hakkında hazırlanan iddianame henüz mahkemeye verilmemişse veyahut mahkemeye verilmiş ancak yetersiz kabul edilip iddianamesi kabul edilmemişse bu kişi, şüpheli olarak isimlendirilir.²² Sanık ise kovuşturmanın başlamasından nihai hükmün verilmesine kadar suç şüphesi altında olan kişidir.²³ Aradaki fark, iddianamenin kabul edilip edilmemesiyle alakalıdır. İddianamenin mahkeme tarafından kabul edilmesi neticesinde şüpheli, sanık olarak adlandırılmaktadır. Bu bakımdan sanığın şüpheli durumu şüpheliye nazaran daha fazladır.²⁴

²² Feridun Yenisey - Ayşe Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 176.

²³ Bahri Öztürk v.dğr., *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, ed. Bahri Öztürk (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 188.

²⁴ Nurullah Kunter v.dğr., *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2009), 359.

Şema şeklinde ifade edecek olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

Günümüz ceza muhakemesindeki şüpheli ve sanığın tanımı ile ilgili fark ilgili kanun maddelerinde açıkça görülmektedir.²⁵

2. İslam Hukukunda Şüpheli ve Sanık

İslam hukukunda da şüpheli ve sanık tarzında bir ayrım karşımıza çıkmaktadır. Ancak aralarındaki ayrım günümüz modern hukukundaki gibi iddianame hazırlanmadan öncesi ve iddianame mahkemeye sunulduktan sonrası şeklindeki bir farktan kaynaklanmamaktadır. Şüpheli ve sanığın hangi statülerde değerlendirileceği hangi durumda şüpheli, hangi durumda sanık olması gerektiğiyle alakalı sistematik ayrımlar mevcut değildir. Ancak kanaatimizce bilgilerin kesinlik derecesi üzerinden sanık ve şüpheli ayrımı yapılabilir.

²⁵ Bkz. CMK m. 160/1; CMK m.175

Şöyle ki İslam'da bilginin kesinlik dereceleri fakihler tarafından kuvvetliden zayıfa olacak şekilde yakîni bilgi, şek, zan ve vehim şeklinde yapılmıştır.²⁶ Yakîni bilgi, bireyin doğumundan herhangi bir suç şüphesi ile karşılaşacağı ana kadar ki suçsuzluğunu ifade etmektedir. Yani kişinin yüzde yüz suçsuzluk hali, kesin bir bilgidir. Böyle bir durumda kişi masum olarak isimlendirilir.²⁷

Şek, bir şahıs hakkında suç duyurusunda bulunulduğu andan itibaren kişinin hâkim karşısına çıkışına kadarki dönemi ifade etmektedir. Modern hukuktaki şüpheli, bu kısımda değerlendirilmektedir. Yani savcının araştırmaları neticesinde iddianamenin hazırlanıp mahkemeye sunulma anına kadarki bölümde dâvalının durumunu ifade etmektedir. Şek durumunda olan bir kişinin suçlu olma veya suçsuz olma oranları eşittir. Yani yüzde ellidir.²⁸

İhtimallerden birisinin ağır basması halinde tercihte bulunulursa zan,²⁹ tercih edilen ihtimal düşük olursa vehim olur.³⁰ Yani doğruluk oranı yüzde elli beş yanlışlık oranı yüzde kırk beş olduğunda hâkim yüzde kırk beşlik bölümü tercih ederse vehim ile hareket etmiş olur. Zan ile vehim, hâkimin huzuruna dâva geldiği andan itibaren başlayıp hükmün kesinleşmesine kadar devam eder. Bu bölümde dâvalının durumu modern hukuktaki sanık kavramıyla ifade edilmektedir diyebiliriz. Yani sanıklık iddianamenin mahkemede kabul edilmesiyle hükmün kesinleşme anına kadarki bölümü yansıtır denilebilir.

Sanığın masumiyeti veya yüzde yüz suçlu olduğu yüzde yüz ispat edilirse kanaatimizce kişinin durumu yine yakîni bilgiyi ifade etmektedir. Yani kişi ya kesin masumdur ve beraat eder ya da kesin olarak suçludur mahkûm olur.

Ancak şunu ifade edelim ki kanaatimizce şahsın suçlanmadan önceki kesin masumiyeti ile suçlandıktan sonraki kesin masumiyeti her ne kadar aynı gibi gözükse de aynı değildir. Birinci durumda kişi mutlak manada masumdur; ikinci

²⁶ Osman Demir, "Yakîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 272.

²⁷ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş* (Ankara: Damla Kitabevi, 2014), 76; Demir, "Yakîn", 43: 271.

²⁸ H. Yunus Apaydın, "Zan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 112.

²⁹ Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş*, 77.

³⁰ Apaydın, "Zan", 44: 112.

durumda ise kişi üzerine atılan suçtan temizlenerek masum olmuştur. Ancak neticede her ikisinde de yüzde yüz masum olmaktadır.

şema şeklinde gösterecek olursak;

II. TARİHÇESİ

Dünya tarihi geçmişten günümüze kadar birçok siyasi oluşuma ev sahipliği yapmıştır. Bu oluşumlar toplumlarında düzeni sağlamak için çeşitli suçlar tespit etmişler, tespit ettikleri bu suçlara göre de cezalar belirlemişlerdir. Muhakeme hukukunda yer alan unsurlar da bu tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Sanık kavramının da bu unsurlar arasında önemli bir konuma sahip olduğu müşahede edilmektedir.

İlahi dinlerde cezanın tespiti kısmî olarak insanlara kısmî olarak bırakılmışken ilahi olmayan dinlerde suç ve buna mukabil cezalar devleti idare eden kişiler tarafından oluşturulmuştur. Medeniyetlerin oluşturdukları suç ve cezalar kimi zaman dâvacıyı, kimi zaman sanık sandalyesine oturan kişiyi mağdur etmiştir.

Tarih sahnesinde her zaman mağdur olan fertler olmuştur. İdareyi ellerinde tutanlar, cezaları çoğu zaman statü ve sınıf farklılıklarına göre belirlemiş; sanık olan kişileri suçu ispat edilmeden idama mahkûm etmişlerdir.

Sanık ve hakları ele alınırken bu unsurun oluşumunun tarihsel sürecine bakmakta yarar bulunmaktadır. Sanık ve sanık hakkının tarihsel süreci İslâmiyet

öncesi dönem, İslâmî dönem ve modern dönem olmak üzere üç kısımda açıklanabilir.

A. İslamiyet Öncesi Dönemde Sanık

Eski Mezapotamya uygarlığında Hammurabi kanunlarından önce birtakım kanunlar vazedilmiştir. Ancak Hammurabi kanunları gibi uzun, düzenli ve önsözü olan kanunlar bulunmamaktadır.³¹ Oluşturulan bu kanun maddelerinde dolaylı olarak sanık ifadesi kullanılmakta ve sanık haklarına değinilmektedir. Kanun maddelerinde mahkemeden ve davanın taraflarından bahsedilmektedir. Sanıkla alakalı düzenlenen esaslar, oluşturulan kanunlarda birazdan ele alacağımız şekilde geçmektedir;

1. Ur-Nammu Kanunlarında Sanık

Eski Mezapotamya’da bulunan Üçüncü Ur Hanedanı’nın ilk kralı Ur-Nammu tarafından yazılan ilk gerçek yasa metnidir.³²

Bu kanununun 27. Maddesine göre; “*Eğer bir adamın ekime hazır tarlasını bir başka adam tarla olarak işler ve ekerse dâva edildiğinde bunu dikkate almazsa o adam masrafları ödeyecektir.*”³³ Kanun maddesinde haksızlığa uğrayan adamın dâva ettiği zaman dâvalının bu durumu dikkate alması gerektiğinden bahsedilmekte, aksi halde sanığın masrafları ödeyeceğine hükmedileceği ifade edilmektedir. Bu maddede geçen “*dâva edildiğinde bunu dikkate almazsa*” ifadesi, sanığın önceden meseleyle alakalı bilgilendirildiği ve bunun sanığın hakkı olması açısından yapılmış olduğu söylenebilir. Yani dâvacının talebi üzerine dâvalı, mahkemeye getirilip yaptığı davranıştan vazgeçmesi kendisinden istenmektedir. Aksi halde mahkeme kararını verecek ve sanığı masrafları ödemeye mükellef tutacaktır.

2. Lipit-İstar Kanunlarında Sanık

III. Ur Hanedanlığının yıkılmasından sonra, Sami halkları tarafından kurulan İsin Şehir Devletinin beşinci kralı tarafından oluşturulan kanun metnidir.³⁴

³¹Mebrure Tosun - Kadriye Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002), 15.

³² Adem Işık, “İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş”, *Mavi Atlas Dergisi*, 6 (2018): 14.

³³ Tosun - Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, 43.

³⁴ Işık, “Medeniyet”, 15.

Bu kanunun 14. maddesine göre; “Eğer bir adamın kölesi efendisine köleliğini ödediyse, efendisine köleliğini iki misli ödediği doğrulanırsa o köle serbest bırakılacaktır.”³⁵ Bu madde, efendi ve kölenin anlaşmazlık durumunda bir dâvada taraf olabileceklerini ifade edilmektedir denebilir. Dâvacı olan köle, efendisi ise dâvalı konumunda yani bir nevi sanık konumunda yer almaktadır. Burada sanık olan efendinin hakkı, meselenin mahkeme ortamında (eğer kurulan bir mahkeme varsa) incelenmesini talep edebilmesidir. Olay tam olarak aydınlatılmadan yani kölenin iddiası doğrulanmadan efendi aleyhine hüküm tesis edilmemektedir.

3. Hammurabi Kanunlarında Sanık

Tarihte düzenli bir şekilde yazıldığı bilinen ilk kanun Babil kralı Hammurabi’ye aittir. Babil’in altıncı kralı Hammurabi (D.MÖ 1793?-Ö. MÖ.1750) tarafından 282 madde olarak düzenlenen bu kanunun maddeleri, şu ana kadar tespit edilmiş detaylı ve düzenli en eski kanun maddeleridir.³⁶ Çok ağır şartlar içeren kanunlarda sanık ve sanık hakkıyla ilgili bazı maddeler dolaylı da olsa bulunmaktadır. Bu maddeler:

- Eğer bir adam, bir adamı suçlayıp ona cinayet suçu atar ve bunu ispat edemezse, suçlayan(dâvacı) öldürülecektir.
- Bir kimse, bir adam hakkında bir suçlamada bulunur ve suçlanan kişi ırmağa gidip ırmağın üzerinden atlar da batarsa, suçlayan kişi onun evine sahip olur. Ama ırmak suçlanan kişinin suçlu olmadığını kanıtlar ve o kişi canı yanmadan kurtulursa o zaman onu suçlayan kişi ölümle cezalandırılır ve ırmağı atlayan kişi kendisini suçlayanın evine sahip olur.³⁷

İlk kanunda geçen “*ispat edemezse*” ifadesi sadece dâvacının ifadesiyle sanığın hemen cezalandırılmadığının göstergesidir. Ayrıca sanığın hakkının korunması açısından dâvacıya ispat mükellefiyeti yüklenmiştir denilebilir.

İkinci örnekte ise sanık olan kişiyi cezalandırmak yerine doğa ile sınaama şeklinde suçu tespit etme yoluna gidilmiştir. Bu her ne kadar farklı bir suç tespit yöntemi olsa da sanığa bir hak tanınmaktadır. Yani sanığın ırmağa girmesi ve kurtulmayı denemesi onun hakkıdır.

Netice itibarıyla Ur-Nammu, Lipit-İstar ve Hammurabi kanunlarında “*sanık hakkı*” tabiri kullanılmasa da sanığı korumaya yönelik tedbirlerden ve

³⁵ Tosun - Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, 65.

³⁶ Işık, “Medeniyet”, 19.

³⁷ Tosun - Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, 185.

vazedilen kanun maddelerinden sanıkla ilgili hakların, maddelerin ve uygulamaların bulunduğu çıkarılabilir.

4. Tevrat ve İncil’de Sanık

Çeşitli ilahi metinlerde sanık hakkından dolayı olarak bahsedilmektedir. Yani sanık ve hakları ismen geçmese bile suçu kesin sabit olmayan kişilerin hakkını korumaya yönelik ilahi emirler mevcuttur. Örneğin Tevrat’ta:

- “Ve Rab dedi: Sodom ve Gomorra’nın feryadı büyük ve onların günahı çok ağır olduğu için, şimdi ineceğim ve bana gelen feryadına göre tamamen yaptılar mı göreceğim ve yapmadılarsa bileceğim.”³⁸
- “Rab Zekeriya’ya yine seslendi: Her şeye rağmen rab diyor ki, gerçek adaletle yargılayın; birbirinize sevgi ve sevecenlik gösterin. Dul kadına, öksüze, yabancığı, yoksula baskı yapmayın. Yüreğinizde birbirinize karşı kötülük tasarlamayın.”³⁹

Tevrat’ta geçen ifadelerde adil yargılanmanın önemine vurgu yapılmaktadır. Nitekim bu durumun gerçekleşmesi ise hasım olan taraflara eşitlikle muamele edilmesine bağlıdır. Eşitlik de dâvalı ve dâvacı arasında vuku bulur. O halde mahkemede adil yargılanma dâvacının hakkı olduğu kadar dâvalının yani sanığın da hakkıdır.

Zebur’da “*Adalet yine doğruluk üzerine kurulacak, yasaya dayanarak haksızlık yapan koltuk sahibi seninle bağdaşır mı? Onlar doğruya karşı birleşiyor, suçsuzu ölüme mahkûm ediyorlar.*”⁴⁰ Burada bahsedilen ifadelerde suçsuz olan birinin haksız yere mahkûm edilmemesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda yargılarken adil olmaya⁴¹ ve doğrulukla mazlum kulların yargılanmasına⁴² dair geçen ifadeler dâvalının yani sanığın hakkını korumaya yönelik ifadelerdir.

İncil’de ise “*Görünüşe göre yargılamayın, yargınız adil olsun.*”⁴³ ifadeleri aynı şekilde açık olmasa da yargılamanın adil yapılması ve açıkça belirtilmese de sanık olan kişinin adaletle yargılanması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Kısaca tahrifata uğramış Tevrat, Zebur ve İncil’de incelenen pasajlarda temel vurgu, adil yargılamanın yapılması üzerinedir denilebilir. Adil yargılama ise mahkeme ortamında adaletin tesis edilmesinde hem dâvalı hem de dâvacıyı

³⁸ Tevrat, Yaratılış 18/20, 21

³⁹ Zekeriya 7/8-10

⁴⁰ Mezmurlar 94/15-21

⁴¹ Mezmurlar 51/ 4

⁴² Mezmurlar 72/2

⁴³ Yuhanna 7/24

kapsayan en önemli hususlardan birisidir. O halde İslamiyet öncesi kutsal metinlerinde yargılamanın adil olması vurgusuyla sanık haklarından dolayı bir şekilde bahsedilmiş olması sanığın hakkının korunmasına yönelik alınan tedbirlerin varlığını ortaya koymaktadır denilebilir.

B. İslamiyet'te Sanık

Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerde adalet bağlamı içerisinde sanık ve sanık hakkından bahsedilmektedir. Örneğin;

- Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, bükür (doğru şahitlik etmez), yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.⁴⁴
- Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış) tır. Allah'a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir.⁴⁵
- Ona dedik ki: "Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır."⁴⁶

Bir hadîs-i şerifinde Hz Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmaktadır:

- "İnsanlara dâvalarına dayanılarak (iddia ettikleri şeyler) verilecek olsaydı, birtakım kimseler başkalarının malları ve kanları hakkında iddialarda bulunurlardı. Fakat iddiada bulunan dâvacıya beyyine getirmek, onu inkâr edene de yemin etmek düşer."⁴⁷

Âyetlerde adaletli olmanın gerekliliği, hâkim olan kişinin yargı esnasında adil olması ve yakın akrabaya menfaat sağlamaması vurgulanmaktadır. Mahkeme ortamında herkesin eşit olduğu, sistemin herkese karşı eşit ve adil bir sistem olduğuna vurgu yapılmaktadır. Her ne kadar Kur'ân-ı Kerîm sanık hakkını üstü kapalı, dolaylı ve adalet kelimesi üzerinden ifade etse de sonraki bölümde ifade edeceğimiz üzere hadîsler meseleyi daha detaylı bir şekilde aydınlatmaktadır diyebiliriz.

Hadîs-i şeriflerde sadece bir kişinin getirdiği dâva üzerine hüküm bina edilemeyeceğine değinilmiştir. Adil bir çözüm için dâvacının beyyine (şâhit) getirmesi gerektiği vurgulanmış ve dâvacı şâhit getiremediği takdirde dâvalının yemini esas alınmıştır. Sadece dâvacının mahkemeye sunduğu şikâyet yeterli

⁴⁴ Nisa 4/135

⁴⁵ Mâide 5/8

⁴⁶ Sad 38/26

⁴⁷ Müslim, "Akziye", 1.

kabul edilmemiştir. Ayrıca kendisinden iddiasını destekleyecek beyyineler istenerek meselenin tam olarak aydınlatılması sağlanmaya çalışılmıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v) uygulamalarında rastladığımız bazı ceza dâvalarında sistem farklı şekilde işlemiştir. Örneğin had cezalarında sanık en ufak bir şüphe durumunda şüpheden faydalanmıştır. Mâiz b. Malik'in zina itirafında olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.v) detaylı sorularla sanık lehine şüphe arama yolunu seçmiştir.⁴⁸ Çünkü İslam'da “*berâet-i zimmet asıldır*” kaidesi çerçevesinde meselelere bakılmıştır. Sanığa ceza dâvalarında yemin teklif edilmemiştir.⁴⁹

Hz. Peygamber (s.a.v) sonrası dönemde ulema, var olan bilgi birikimini iyice genişletmiştir. Kitaplarında mahkeme ile alakalı özel bölümler açılmış; değişen zaman içerisinde hâkimin görevleri, şâhitlerin görevleri ve nihayetinde mahkeme taraflarının (dâvacı ve dâvalının) haklarını değişen zaman içerisinde daha detaylı ele almışlardır. Bu hususlar fıkıh kitaplarında başta kazâ olmak üzere “da’vâ, deâvî, şehâdet, ikrar, beyyinât, hudûd ve cinâyet” bölümlerinde yer alınmaktadır. Sırf yargılama hukukuna tahsis edilmiş bölüm ise “ edebü’l-kazâ/ edebü’l-kâdî” bölümleridir.⁵⁰

C. Modern Dönemde Sanık

XVIII. asrın ortalarında Avrupa’da uygulanan ceza muhakemesi, sanığın masumiyetini ispat için değil suçluluğunu ispat için çabalamaktaydı. Ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında felsefi ve liberal etkenlerin ortaya çıkmasıyla dâvaya taraf olan bireylerin savunulması açısından önemli adımlar atılmıştır. Sanığın hakkını savunan kişilerin, düşüncelerini toplumda açıkça ifade etmeleri sayesinde sanığın durumu farklı bir boyut kazanmıştır.⁵¹

Eski metinlerde ve oluşturulan beşerî kanunlarda dolaylı olarak ve örnekler üzerinden değinilen sanık ve sanık haklarına, 1789 tarihinde Avrupa’da ilan edilen İnsan ve Yurttaşlık Hakları Beyannamesi’nde sanıkları suçlu görüp

⁴⁸ Ebû Yûsuf, *Kitâbü’l-Harâc*, 163.

⁴⁹ Ali b. Muhammed b. Habîb Ebû’l-Hasen el-basrî Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebîr*, nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1414/1994), 13: 338.

⁵⁰ Fahrettin Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 39; Yavuz, “Dâva”, 9: 12.

⁵¹ Mehmet Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 154.

cezalandırmak isteyenlere karşı yayınlanmıştır.⁵² Beyanname'nin 9. Maddesi “Her insan suçlu olduğuna karar verilinceye kadar masumdur.” şeklinde geçmektedir. Bu madde İslam hukukunda uzun zamandır kullanılan “beraati zimmet asıldır” kaidesinin bire bir aynısıdır. Daha sonraki süreçte 1945 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ve 1950 Avrupa Konseyi İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde sanık ve haklarına daha detaylı ve sistemli bir şekilde yer verilmiştir.⁵³

Netice itibarıyla tarihi seyir içerisinde Hammurabi öncesi kanunlarda ve Hammurabi sonrası tahrif edilen ilahi kitaplarda üstü kapalı bir biçimde sanık haklarının varlığından bahsedebiliriz. İslam hukukunda ise bu kapalılık biraz daha aydınlatılmış Hz. Peygamber'in (s.a.v) uygulamalarında sanıkların haklarının korunduğu bizzat var olan problemlerin çözümünde bizzat ortaya konulmuştur.

III. SANIK HAKLARININ HUKUKTAKİ YERİ

Sanık haklarıyla ilişkili elde ettiğimiz çeşitli bilgiler dört mezhebin temel klasik kaynaklarında Kitabu'l-Kazâ, Kitâbu'l-Hudûd, Kitabu'd-Dâva, Kitabu'd-Dâva ve'l Beyyinât, Kitabu's-Şehâdât, Kitabu Edebi'l-Kâdî, Kitabu'l-İkrar, Kitabu'l-Vekâlet, Kitabu'l-Akziye gibi başlıklar adı altında ele alınmaktadır.

Araştırmalarımız neticesinde klasik eserlerde genelde farklı bölümler adı altında ve dağınık bir şekilde ele alınan sanık hakkı siyâset-i şer'îyye eserlerinde klasik eserlere nazaran daha sistematik bir şekilde ele alınmakla beraber araştırmalarımız neticesinde bu eserlerde sanık hakkıyla ilişkili müstakil bir başlık bulunmadığı fark edilmiştir.

Günümüzde ele alınan İslam yargılama hukuku ve İslam muhakeme hukuku konulu eserlerde ise bazı sanık haklarından kapsamlı olmaksızın kısaca bahsedilmektedir.

Sanık hakları Günümüz modern hukukunda da genelde Ceza Muhakemesi Hukuku eserlerinde ele alınmaktadır. Bu tür eserlerde sanık ve sanık haklarıyla ilişkili müstakil başlıklar bulunmaktadır. Ayrıca sanığın sahip olduğu bazı haklarla ilgili müstakil eserler de bulunmaktadır.

⁵² Koray Aydın, *Ceza Muhakemesinde Belirsizlik Kuşkudan Sanık Yararlanır İlkesi “İn Dubio Pro Reo”* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 140.

⁵³ Kunter v.dğr., *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 26; Yenisey - Nuhoglu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 68-69.

İKİNCİ BÖLÜM

SANIKLARA TANINAN HAKLAR

İslam hukukunda sanıklara tanınan birtakım haklar bulunmaktadır. Bu hakların bir kısmının kullanımı sanığın tercihinine bırakılmışken bir kısmının kullanımı sanığın tercihinine bırakılmamıştır. Şöyle ki hak olarak ele aldığımız başlıklandırmalarda sanığın tercih hakkı bulunmaktayken ilke başlığı adı altında ele aldığımız sanık hakları sanığın tercihinine bırakılmamıştır.

Hak ve ilke adı altında ele aldığımız haklardan bir kısmı modern hukukta bulunmamaktayken, modern hukukta sanık hakkı olarak ele alınan birtakım haklar da tespit edebildiğimiz kadarıyla İslam hukukunda bulunmamaktadır. Bu açıdan İslam hukukunda bulunmayıp modern hukukta bulunan hakları konunun önemine binaen kısaca açıklanıp genel olarak İslam hukukunda var olan haklar ele alınacaktır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İslam hukukunda mevcut olmayıp modern hukukta bulunan haklar; lehte olan delillerin toplanmasını mahkemeden talep hakkı, teminat hakkı ve yakınlarına haber verme hakkıdır.

Lehte olan delillerin toplanmasını mahkemeden talep hakkına dair CMK 147 / 1-f’de yer alan hükümlere göre, sanık veya şüpheliye şüpheden kurtulması için somut delillerin toplanmasını talep edebileceği kendisine hatırlatılır. Kendisi aleyhine var olan mevcut şüphelerin nedenlerini ortadan kaldırma ve lehine olan hususları ileri sürme imkânı kendisine tanınır.⁵⁴

Sanığın kaçak olması veya kaçak hakkında tutuklama kararı bulunması gibi durumlarda mahkemenin sanığa verdiği güvenceye ‘teminat’ denir. Bu belge, hüküm verilinceye kadar geçerlidir. Hüküm verildikten sonra bu durumun herhangi bir kıymeti yoktur. Aslında mahkemenin verdiği teminatın/güvencenin amacı, kaçak olan sanığın mahkemeye getirilmesini sağlamaktır. Bu belgeyle etkisiyle sanık tutuklanmaktan kurtulmaktadır.⁵⁵

Yakınlarına haber verme hakkına göre ise sanık veya şüpheli yakalandığında, gözaltına alındığında veya gözaltı süresi uzadığında yakınlarından birine mutlaka haber verilmelidir. Aynı zamanda yakını

⁵⁴ Ali İhsan İpek, *Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Savunma Hakkı* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2015), 68.

⁵⁵ Öztürk v.dğr., *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, 358.

bulunmayan veya yakınları bulunup bu kimselere haber verilmesini istemeyen sanık veya şüphelinin tanıdığı birine haber verme hakkı da bulunmaktadır.⁵⁶ Yakınları sanığın eşi, çocukları, anne-babası ve nişanlısı olabilir.⁵⁷ Yakalanan veya gözaltına alınan şahıs yabancı ise yazılı olarak karşı çıkmaması durumunda durum, vatandaşı olduğu devlet konsoloslukuna bildirilir.⁵⁸

I. SANIĞIN TASARRUFUNA BIRAKILAN HAKLAR

Bu başlıkta ele alınacak haklar birinci bölümde açıkladığımız hak kavramı üzerinden olacaktır. Bu haklar sanığın isteğine bırakılan haklardır. Sanık, hakkı kullanıp kullanmamakta hürdür. Hakkı kullanmaması toplumdaki bireylerin devlete, adalete ve hâkimlere karşı güvenlerini olumsuz etkilememektedir.

A. Yemin Hakkı

1. Kavramsal Çerçeve

Sözlükte, “sağ el, sağ taraf, ant...” gibi anlamlara gelen yemin bir kimsenin herhangi bir konuda kararlılığını ifade etme amacıyla Allah adına veya bir sıfatı zikretmekle sözünü kuvvetlendirmesi anlamına gelmektedir.⁵⁹

2. İspat Vasıtası Olarak Yemin

Yemin İslam hukukunda mahkeme ortamında bir hakkın ispat edilmesine neden olan ispat vasıtalarından sadece biridir.⁶⁰ Ancak modern hukukta yemin etme sanık açısından şekilsellikten ibarettir. Sanığın yalan yere yemin edebilmesi onun hakkıdır.⁶¹ Çünkü sanık, ceza muhakemesi kanununda yemin verilmeyen tanıklar arasında zikredilmektedir.⁶²

Bu durumun önüne geçebilmek için kasten yalan yere yemin etmenin suç sayılması gerekir. İslam hukukunda ‘yemin-i ğâmûs’ olarak isimlendirilen bu yemin, yalan yere edildiği takdirde çok büyük günahı vardır. Şafii mezhebi ve

⁵⁶ CMK m. 95

⁵⁷ Veli Özer Özbek v.dğr., *Ceza Muhakemesi Hukuku Bilgisi* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008), 133.

⁵⁸ Özbek v.dğr., *Ceza Muhakemesi Hukuku Bilgisi*, 132.

⁵⁹ Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

⁶⁰ Şemsuddin Ebî Abdillâh Muhammed b. Kayyım Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükmiyye fî Siyaseti's-Şer'iyye* (Beyrut: Daru Âlemi'l-Fevâid, ty), 1: 64.

⁶¹ Öztürk v.dğr., *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, 265.

⁶² CMK md. 50/3 Sanığın yanında aynı maddede yemin verilmeyen tanıklar arasında onbeş yaşını doldurmamış olanlar, ayırt etme gücüne sahip olmayıp yeminin niteliğini ve önemini kavrayamayanlar ve şüpheli ve hükümlü olanlar zikredilmiştir.

Ahmed b. Hanbel'e göre bu tür yeminde kefarete gerekmemektedir.⁶³ Bu tarz yeminin suç sayılması ve belli başlı yaptırımlarının olması sanığı doğru söylemeye sevk edebilir. Ancak verilecek cezanın sanığı korkutmayacak bir ceza olması gerekir. Bunun nedeni ise sanığın henüz suçunun sabit olmamasıdır.⁶⁴

Burada ifade etmemiz gereken bir diğer mesele, yeminin hem sanık hakkı olarak hem de ilkesi olarak ele alınabileceğidir. Had cezalarındaki yemin, sanığın tasarrufuna bırakılmadığından ilke olarak değerlendirilmesi uygun görülebilir. Had cezaları dışındaki hukuk dâvalarında ise sanığa hâkim tarafından yemin teklif edildiği anda sanığın tercih hakkı bulunduğundan dolayı hak olarak ele alınması uygun görülmüştür.⁶⁵ Böyle bir durumda dâvalı hakkı olan yemini edip etmeme hususunda serbesttir. Dâvalı yemin ederse dâvacı iddia ettiği şey her ne ise onu elde edemez. Yemin etmez ise dâvacının haklı olduğu anlaşılır ve dâvacı, iddia ettiği şeyi alır.⁶⁶

3. Hukuk ve Ceza Dâvalarında Sanığın Yemin Hakkı

İslam ceza muhakemesinde yemin, ispat vasıtası olarak kullanılmaktadır. Uygulamada ise yemin dâvacıya değil dâvalıya teklif edilir. Dâvacı ise beyyine (şâhit) getirmekle mükelleftir.⁶⁷ Ancak yeminin dâvalıya yöneltilmesi, şahsi hak dâvalarında geçerlidir.⁶⁸

Kamu hakkını ihlal eden ceza dâvalarında suçun ispatı için dâvalıya yemin ettirilmez. Çünkü bu suçların cezaları ağır olduğundan ve bu suçlardan geri dönüş mümkün olmadığından bu şekilde bir yöntem benimsenmiş olup burada yemin

⁶³ Ali b. Muhammed b. Habîb Ebû'l-Hasen el-basrî Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994), 15: 267 Hanefî mezhebinde yemin-i ğamus'a keffaret gerekmemektedir. Sadece tevbe ve istiğfar edilmesi gerekmektedir. (Ali b. Ebi Bekr Abdulcelîl el- Fergânî Merğînânî, *Hidâye* (Pakistan: İdaratü'l-Kur'an ve Ulûmü'l-İslâmiyye, 1996), 4: 3.) Hanbelî mezhebinin genel görüşüne göre aynı şekilde bu tür yeminde keffaret gerekmemektedir. Sadece tevbe etmesi gerekir. İmam Ahmed b Hanbel ise keffaretin gerekli olduğunu savunur. (Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Riyad: Daru Âlemi'l-Kütüb, ty), 13: 448.) Mâlikî mezhebine göre de ğamus yemininde keffaret gerekmemektedir. (Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülberr, *El-Kâfi fî Fıkh-i Ehli'l-Medine*, nşr. Muhammed el-Morîtânî (Riyad: Mektebetü'r-Riyât el-Hadîse, 1398/1978), 1: 448.).

⁶⁴ Öztürk v.dğr., *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, 188.

⁶⁵ Kudûrî Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer, *Muhtasaru'l-Kudûrî* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971), 215.

⁶⁶ Alaüddîn Ebû Bekr b. Mes'ud Kasânî, *Bedâiu's-Sanai' fî Tertibi's-Şerâi* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 8: 418.

⁶⁷ Kasânî, *Bedâiu's-Sanai' fî Tertibi's-Şerâi*, 8: 418.

⁶⁸ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 215. İmameyn'in görüşüdür.

sanığın hakkıdır. Örneğin zina gibi cezası ağır suçlarda sanığa yemin ettirilmez. Şayet bu ağır cezalarda yemin geçerli olsaydı dâvalının yemin etmemesi durumunda suçu kabul etmesi anlamına gelecekti ve bu durum ister istemez bir şüphenin ortaya çıkmasına sebep olacaktı.⁶⁹ Buraya kadar bahsettiğimiz husus dâvalının yemin etmemesi durumunda had cezasının düşmesi hususuydu.

Burada önemli bir meselenin altını çizmekte yarar bulunmaktadır. Bu da had cezasının düşmesinin şahsın mâlî olarak alacağına etki etmemesidir. Örneğin; İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre öldürme ve yaralama durumlarında dâvalı (sanık) yemin etmekten kaçınırsa *erşe*⁷⁰ hükmedileceğini ifade etmişlerdir.⁷¹ Sanık had cezasından şüphe neticesinde kurtulmaktadır. Ancak şüphe tamamen yok olmadığı için kişi, suçun mali boyutunu karşılamak zorundadır.⁷²

4. Sanığın Yemin Etme Şekli Açısından Hakkı

Bir diğer husus sanığın yemin etme şekliyle alakalıdır. Şöyle ki İslam'da Müslüman bir beldede yaşayan Yahudi, Hristiyan ve putperestin yemin etme şekliyle alakalı hakları bulunmaktadır. Şöyle ki İslam Hukukuna göre mahkemede yemin edecek olan sanık kendi dininin ritüelindeki önemli gördüğü kutsal üzerine yemin eder. Örneğin Hristiyan olan sanık yeminini; “*İsa’ya İncil’i indiren Allah’a yemin ederim*”, Yahudi olan sanık ise yeminini; “*Musa’ya Tevrat’ı indiren Allah’a yemin ederim*” şeklinde eder.⁷³

Yahudi ve Hristiyanların dışında putperest bir inanca mensup olan kişi de “Allah” adına yemin eder. Çünkü bu kişiler aslında Allah’a inanmaktadır. Kur’ân’ı Kerîm’de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Andolsun, onlara*

⁶⁹ Mâverî, *el-Hâvi’l-Kebîr*, 13: 338.

⁷⁰ Ölümle neticelenmeyen müessir fillerde fiili işleyen kişinin mağdura ödediği mâli bedel. Muhammed A’lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî Tehânevî, *Keşşâfû Istilâhâtî’l-Fünûn ve’l-Ulûm*, nşr. Refik el-Acem (Beyrut: Mektebetu Lübnan Naşirun, 1996), 1: 141.

⁷¹ Şemsü’l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Mebûsât*, ed. Mustafa Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 1428/2008), 16: 178; Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad Şeybânî, *el-Câmi’u’s-şagîr*, nşr. Abdülhay el-Leknevî (Pakistan: İdaretü’l-Kur’an ve’l-Ulumi’l-İslamiyye, 1411/1990), 389.

⁷² Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-Raik Şerhu Kenzü’d-Dekâik*, nşr. Zekeriya Amirat (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1418/1997), 7: 357.

⁷³ Serahsî, *Mebûsât*, 1428/2008, 16: 181; Abdüsselam b. Said Habib et-Tenuhi Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-Kübra li’l-İmam Malik b. Enes* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415/1995), 4: 5; Merğînâni, *Hidâye*, 6: 22; Ebû’l-Hasen Alâüddîn Alî b. Halîl Trablusî, *Mu’inü’l-hükkâm* (yy: Daru’l-Fikr, ty), 64.

kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, “Allah” derler.”⁷⁴ Kutsal değerleri açısından yemin esas alınarak putperestler için ulema bu şekilde bir yol izlemiştir.⁷⁵ Çünkü Hz Peygamber Hadîs-i Şerif’te “Her kim yemin edecekse Allah’a yemin etsin, ya da yemin etmesin.” buyurmaktadır.⁷⁶ O halde Hristiyan, Yahudi ve Putperest sanığın kendi inancının kutsalı doğrultusunda yemin etmesi hakkıdır denilebilir.

Netice İtibariyle yemin değerli ve kutsal bir şeydir. Basite alınacak bir eylem değildir. Kişi şayet doğru söylediğini ifade ediyor ve yemin ile kendisini destekliorsa bu durumda herhangi bir problem zaten bulunmamaktadır. Hâkimin kendisine inanmasını sağlama adına kendisine tanınan şekli hak çerçevesinde⁷⁷ yeminini ettikten sonra sanığın yalan üzere yemin ettiği anlaşılırsa dâvalıya ek para cezası verilmesi tarzında bir uygulama kanaatimizce uygun olabilir.

Ayrıca şahsi hak dâvalarında sanık/dâvalı yemin etmek istemezse mahkemenin daha fazla meşgul edilmemesi ve yargının hızlı bir şekilde sürdürülmesi gibi sebeplerden dolayı dâvacı lehine mahkemenin sona ermesi uygundur. Çünkü amaç, her zaman adaletin gerçekleştirilmesidir.⁷⁸

B. Nükûl Hakkı

Ne-ke-le (نَكَلَ) kelimesinin çoğulu olan nükûl, sözlükte “*imtina etmek, kaçınmak, dönmek, çekinmek*” gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁹ İstilahî olarak ise dâvacı veya dâvalının kendisine teklif edilen yeminden kaçınması şeklinde ifade edilmektedir.⁸⁰

Yemin konusu ile irtibatlı olan ‘nükûl’ bazı eserlerde müstakil başlıklar altında ele alınmaktayken bazı eserlerde dâva başlığı adı altında ele alınmaktadır. Kavramın müstakil başlık altında ele alınması konunun öneminden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ayrı bir başlık açılmasını uygun gördük. Nükûl hakkını, hadler (ağır ceza dâvaları) ve had dışındaki diğer dâvalar olarak iki kısımda izah etmeye çalıştık.

⁷⁴ Zuhrûf 43/87

⁷⁵ Meydânî, *el-Lubab fî Şerh’il-Kitap*, 2: 418; Merğînânî, *Hidâye*, 6: 23.

⁷⁶ Müslim, “Eymân”, 2.

⁷⁷ Yahudi, Hristiyan ve Putpereste tanınan şekli yemin hakkı gibi.

⁷⁸ Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 42.

⁷⁹ Enes v.dğr., *el-Mu’cemü’l-vasîf*, 953.

⁸⁰ *Mu’cemü Mustalahâti Ulûm’u Şer’iyye* (Riyad, 2017), 55.

1. Dâvalarda Nükûl

İslam hukukunda yeminden kaçınma ağır ceza dâvalarında şüpheli kabul edilmektedir. Çünkü sanığın yeminden kaçınmasının farklı sebepleri olabilir. Yemin etmekten kaçınan sanığın bu durumu onu suçlu konumuna düşürmemektedir. Bundan dolayı suçun ispatı için ayrıca çeşitli delillere ihtiyaç duyulmaktadır.⁸¹

Yeminden kaçınan dâvalı hakkında hükmün nasıl verilmesi gerektiği hususunda âlimlerimiz farklı görüştedir. Hanefî ve Hanbelilere göre nükûl ile mâlî konularda nükûl ile dâvalı aleyhine hüküm verilebilmektedir.⁸² Cumhur ise nükûl ile hüküm verilmez, yemin dâvacıya geri döner görüşündedir.⁸³ Bu durumda dâvacı yemin etmeyle ve bir şahitle dâvayı kazanabilir.⁸⁴

İmam Şafîî, İmam Mâlik ve bir görüşe göre Ahmed b. Hanbel'in nükûlû reddetmelerinin sebebi ise nükûlün ikrar sayılamayıp bununla davalı aleyhine hüküm verilemeyecek olmasıdır. Böyle bir durumda davacıya yemin ettirilir, dâvacının yemin etmesi halinde davalı lehine hüküm verilir.⁸⁵

a. Hadlerde Nükûl

Fıkıh âlimlerine göre zina, içki içme, hırsızlık gibi sırf Allah hakkıyla ilgili olan suçlarda yeminle ispat metodunun kullanılmayacağı noktasında görüş birliği bulunmaktadır.⁸⁶ Bunun nedeni sanığın yemin etmemesi durumunda suçlu duruma düşmesi, dâvacının dâvayı kazanmasının sanık açısından şüphe taşıyan bir ikrar olmasıdır. Böyle bir durumda dâva tam olarak ispat edilmiş olmaz. Tam ispat olmaması ve şüpheli durumun varlığı nedeniyle had cezası düşmektedir.

⁸¹ Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 8: 267.

⁸² Çünkü kişi eğer dâvasında doğruysa sahip olduğu malı kaybetmemek için zaten yemin edecektir. Trablusî, *Mu'inü'l-hükkâm*, 96; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, nşr. Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994), 4: 446.

⁸³ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübra li'l-İmam Malik b. Enes*, 4: 7; Trablusî, *Mu'inü'l-hükkâm*, 96.

⁸⁴ Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 8: 344.

⁸⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükmiyye fi Siyaseti's-Şer'iyye*, 1: 311-312.

⁸⁶ Şeybânî, *el-Câmi'u's-Şagîr*, 388; Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ Haccâvî, *el-İknâ li'l-tâlibi'l-intifâ*, nşr. Abdüllatif Muhammed Musa Sebki (Beyrut: Daru'l-Marife, 2015), 4: 453; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fıkhi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, nşr. Mûs'ad Abdülhamîd Muhammed es-Sa'denî (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 4: 44; Beroje, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslâm İspat Hukuku*, 239. Keffaret gibi ibadetlerde aynı şekilde yemin etmenin caiz olmadığı hususunda fakihlerin görüş birliği bulunmaktadır. Yemin verdirilmemesinin sebebi ise ibadetler kul ile yaratıcı arasında olmasından dolayıdır. Detaylı bilgi için bkz.(Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 8: 347.)

Dolayısıyla hadlerde yemin geçerli olmayacağı gibi nükûl de söz konusu olmamaktadır.⁸⁷

b. Kısas ve Müessir Fiilde Nükûl

Ebû Hanîfe'ye göre ölümle ilişkili kısas dâvalarında sanığa yemin teklif edilebilmektedir. Şayet sanık yeminden kaçınırsa hemen nükûl ile hükmedilmez. Suçu kabul edinceye veya yemin edinceye kadar sanık hapsedilir.⁸⁸ İmâm Âzam yaralamalara ilişkin kısas cezalarında ise sanığın yeminden imtina etmesiyle kısas cezasının verileceğini savunmaktadır.⁸⁹

Ancak İmâm Muhammed ve İmam Ebû Yûsuf bu hususla alakalı farklı izahatta bulunur. Onlara göre kısas cezasında sanığa yemin verdirilebilir. Bunun sebebi diyetin ispatını sağlayabilmektir. Diyet mali bir hak olduğu için nükûl ile sabit olur. Çünkü suç karşılığı mal tazminine dönüşecek yaralamalarda yemin kabul edilmektedir.⁹⁰ Aynı şekilde İmâm Muhammed hırsızlık suçunda el kesme cezası için değil mal tazmini için sanığa yemin verdirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁹¹

2. Yeminde Nükûlün Geçerli Olduğu ve Olmadığı Alanlar

Ebû Hanîfe'ye göre dâvalıya nikâh, ric'at, îlâ, istilad, neseb, vela, kölelik ve hadlerde kaçınması halinde ceza sabit olacağından dolayı yemin teklif edilmez.⁹² Çünkü ona göre bu dâvalarda yemin bezl⁹³ anlamına gelmektedir. İmameyn ise hadler ve liân hariç diğer dâvalarda dâvalının yemin edebileceğini savunmaktadır.⁹⁴ İmameyn'in liân suçunu bu kapsama dâhil etmesinin nedeni kocaya nispetle kazif haddi olmasından dolayıdır.⁹⁵

İmameyn'in hadlerde yemin ettirileceğine dair görüşü de bulunmaktadır. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla her ikisi arasında farklılık bulunmaktadır.

⁸⁷ Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 8: 346-347.

⁸⁸ Şeybânî, *el-Câmi 'u's-sağîr*, 389.

⁸⁹ Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandi, *Tuhfetü'l-fukaha* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984), 3, 183; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr*, 2: 113.

⁹⁰ Semerkandi, *Tuhfetü'l-fukaha*, 3, 183; Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, trc. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Kitabevi, 1994), 2, 65.

⁹¹ Şeybânî, *el-Câmi 'u's-sağîr*, 388; Serahsî, *Mebûsât*, 9: 106.

⁹² Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 215; Serahsî, *Mebûsât*, 5: 5.

⁹³ Kişinin kendi isteğiyle hakkından vazgeçmesi, bağışlaması veya karşılaşıcağı cezaya razı olmasıdır. (Beroje, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslâm İspat Hukuku*, 240.)

⁹⁴ Şeybânî, *el-Câmi 'u's-sağîr*, 388; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr*, 2: 112.

⁹⁵ Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 8, 271.

Şöyle ki yemin şayet had cezasının ispatı ve akabinde cezanın verilmesi içinse sanığa yemin teklif edilmez. Çünkü yeminden nükûl ettiğinde ceza sabit olacaktır. Bu tür davalarda ifade ettiğimiz gibi bu durum mümkün değildir. Ancak yemin mali olan bir hakkın ispatı içinse yemin teklif edilir ve duruma göre hükmedilir. Çünkü hırsızlık suçunda yemin teklifi had cezasını ispat için değil mali hakkın ispat içindir. Bundan dolayı had cezasının ispatında yemin teklifi yapılmamaktadır.⁹⁶

Günümüz ceza muhakemesine göre ise yemin, sadece görsel bir objeden ibarettir. İspat vasıtası olarak kullanılmamaktadır.⁹⁷ Çünkü sanık yemin verdirilemeyen tanık arasında zikredilmektedir.⁹⁸ Bu açıdan baktığımızda yeminden nükûlün pek bir anlamı olmadığı açıktır. Ayrıca Ceza Muhakemesi Usulü Kanununda (CMUK) yeminin delil olarak kullanılmayacağı açıkça ifade edilmektedir.⁹⁹

C. Dosya İnceleme Hakkı

İslam hukukuna göre hâkim, mahkeme esnasında dâvacının iddialarını dâvalıya izah eder. Bunun üzerine dâvalıya kendisi hakkında var olan iddialara karşı cevabını sorar. Bu aşamada dâvalı, iddiayı rahat bir şekilde okumak ve anlamak için hâkimden bu iddiaların yazılı olduğu bir nüsha isteyebilir. Bunun üzerine hâkim, kâtiplere bir nüsha yazıp dâvalıya teslim etmelerini söyler, dâvalıya iddialara cevap vermesi için yeterli süre verir.¹⁰⁰

Modern hukuka göre meseleyi iki açıdan ele almak gerekmektedir. Şüpheli veya sanık, daha suçu katî surette kesinleşmemiş bir ferttir. Masumiyet ilkesine göre masumdur. Soruşturma dosyalarının gün yüzüne çıkarılması veya medya ile paylaşılması masum olan bir kişiyi lekelemek anlamına gelmektedir. Bu gibi sebeplerden dolayı soruşturma aşamasında dosya gizliliği esastır.¹⁰¹ Ancak

⁹⁶ Şeybânî, *el-Câmi 'u's-sağır*, 388.

⁹⁷ Öztürk v.dğr., *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, 265.

⁹⁸ CMK 50/3.

⁹⁹ CMUK. md. 25.

¹⁰⁰ Abdülkerim Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye* (Amman: Müessesetü'r-Risâle, 1409/1989), 140.

¹⁰¹ CMK m.157

bazı istisnai durumlarda sanığın isteği doğrultusunda kişilerin soruşturma dosyalarına erişimleri mümkündür.¹⁰²

Kovuşturma aşamasında ise sanığın müdafî yardımıyla dosya içeriğindeki bilgilere erişim imkânı bulunmaktadır. Çünkü kovuşturma evresinde sanık için iddianame hazırlanmış ve belli başlı şüphelerin varlığına ulaşılmıştır. Ancak bu durum yine sanığın suçlu olduğu anlamına gelmemektedir.¹⁰³

D. İkrardan Rücû Hakkı

1. Kavramsal Çerçeve

İkrar, sözlükte “*yerleşmek, ikamet etmek, sabit ve sâkin olmak, karar kılmak, mutmain olmak, soğumak, razı olmak, sevinmek, hoşnut olmak*” gibi anlamlara gelmektedir. Istılahta ise kişinin kendisinde sabit olan başkasına ait hakkı itiraf etmesi şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁰⁴ Ceza muhakemesi hukuku açısından inkârın zıddı olmakla beraber “*şahsın suçu itiraf etmesi*” ve “*hakkı kabullenmesi*” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁵ Bu yönüyle ikrar, şahitlikten daha güçlü bir delil olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de ikrarla ilişkili çeşitli âyetler bulunmaktadır. Nisa Suresi’nde “*Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayan, Allah için şahitlik eden kimseler olun.*”¹⁰⁷ buyurulmaktadır. Âyet-i Kerîme’de bahsi geçen kişinin kendi adına şehâdeti ikrar anlamına gelmektedir.¹⁰⁸ Bir diğer Âyet-i Kerîme’de Tebük Seferi’ne katılmayan bir kısım sahabenin sonrasında bu günahlarını itiraf

¹⁰²Hakan Hakeri - Yener Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2012), 263.

¹⁰³Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 287.

¹⁰⁴ Ebû'l-Berekât Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik* (Beyrut: Daru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 2011), 507; *Mu'cemü Mustalahâti Ulûm'u Şer'iyye*, 1, 229; Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslamiyye*, 157; Ahmet Duran, “İslam Hukukunda Muhtevâsı ve Hukukî Mahiyeti Bakımından İkrar Kavramı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 21 (2013): 2.

¹⁰⁵Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî Zekerîyyâ el-Ensârî, *el-Hudûdü'l-enika ve't-ta'rîfâtü'd-dakika*, nşr. Mâzin el-Mübârek (Beyrut: Darü'l-Fikrî'l-Muasır, 1411/1991), 74.

¹⁰⁶ Ahmed Fethî Behnesî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fî'l-fikhi'l-İslâmî* (Beyrut: Darü'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1412/1991), 1: 173.

¹⁰⁷Nisâ 4/135

¹⁰⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Sadık Kamhâvî (Beyrut: Dâru ihyâi kutubi'l-arabiyye, 1412/1992), 3: 272.

ettiklerinden bahsedilmektedir.¹⁰⁹ Âyette geçen اَعْتَرَفُوا (itiraf ettiler) ifadesi اَقْرَأُوا yani ikrar ettiler anlamına gelmektedir.¹¹⁰

İkrar edene ‘mukırr’, lehinde ikrar yapılan kimseye ‘mukarrun leh’ ve ikrar konusuna ‘mukarrun bih’ denmektedir.¹¹¹ Bu açıklamalar neticesinde İkrar’dan dönme hakkını şu şekilde tanımlanabilir: Suç şüphesi altında olan bir sanığın suç işlediğini şahitler yoluyla değil de kendi özgür iradesiyle hâkim huzurunda itiraf etmesinin ardından gerçekleştirmiş olduğu bu ikrarından tekrar hâkim huzurunda dönmesidir.

2. İkrardan Rücûun Geçerli Olduğu ve Olmadığı Alanlar

Öncelikle ikrarın ve ikrardan rücûun geçerli olabilmesi için ikrarda bulunan kişinin âkil, bâliğ ve muhtar (doğruyu yanlıştan ayırt edebilme gücünün) olması gerekir.¹¹² Mecnun veya sabî mümeyyezin ikrarı geçerli değildir. Bu şartları taşımayan sanığın gerçekleştirdiği ikrardan rücûu sahih değildir.¹¹³

İkrardan rücûu haklara göre çeşitlilik göstermektedir. Sanığın gerçekleştirdiği her rücûu geçerli kabul edilmemektedir. O halde ikrarda rücûun geçerli olduğu ve olmadığı alanları şu şekilde ifade edebiliriz:

a. Sırf Allah Hakkı Olan Suçlarda İkrar ve Rücû

Cezanın düşmesi ikrardan rücûun kabul edilmesiyle alakalı bir durumdur. Bahsettiğimiz rücûu yalnız Allah hakkı olan had cezalarını düşürmektedir.¹¹⁴ İkrardan dönüşün mümkün olduğu had cezaları ise hırsızlık, zina, şarap içme, silahlı gasp ve eşkıyalık, dinden dönme ve devlete karşı isyan suçlarıdır.¹¹⁵

¹⁰⁹ Tevbe 9/102

¹¹⁰ Sabuni Muhammed Ali, *et-Tefsirü'l-Vadîh el- Müyesser* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2013), 489.

¹¹¹ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (Riyad: Daru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 4: 84.

¹¹² Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, nşr. Muhammed ez-Zühaylî, 1412/1992, 5: 674. Hanefîler ve Hanbelîler'e göre şayet mümeyyiz çocuğa ticaret izni verilirse ikrarı geçerlidir. Ancak Had ve Kısas suçlarında âkil ve bâliğ şarttır. (Duran, “İkrar Kavramı”, 38.)

¹¹³ Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn Buhâtî, *Keşşâfûl-kınâ an metni l-iknâ* (Beyrut: Dâru Âlemi l-kütüb, 1403/1983), 6: 99; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 4: 88.

¹¹⁴ Şeyhîzâde Abdurrahman Damad, *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, nşr. Halîl İmrân el-Mansûr (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 2: 362; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, 5: 88; Behnesî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fî'l-fıkhi'l-İslâmî*, 1: 199.

¹¹⁵ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi* (İstanbul: Feza Yayıncılık, 1994), 8: 355.

İkrardan rücû had cezalarında Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde gerçekleşen bir hadiseden dolayı kabul edilmektedir. Bu hadise, Mâiz b. Malik'in işlediği zina suçunu ikrar hadisesidir. Mâiz b. Malik, bu suçundan dolayı kendi ikrarıyla recm cezasına çarptırılmıştı. Ancak kendisine, ceza tatbik edildiği anda tutulduğu yerden kurtulup kaçmaya başladı. Sahabeden bir kısmı ise Mâiz'i takip edip onu öldürdü. Bu haber Hz Peygamber'e (s.a.v) ulaşınca Hz Peygamber: *"Keşke onu bıraksaydınız. Belki tevbe etmiştir ve Allah onun tevbesini kabul etmiştir."* buyurdu. Mâiz'in bu kaçışını, Hz Peygamber ikrardan rücûu olarak değerlendirmiştir.¹¹⁶ Bu hadiseyi delil alan İmâm Mâlik, Sevrî, İmâm Şafîî, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf had cezalarında şahıs ikrarından dönerse veya cezadan kaçacak olursa ona dokunulmayacağını ifade etmektedir.¹¹⁷ Kısaca ceza tatbiki anında gerçekleştirilen ikrardan rücûu geçerli kabul edilmektedir.¹¹⁸

Had cezalarında ikrardan rücûun mümkün oluşuna bir diğer örnek, sarhoş olan bir kişinin ikrarıdır. Sarhoş olan kişi ikrardan dönüş yaptığı zaman had cezası uygulanmamaktadır. Çünkü rücûun doğru olma ihtimali bulunmaktadır.¹¹⁹ İmâm Âzam'ın sarhoşun ikrarından rücûuyla alakalı farklı bir görüşü de kaynaklarda geçmektedir. Ona göre sırf Allah hakkı olan suçlar ve irtidat suçunda sarhoşun ikrarı rücûu olmaksızın geçerli kabul edilmemektedir.¹²⁰

b. Kul Hakkı Olan Suçlarda İkrar ve Rücû

İkrardan rücûun geçerli olduğu alanlar sırf Allah Hakkı olan had cezalarıdır. Kul hakkı ile bağlantılı bazı suçlarda ise ikrar neticesinde rücûu kabul edilmemektedir. Sanığın ikrardan rücûuyla hadd-i kazf ve kısas cezaları düşmediği gibi bu rücûu aynı zamanda suçun mali boyutunu ve şahsi hakkı etkilememektedir.¹²¹

¹¹⁶ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 163.

¹¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12, 361; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 681.

¹¹⁸ Behnesî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fî'l-fıkhî'l-İslâmî*, 1: 199.

¹¹⁹ Trablusî, *Muînü'l-hükkâm*, 185.

¹²⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, 5: 45; Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 160.

¹²¹ Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Mebsût* (Beyrut: Daru'l-Marife, 1409/1989), 16, 105; Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 8: 336.

Örneğin; hırsızın ikrardan dönmesi halinde had cezası düşmektedir. Ancak sanık çalmış olduğu malı tazmin etmek zorundadır.¹²² Aynı şekilde zina dâvasında ikrardan dönme uygulanacak had cezasını düşürmektedir. Bunun dışında şayet sanık maddi ve manevi mağduriyetlere sebebiyet verdiyse karşı taraf (dâvacı) hakkını alacaktır.¹²³ Had cezalarında bu şekilde bir yöntemin uygulanmasının nedeni ise Hz. Peygamber'den (s.a.v) nakledilen hadîs-i şeriftir. Bu hadîs-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v) hadlerin güç yettiğince şüphelerle düşürülmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁴

3. İkrardan Rücû ile İlişkili Diğer Meseleler

a. Hâkim'in Kararı Sonrası İkrardan Rücû

İslam hukukunda sanık, hâkim karar verdiği andan itibaren normal şartlarda ikrarından dönemez; dönse de bu dönüşüne itibar edilmez. Fakat bu durum, had cezaları dışındaki cezalar için geçerlidir.¹²⁵ Had cezalarında ise hâkim, hüküm vermeden önce sanığa son kez söz hakkı verir. Sanığın ikrarından vazgeçmesi durumunda hâkim bu rücûu kabul eder.¹²⁶

Hâkimin kararından sonra rücûun kabul edilmesi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Çoğunluk grubu teşkil eden ulema cezaî müeyyide uygulanmadan önce gerçekleştirilen rücûu geçerli görmekteyken, Ebû Hanîfe'den gelen bir görüşe göre had cezalarında cezaî müeyyide uygulanmadan önce sanığın rücûu etmesi kabul edilmemektedir.¹²⁷ İbn Hazm ez-Zâhirî ise herhangi bir kayıt getirmemiş, hâkim kararı öncesi ya da sonrası fark etmeksizin ikrarda bulunan kişinin had cezaları olsun diğer hukuki cezalar olsun rücûu edemeyeceğini savunmuştur.¹²⁸

¹²² Şeyh Nizam, *Fetâva'l-Hindiyye*, nşr. Abdüllatif Hasan Abdurrahman (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000), 2: 190.

¹²³ Celal Erbay, *İslâm Ceza Muhâkemesi Hukukunda İspat Vasıtaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 213.

¹²⁴ “Şüphelerle hadleri düşürün”

Bkz. Müttaki el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, 636.

¹²⁵ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, 5: 45; Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 159.

¹²⁶ Beroje, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslâm İspat Hukuku*, 189.

¹²⁷ Ali b. Muhammed b. Habib Mâverdî, *Ahkâmü's Sultaniyye* (Kuveyt: Dâru İbn Kuteybe, 1989), 369.

¹²⁸ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihtisâr*, nşr. Abdülğaffar Süleyman el-Bendârî (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 7: 100.

b. İkrar Mekânı

Bir diğer önemli mesele sanığın ikrarı nerede gerçekleştireceğidir. Sanık, ikrarda bulunacaksa bu ikrarı hâkimin huzurunda yapması gerekmektedir. Çünkü Mâiz ikrarı Hz. Peygamber'in (s.a.v)'in huzurunda gerçekleştirmiştir. Bunun için şahitlerin yanında gerçekleştirilen ikrar, şüpheli olacağından geçerli kabul edilmemektedir.¹²⁹

İslam hukukunda bazı dâvalarda ikrardan nükûl şüphe oluşturacağından dolayı sanığın nükûlünün geçerli kabul edildiğini ifade ettik. Ancak bazı medeniyetlerde (Çin'deki Tang Ceza Kanunlarına göre) sanık ikrarda bulunduğu an, suçun ağırlığına bakılmaksızın sanığın ikrardan dönmesi kabul edilmeyip ceza uygulanmaktadır.¹³⁰

İkrardan rücûda bulunacak kişinin bazı şartlara haiz olması gerekmektedir. İkrardan rücûun bu şartlar bünyesinde sırf Allah hakkı olan suçlarda geçerli kabul edilmektedir.¹³¹ Bunun dışındaki kul hakkı ve kul hakkı ağırlıkta olan zina iftirası ve kısas gibi suçlara tesiri yoktur. Sanığın rücûunun had cezalarında kabul edilmesi karşı tarafın hakkını etkilememektedir. Örneğin daha önce de bahsedildiği üzere hırsızlık ikrarında bulunan bir kimse ikrarından dönmesiyle el kesme cezası düşmektedir. Bu kişi karşı tarafa vermiş olduğu maddi zararı ayrıca karşılamak zorundadır.¹³²

E. Müdafiden Yararlanma Hakkı

berâati ya da hafif bir ceza ile cezalandırılması için sanık veya şüphelinin hakkını savunan kişiye müdafî veya avukat denir.¹³³ Müdafî hukukî anlaşmazlıkların neticeye ulaşması için müvekkiline yardım edip onu mahkemede savunmakla görevlidir.¹³⁴ Kısaca müdafî, şüpheli veya sanığın haklarını savunabilmesine yardımcı olan, sanığı temsil edip haklarını koruyan kişidir. Yapmış olduğu bu müdafaa da yerine göre zorunlu veya ihtiyari olabilir.¹³⁵

¹²⁹ Kasânî, *Bedâiu's-Sanai' fî Tertibi's-Şerâi*, 9: 238.

¹³⁰ Mitchel Roth, *Göze Göz Suç ve Cezanın Küresel Tarihi*, trc. Barışhan Erdoğan (İstanbul: Can Yayınları, 2017), 123.

¹³¹ Damad, *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, 2: 362.

¹³² Serahsî, *Mebûsât*, 8: 336.

¹³³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 411.

¹³⁴ Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 143.

¹³⁵ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 274.

İslam hukukunda bugünkü manada avukatlık teşkilatı bulunmamaktadır. Ancak sanık veya şüpheli adına mahkemeye katılan dâva vekilleri bulunmaktadır.¹³⁶ Bu vekiller had cezaları dışındaki cezalarda vekillik görevini icra etmekteydiler.¹³⁷ Ayrıca İslam hukukundaki vekillik, günümüz hukukundaki avukatlıktan daha geneldir. Çünkü avukat, mahkeme işlerinde müvekkiline yardım etmekte iken, vekil satın almada, satmada, borç tahsilinde, emanetin alımı gibi dâva dışı konularda da müvekkiline yardım etmektedir.¹³⁸ Bir de bunların dışında mahkemece tayin edilen vâsî vardır ki onun da görevi ehliyetsiz veya eksik ehliyetli şahısların haklarını korumaktır.¹³⁹

1. İslam Hukukunda Sanığın Müdafiden Yararlanması

İslam hukukunda vekilin çeşitli görevleri bulunmaktadır. Bunlardan belki de en önemlisi müvekkiliyle beraber mahkemede hazır bulunmasıdır. Bu yönüyle hukuk dâvalarında müvekkilin mahkemede hazır bulunma zorunluluğu yokken, ceza dâvalarında vekille birlikte hazır bulunması şart olup bu sanık açısından bir haktır. Çünkü had ve kısas suçlarında müvekkilin gaip olmasıyla vekâlet sahih kabul edilmemektedir.¹⁴⁰

Vekâletin geçerliliği hasmın rızasına bağlı değildir.¹⁴¹ Ebû Yûsuf, İmâm Muhammed ve İmâm Şafiî vekâletin kabulü için sanığın isteği esas olup hasmın rızasına gerek olmayacağını ifade etmektedir.¹⁴² Çünkü vekil tayini müvekkilin yani sanığın hakkıdır; başkasını ilgilendirmemektedir.¹⁴³ İmâm Âzam ise hastalık, gaiplik, sefer mesafesi gibi bazı istisnai durumlar hariç hasmın rızasının gerekli olduğunu düşünmektedir.¹⁴⁴

Aynı şekilde sanık birden fazla vekil yani avukattan istifade edebilmektedir. Hatta sanığın mutlak vekâlet verdiği bir vekil de kendisi dışında bir diğer kişiyi vekil olarak tayin edebilmektedir. Mutlak vekâletle müvekkilin

¹³⁶ Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 144.

¹³⁷ Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd Mevsilî, *el-İhtiyâr li-talîli'l-Muhtâr*, nşr. Mahmûd Ebû Dakîka (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015), 2: 157.

¹³⁸ İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyirayn*, 424-426.

¹³⁹ Merğînâni, *Hidâye*, 5: 383.

¹⁴⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-talîli'l-Muhtâr*, 2: 157.

¹⁴¹ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 3: 633.

¹⁴² Osman b. Ali Zeylâî, *Tebyînü'l-Hakâik* (Mısır: Matbatül-kübra el-emire, 1314), 4: 255.

¹⁴³ Zâfir Kâsımî, *Nizâmu'l-hükm fi'ş-şerîa ve't-târîhü'l-İslâmî* (Beyrut: Darü'n-Nefâis, 1407/1987), 2, 386.

¹⁴⁴ Zeylâî, *Tebyînü'l-Hakâik*, 4: 255.

zımnen rızasının varlığı aranmaktadır.¹⁴⁵ Ancak sanığın tayin ettiği birinci vekil kendisi dışında bir diğer kişiyi vekil tayin ettiğinde, her iki vekil de birinci vekili tayin eden müvekkilin vekili kabul edilmektedir.¹⁴⁶

2. Modern Hukukta Sanığın Müdafiden Yararlanması

Günümüz modern hukukunda sanığın müdafiden yararlanma hakkı genişçe ele alınmıştır. AİHS'ne göre sanık mahkemeye gitmeden önce polis sorgusunda müdafinin yardımından faydalanabileceği gibi keşif esnasında da müdafî veya vekillerinden faydalanabilmektedir.¹⁴⁷ Yani sanık daha soruşturma aşamasında müdafinin yardımından faydalanabilmektedir. Ancak soruşturma evresindeki müdafinin görevi kamu dâvasının açılmasıyla sona ermektedir.¹⁴⁸

Şüpheli veya sanık soruşturma ve kovuşturma evrelerinde birden fazla müdafinin yardımından istifade edebilir.¹⁴⁹ Soruşturma aşamasında bu sayı üç ile sınırlandırılırken, kovuşturma aşamasında müdafî sayısına herhangi bir sınırlama getirilmemiştir.¹⁵⁰

Sanığın avukat tutmaya yetecek maddi imkânı yoksa böyle durumda meccanen avukat tayini yapılır.¹⁵¹ Tayin edilen avukatın ücreti devlet hazinesinden karşılanır.¹⁵² Sanığın veya şüphelinin daha sonra maddi durumunun iyileşmesi gibi nedenlerden dolayı kendisine müdafî seçmesi halinde ise Baro'nun görevlendirdiği müdafinin görevi sona ermektedir.¹⁵³

Sanık duruşmaya katılmak zorunda değildir. Fakat tayin ettiği veya kendisi için tayin edilen müdafî duruşmaya katılmak zorundadır.¹⁵⁴ Şayet sanık tarafından belirlenen müdafinin bilgisi olmaksızın duruşma yapılmışsa, bu durum savunma hakkının kısıtlanması anlamına gelir ki verilen kararı bozmayı gerektirir.¹⁵⁵

¹⁴⁵ Bilal Aybakan, "Vekâlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 3.

¹⁴⁶ Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 3: 388.

¹⁴⁷ CMK 84/1

¹⁴⁸ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 274.

¹⁴⁹ CMK 149/1.

¹⁵⁰ CMK 19/2.

¹⁵¹ AİHS m. 6/3-c.

¹⁵² CMK 150/1.

¹⁵³ CMK 16/3.

¹⁵⁴ CMK 197.

¹⁵⁵ CMK 289.

Sanık ile müdafî diledikleri zaman herhangi bir engel olmaksızın kimsenin bulunmadığı bir mekânda konuşup fikir alışverişinde bulunabilir.¹⁵⁶ Bu durum CMK 149/3’ te “*Soruşturma ve kovuşturma evrelerinin her aşamasında avukatın, şüpheli veya sanıkla görüşme, ifade alma veya sorgu süresince yanında olma ve hukuki yardımda bulunma hakkı engellenemez, kısıtlanamaz.*” şeklinde ifade edilmiştir.

Sanığın tayin ettiği müdafî görevini yapmıyorsa, duruşmayı terk edip sorumsuzca davranışlarda bulunuyorsa Cumhuriyet Savcısı, hâkim veya mahkeme fevri olarak başka müdafinin görevlendirilmesini talep eder. Ancak yeni müdafinin görevlendirilmesinin sanığın bilgisi dâhilinde olması gerekir.¹⁵⁷ Yeni bir müdafinin fevri olarak görevlendirilmesinin nedeni ise, müdafî olmaksızın celsede hükmün verilememesidir.¹⁵⁸

Sanığın müdafî talebi yargılamanın tüm aşamaları için geçerlidir. Müdafî talep hakkının bulunmaması yargılamanın uzamasına sebebiyet vereceği için sanık bu haktan mahrum bırakılamaz. Hatta hâkimin sanığa son sözünün ne olduğunu sorması durumunda dahi sanık, müdafî talebinde bulunabilmektedir.¹⁵⁹

F. Savunma Hakkı

Dâvacı ya da dâvalı olsun herkes meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde iddia ya da savunmada bulunma ve adil yargılanma hakkına sahiptir.¹⁶⁰ Sanık kendisini savunup savunmaması hususunda hürdür. Şayet kendisini savunursa ferdi müdafaa¹⁶¹ görevini yapar ve bu sıfatla ferdi müdafaa makamını kullanmış olur.¹⁶²

Hâkimin mahkemeye gelen tarafları bizzat görmesi ve savunmalarını dinlemesi gerekmektedir. Hâkim sanığın yüzünü dahi görmeden kişiyi savunmasız şekilde yargılayıp mahkûm edemez.¹⁶³ Sanığın, dâvacının iddialarına

¹⁵⁶ CMK 154.

¹⁵⁷ İpek, *Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Savunma Hakkı*, 33.

¹⁵⁸ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 1: 279.

¹⁵⁹ İpek, *Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Savunma Hakkı*, 31.

¹⁶⁰ TCK m. 36

¹⁶¹ Ferdî savunma, sanığın bizzati kendisi veyahut temsilcisi tarafından kendi maslahatına uygun olarak kendisini savunması demektir. (Yenisey - Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 177.)

¹⁶² Yenisey - Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 177.

¹⁶³ CMK m. 244 vd.

karşı yapacağı savunma bu açıdan önemlidir.¹⁶⁴ Bundan dolayı hâkimin sadece dâvacının mahkemeye sunduğu bilgilerle hüküm vermesi doğru değildir.¹⁶⁵ Çünkü dâvacının delillerine karşı sanığa söz hakkı verilmemesi sanığın savunma hakkını kısıtlamaktadır.¹⁶⁶

Dâvanın ve delillerin dinlenmesi, akabinde de hükmün verilmesi için Hanefîlere göre dâvalının mahkemede hazır bulunması gerekmektedir.¹⁶⁷ Bu hususla alakalı Hanefîler delil olarak “İki tarafı da dinlemeden hasımlardan biri lehine aralarında hükmetme”¹⁶⁸ hadîsini esas alırlar.¹⁶⁹ İmâm Şafî’ye göre ise dâvanın ve delillerin dinlenmesi için dâvalının mahkemede hazır bulunması şart değildir.¹⁷⁰

Şayet dâvalı meşru gerekçesi olmaksızın mahkemeye gelmekten imtina eder ve vekil de göndermezse mahkemeye cebren getirilir.¹⁷¹ Dâvalıyı mahkemeye cebren getirmekte de mümkün olmazsa dâvacının isteğiyle dâvalıya ayrı günlerde üç defa olmak üzere mahkemeye gelmesi için davet metni¹⁷² gönderilir.¹⁷³ Dâvalı hakkındaki iddiaları bilgilendirilme neticesinde öğrendiği halde yine mahkemeye gelmek istemez vekil de göndermezse hâkim dâvalı lehine vekil tayin eder ve dâvalının gıyabında¹⁷⁴ dâvaya devam edilir.¹⁷⁵

¹⁶⁴ Serahsî, *Mebsût*, 31: 205.

¹⁶⁵ Mâverdî, *Ahkâmü’s Sultaniyye*, 361.

¹⁶⁶ Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*, 76.

¹⁶⁷ Meydânî, *el-Lubab fî Şerh’il-Kitap*, 2: 480-481; Trablusî, *Mu’inü’l-hükkâm*, 59-60.

¹⁶⁸ Tirmizî, “Ahkâm”, 5; Ebû Davûd, “Akdiye”, 6.

¹⁶⁹ Kasânî, *Bedâiu’s-Sanai’ fî Tertibi’s-Şerâi*, 8: 410.

¹⁷⁰ Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebîr*, 16: 236.

¹⁷¹ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 4: 675.

¹⁷² Dâva metni örneği: Falan işle meşgul olan falan evde, falan caddede falan mahallede oturan falan oğlu falan’a;

Ahmet oğlu Süleyman tarafından mahkemede aleyhinize 10 Dinar borç iddiasıyla bu mahkemeye(dâvalaşmak için) çağırma sunuldu. Bu mahkemeye gelmenizi talep ediyoruz. Aranızda gerçekleşecek olan mahkeme falan günün falan saati olarak belirlendi. Bu saatte mahkemeye katılmanızın gerekli olduğu, katılmamanız durumunda sizi temsil edecek bir vekil göndermenizi aksi halde sizi temsil için vekil-i musahhar belirlenecek ve gıyabınızda mahkeme gerçekleşecektir. Dâvanın sabitleşmesi halinde aleyhinize hüküm verilecektir. Bu size birinci, ikinci ve üçüncü defa ihtar olunur. (Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 4, 678.)

¹⁷³ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 4: 677.

¹⁷⁴ Hanefîlerin dışındaki fakihlere göre Nesep, itk, talak gibi şahsi dâvalarda ve ceza dâvalarında gaib hakkında hüküm vermek caiz değildir. Ancak Hanefîler belli şartlarla kabul etmektedir. (Yavuz, “Dâva”, 9: 15.)

¹⁷⁵ Yavuz, “Dâva”, 9: 15.

Savunma hakkının önemiyle alakalı İbn-i Abbas'tan şöyle bir rivayet gelmiştir. İbn-i Abbâs anlatıyor: “İki kadın bir odada deri dikiyorlardı. Kadınlardan biri avucuna bîz batırılmış olarak dışarı çıktı. Bunu diğerinin yaptığını iddia etti. Dâva İbn-i Abbâs’a götürüldü. İbn-i Abbâs dedi ki:

Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuşlardı: “*Eğer insanlara sırf iddialarıyla, delil olmadan talep ettikleri verilseydi, insanlar başkalarının kan ve mallarını istemeye kalkarlardı. Ancak iddia sahibine beyyine gerekmektedir. İddiayı inkâr edene de yemin gerekmektedir.*” İbn-i Abbas bu kadına Allah adına yemin etmenin günahını hatırlatın ve ona şu âyeti okuyun dedi. “*Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir pahaya değişenler, işte bunlar için ahirette hiçbir nasib yoktur.*”¹⁷⁶ Kadına bu âyet hatırlatıldı. Bunun üzerine kadın suçunu itiraf etti.”¹⁷⁷

Hadîste sadece dâvacının iddiası üzerine (*sırf iddialarıyla*) hüküm verilmemesi gerektiğine değinilmektedir. Bu şekilde hareket edilmesi dâvalı olan kişinin mağduriyet yaşamasına sebebiyet vereceğinden dâvalının dinlenmesi yapılacak savunma için esastır.

Aynı şekilde Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz sanığın savunma yapmasının önemine şu sözleriyle dikkat çekmektedir: “*Sana, bir dâvacı tek gözü çıkmış olduğu halde gelirse, hasmı gelinceye kadar onun lehine hükmetme. Belki hasmının iki gözü tamamen çıkmıştır.*” Ömer b. Abdülaziz bu ifadesiyle sanığın savunma hakkına vurgu yaparken ayrıca dâvalının mahkemede bulunmamasına işaret etmektedir. Buradan hareketle gaip olan bir kimse hakkında hükmün nasıl verilmesi gerektiği önemli bir meseledir.¹⁷⁸

Kişinin kendisini savunma hakkını temelde iki açıdan ele almak mümkündür. Birinci durum sanığın mahkemenin bulunduğu şehirde olup mahkemeye gitmemesi, ikinci durum da başka bir şehirde olup mahkemeye katılamamasıdır.

1. Şehirde olup mahkemeye gitmemesi

Sanık mahkemeye gitme imkânı olduğu halde mahkemeye gitmekten imtina ederse hakkında hüküm verilip verilmeyeceği hususunda ulemanın farklı görüşleri bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre durum ne olursa olsun sanık

¹⁷⁶ Âli İmrân 3/77

¹⁷⁷ Buhârî, “Rûkûn”, 6; Müslim, “Akdiye”, 2; Tirmizi, “Ahkâm”, 13.

¹⁷⁸ Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 206.

mahkemeye gitmemiş ve kendi yerine vekil veya veli de görevlendirmemişse aleyhine karar verilemez. Karar sadece kendi yerine müdafî tayin edilmesiyle gerçekleşebilmektedir.¹⁷⁹

Ahmet b. Hanbel'e göre gaib hakkında hüküm verilir. Çünkü uzakta olmak mazerettir ancak imkân olduğu halde gelmemek mazeret değildir.¹⁸⁰ İmâm Şafî'ye göre ise normal şartlarda hakkında hüküm verilmaz. Ancak mahkemeye gelme imkânı olduğu halde gelmemesi durumunda hüküm verilir.¹⁸¹

2. Şehir dışında olup mahkemeye gidememesi

Gaib olan kişi şehir dışında olup mahkemeye gelemiyorsa İmâm Mâlik ve İmâm Şafî'ye göre hakkında delil olması halinde gıyabında karar verilebileceği ifade edilmektedir.¹⁸² İmâm Âzam ise daha önce ifade ettiğimiz gibi sadece vekil veya veli varsa bu durumun caiz olacağı görüşünü benimsemektedir. Bunun dışında gaib hakkında hüküm verilemez.¹⁸³ Yalnız şunu ifade etmek gerekir ki gaip hakkında verilecek hüküm sadece kul haklarında geçerlidir. Bunun dışındaki had cezalarında şüphe barındırabileceğinden gaip hakkında verilecek olan hüküm geçerli kabul edilmemektedir.¹⁸⁴

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki sanığa dâvalı olduğu bir meselede kendisini rahatlıkla ifade edebileceği kolaylıklar sağlanmalı, taraflar eşit düzeyde dinlenmeli ve sanığın kendisini savunabilmesi için suç durumuna göre sanığa makul süre verilmelidir. Bütün bunlar savunma hakkının gereklerindendir.

G. Susma Hakkı

İslam hukukuna göre mahkemede sanığın normal şartlarda yapması gereken iddiayı kabul etmesi veya inkâr etmesidir. Bu da iki şekilde olur ya yemin etmiyorum der ya da susup bir şey demez.¹⁸⁵ Sanığın mahkemede kendisine

¹⁷⁹ Kasânî, *Bedâiu's-Sanai' fi Tertibi's-Şerâi*, 9: 116; Trablusî, *Mu'inü'l-hükkâm*, 59-60; Meydânî, *el-Lubab fi Şerh'il-Kitap*, 2: 480-481.

¹⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 97.

¹⁸¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 16: 297.

¹⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 93; Merğînânî, *Hidâye*, 5, 382. İmâm Şafî menkul gayrimenkul ayrımı yapmaksızın hepsinde gaip hakkındaki hükmün geçerli olacağını ifade eder. İmâm Mâlik ise menkul mallarda geçerli olacağını gayrimenkul mallarda geçersiz olacağını savunur.(Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 16: 297.)

¹⁸³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4: 451;Trablusî, *Mu'inü'l-hükkâm*, 59-60.

¹⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 95.

¹⁸⁵ Meydânî, *el-Lubab fi Şerh'il-Kitap*, 2: 405.

sorulan sorulara cevap vermeyip susmasının inkâr mı ikrar mı olduğu, sanığa tanınan böyle bir hakkın olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Kasânî sanığın mahkemede susmasını inkâr olarak değerlendirmektedir. Ancak sanık mahkemede susmayıp konuşmayı tercih etse fakat ne inkâr etse ne de ikrar etse bu durumun inkâr anlamına mı yoksa ikrar anlamına mı geldiği noktasında İslam âlimleri ihtilaf etmişlerdir. İslam âlimlerden bir kısmı bu durumun ikrar olduğunu savunurken bir kısmı inkâr olduğunu savunmaktadır.¹⁸⁶

Trablusîye göre sanığın mahkemede kendisine engel olan semavi bir afet olmadığı halde susup evet veya hayır dememesi durumunda hâkim bu durumu inkâr olarak değerlendirir.¹⁸⁷ Sanığın inkâr durumu dâvacı delil getirirse ve bu delil mahkemede dinlense de değişmemektedir.¹⁸⁸

1. Dâvalarda Sanığın Susma Hakkı

İslam hukukunda sanığın susma hakkını kullanmasıyla alakalı bir diğer husus ise had cezalarında yemin meselesidir. Bu tür cezalarda sanığın susma hakkını kullanıp yeminden kaçınmasıyla ceza sabit olmaz. Örneğin; sırf Allah hakkı olan zina, hırsızlık veya içki içme suçlarında sanığın susup konuşmama hakkı bulunmaktadır. Sanığa bu tür ağır suçlarda suçun tespitini sağlama adına yemin teklif edildiğinde sanığın susması durumunda ceza sabit olmaz.¹⁸⁹

Hadler dışındaki dâvalarda da aynı şekilde sanığın susması inkâr (suçu kabullenmeme) anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda öncelikli olarak hâkimin yapması gereken dâvalı adına kefil tutmaktır. Daha sonra dâvalının komşularından sanığın konuşması ve işitmesinde problem olup olmadığını öğrenir. Şayet konuşması ve işitmesinde problem bulunmuyorsa meselenin çözümü için farklı yöntemler uygulanmaktadır. Şöyle ki sanık sadece susup hiçbir şey söylemiyorsa İmâm Âzam ve İmâm Muhammed'e göre bu durum suçu inkâr anlamına gelmektedir. Ebû Yûsuf'a göre ise sanık suçunu kabul edene kadar hapsedilir. Ancak sanık mahkemede konuşup ne inkâr ediyor ne de ikrar ediyorsa İmâm Âzam'a göre inkâr veya ikrar edene kadar hapsedilir yemin ettirilmez.

¹⁸⁶ Kasânî, *Bedâiu's-Sanai' fi Tertibi's-Şerâi*, 8: 429.

¹⁸⁷ Mecelle md.67 bkz. "Sâkite bir söz isnâd olunmaz. Lâkin ma'râz-ı hacette sükût beyandır."

¹⁸⁸ Trablusî, *Muînü'l-hükkâm*, 65.

¹⁸⁹ Kasânî, *Bedâiu's-Sanai' fi Tertibi's-Şerâi*, 8: 431.

Çünkü sanığın susması hükmi nükûl yerine geçmektedir. İmameyn ise ispat için yemin ettirileceğini ifade etmektedir.¹⁹⁰

2. Modern Hukukta Sanığın Susma Hakkı

Günümüz modern hukukunda susma hakkı CMK'nın “İfade ve sorgunun tarzı” başlıklı 147'nci maddenin 1'inci fıkrası “e” bendinde, “yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğu söylenir” şeklinde düzenlenmiştir.¹⁹¹

Sanığın mahkemede susma hakkını kullanması aleyhine sonuç doğurmamaktadır. Yani aslında sanığın suçlu olduğu bu yüzden konuşmadığı şeklindeki ifadeler zan içerip adalet nizamına terstir.¹⁹² Sanığın susması suçluluğuna bir değil olamaz. Bu durum sanığa ait bir haktır.¹⁹³ Sanık dilerse bu hakkı kullanır dilerse kullanmaz. Bu sanığın isteğine kalmış bir durumdur.¹⁹⁴ Mahkeme de sanık suçsuzluğunu ispat etmiyor susuyor diye sanığa suçluluk hükmü veremez.¹⁹⁵

Sanığın suçsuzluğunu ispat etmek için ayrıca delil toplamasına gerek yoktur.¹⁹⁶ Çünkü ispat yükümlülüğü sanığa ait olmayıp, cumhuriyet savcısı ve hâkimin görevidir.¹⁹⁷ Ayrıca şüpheli veya sanık kendi aleyhine olan bir delili ortaya koyması için zorlanamaz. Şüphelinin delili ortaya koymaması da şüphelinin aleyhinde yorumlanamaz.¹⁹⁸

H. Tercümandan Yararlanma Hakkı

Hâkimin taraflardan dil bilmeyen kimsenin sözünü tercüme etmesi için kendisine güvenilir bir tercümanı mahkemede bulundurması gerekir. Bu durum hem dâvacının hakkının korunması hem de dâvalının hakkının korunması için

¹⁹⁰ Trablusî, *Mu'înü'l-hükkâm*, 65; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, 7: 346.

¹⁹¹ Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*, 77.

¹⁹² Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 260.

¹⁹³ Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*, 79.

¹⁹⁴ Doğan Gedik - Mahir Topaloğlu, *Ceza Muhakemesinde İspat ve Şüphelinin Sanık Lehine Yorumlanması* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2015), 51.

¹⁹⁵ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 90.

¹⁹⁶ Aydın, *Ceza Muhakemesinde Belirsizlik Kuşkudan Sanık Yararlanır İlkesi “In Dubio Pro Reo”*, 157.

¹⁹⁷ Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*, 63.

¹⁹⁸ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 134.

önemlidir. Tercümanın bulundurulması sadece hasımlar açısından değil olaya hâkim olan şahitlerin dinlenmesi açısından da önemli bir durumdur.¹⁹⁹

Tercümandan yararlanma ameliyesi Cahiliye Döneminde uygulanan ve İslamiyet'ten sonra da uygulanmaya devam eden bir ameliyedir. Örneğin; Selmân-ı Fârisî, Müslüman olmak için Peygamber Efendimize geldiğinde, Yahudi biri Selmân-ı Fârisî'nin sözünü bilinçli olarak yanlış aktarmıştır. Ancak bu durum vahiy ile düzeltilmiştir.²⁰⁰

Tercümandan yararlanma hakkı sanık için sabit bir hak olmakla beraber gerçeği en doğru şekilde öğrenebilmek için tercümanlık yapacak olan kişide belli başlı şartların aranması kaçınılmazdır. Bu nedenle konu tercümanlık yapacak olan bir kişide aranan şartlar ve tercüman yeter sayısı açısından ele alınacaktır.

1. Tercüman Yeter Sayısı

Şafîîler ve Hanbelilerden bir görüşe göre tercümanın iki tane ve adil olması gerekir.²⁰¹ İmâm Âzam, Ebû Yûsuf ve Ahmet b. Hanbel'den nakledilen bir diğer görüşe göre dâvacının iddiasını, dâvalının cevabını ve şahidin şهادetinin tercümesi için bir tek tercümanın tercümanlığını geçerli kabul edilmektedir.²⁰² İmâm Muhammed ise iki tercümanın olması gerektiğini savunmaktadır.²⁰³ Şayet cezalar had ve kısas²⁰⁴ türünden ise iki adil erkek tercüman aranır. Eğer iki adil erkek tercüman yoksa adil bir erkek ve adil iki kadın tercüman aranır. Zeydan, bu görüşlere yer verdikten sonra kendi kanaatini erkek olsun kadın olsun adil ve işinin ehli bir tercümandan yararlanılabileceği yönünde kullanmaktadır.²⁰⁵

AIHS m.6 son'da da “*Hukuk devletinde kullanılan dili anlamayan ve konuşamayan her sanık, tercümandan yararlanma hakkına sahiptir*” ifadesi yer almaktadır. CMK m.202 son'da ise bu hakkın sadece duruşma ile sınırlı tutulmayacağını soruşturma evresinde de bu haktan yararlanılabileceği ifade

¹⁹⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 4: 657.

²⁰⁰ Serahsî, *Mebsût*, 16: 89.

²⁰¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs Şâfiî, *el-Ümm*, nşr. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib (Daru'l-Vefa, 1422/2001), 7: 506; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 16: 176.

²⁰² Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 4: 657.

²⁰³ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, 7: 113.

²⁰⁴ Mal dâvalarında Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre güvenilir hür tek kadının tercümanlığı tek erkeğin tercümanlığı gibi olup geçerlidir. (Şeyh Nizam, *Fetâva'l-Hindiyye*, nşr. Abdüllatif Hasan Abdurrahman (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000), 3: 488.)

²⁰⁵ Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 143-144.

edilir. Bununla beraber sanığın konuşulan dili anlıyor ve konuşabiliyor olsa dahi kendisini daha iyi ifade edebileceğine inandığı başka bir dilde savunmasını yapabilmesi hakkıdır.²⁰⁶

Kanaatimizce önemli dâvalarda mahkemelerde iki tane adalet vafına haiz yeminli tercüman bulundurulması faydalıdır. Eğer biri sanığın ifadelerini yanlış aktarırsa, diğer tercüman hâkimi uyarır. Bir başka önemli olarak gördüğümüz husus da, tercümanların birbirlerini tanımaması durumudur. Şayet tercümanlar birbirlerini tanıyorsa bu durumda hâkimi aldatması gibi bir olumsuzlukla karşılaşılabilir. İfade ettiğimiz gibi bu durumun çok önemli dâvalar için göz önünde tutulması ve çıkacak olumsuzlukların önlenmesi gereklidir.

2. Tercüman Olacak Olan Kişide Aranılan Bazı Şartlar

Ebû Yûsuf'a göre adil olmayan bir tercümanın tercümanlığı geçerlidir. Ancak çoğu âlime göre sanık Müslümansa tercümanın adil ve Müslüman olması en önemli şartlardandır.²⁰⁷ Çünkü başka dinden olan bir kişi farklı dâvalarda doğruyu söylemekten kaçınma ve mensup olduğu dinden olan kişinin tarafında yer alma ihtimali yüksektir. Farklı dine mensup olan dâvacı veya dâvalı dâvalaşıyorlarsa kendileriyle aynı dine mensup adil bir tercüman tutulmasında sakınca bulunmamaktadır.²⁰⁸

Mahkemeye başvuran hasımlardan birisinin sağır veya dilsiz olması halinde hâkim, onların işaretlerinden anlayan bir tercümandan faydalanabilir. Günümüzde bu durum özellikle sağırılar için farklılık arz etmektedir. Çünkü dilsiz olan kişi yazı ile meseleyi arz edebilecekken sağırda bu durum daha farklıdır. Eğer dilsiz olan kişiler yazı bilmiyorsa sağırda olduğu gibi farklı anlaşma yöntemleri ile taraflar dinlenebilmektedir.²⁰⁹

Tercümanın âmâ olması durumunda ise İmâm Âzam'a göre bu kişinin tercümanlığı mümkün değildir. Ancak İmam Ebû Yûsuf'a göre tercümanlığı geçerlidir. Şafiî mezhebi de âmâ bir tercümanın tercümanlığını geçerli kabul etmektedir.²¹⁰

²⁰⁶ Özbek v.dğr., *Ceza Muhakemesi Hukuku Bilgisi*, 60.

²⁰⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 4: 657.

²⁰⁸ Serahsî, *Mebsût*, 16: 137.

²⁰⁹ Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 138.

²¹⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, 7: 113.

II. SANIKTAN BAĞIMSIZ TANINAN HAKLAR (İLKELER)

Bu başlık altında ele alacağımız ilkeler, haklarda olduğu gibi sanığın tercihine sunulmamıştır. Hak konusunda sanığın bu hakkı kullanmaması veya kullanmak istememesi toplumun devlete karşı güvenini sarsmazken ilke olarak ele aldığımız maddelerin kullanılmaması devlete olan bu güveni sarsmaktadır. Bu yüzden hakların kullanılmasında sanığın tercih hakkı bulunurken ilkeler hususunda sanığın tercih hakkı bulunmamaktadır. Bu durum sanık olan herkes için geçerlidir.

İlkeler başlığı adı altında ele alacağımız hususlar; Halka Açıklık İlkesi, Makul Sürede Yargılanma İlkesi, Masumiyet İlkesi, Adil Yargılanma İlkesi, Şüpheden Sanık Yararlanır İlkesi, Tehditsiz Yargılanma İlkesi ve Rahat Bir Ortamda Yargılanma İlkesi şeklindedir.

A. Halka Açıklık İlkesi (Alenilik İlkesi)

Muhakemenin halka açık bir şekilde yapılması ve neticenin halka açık bir şekilde ilan edilmesine halka açıklık ilkesi denmektedir. Bu ilkenin amacı yargılamanın adil ve dürüst bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Gizli yargılanmanın engellenmesi adına yargının halka açık hale getirilmesi halkın hem devlete karşı güvenini muhafaza altına alınırken aynı zamanda yargılamanın usulüne uygun olarak yapılıp yapılmadığının gözlenmesi açısından da önemlidir.²¹¹

Alenilik ilkesi kovuşturma aşamasında geçerli olup soruşturma aşamasında geçerli değildir. Soruşturma aşamasında gizliliğin olması sanığın lekelenmemesini sağlamak içindir. Neticede o kişi, halâ sanık durumundadır ve suçu kesin olarak ispatlanmış değildir.²¹²

İslam hukukunda yargılamanın mekânsal olarak aleniliğine ayrıca önem verilmiştir. Yargılama mekânı olarak mescitlerin²¹³ seçilmiş olması halka açıklığın ve yargılamada aleniliğe verilen önemin bir göstergesidir.²¹⁴

²¹¹ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 60. Bknz. Cmk 182.

²¹² Öztürk v.dğr., *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, 111.

²¹³ İmam Şafîi mescitlerin yargılama mekânı olarak kullanılmasına karşıdır. Bunun için çeşitli gerekçeler öne sürmektedir.(Şafîi, *el-Ümm*, 7: 491.)

²¹⁴ İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-Hükkâm*, 1: 31.

Aynı şekilde bu hususla bağlantılı olarak hâkimin evinde hüküm vermesinde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Lâkin hâkimin evinde hükmün verilebilmesi için zaruret durumunun bulunması gerekmektedir.²¹⁵ Zaruret durumu hâsıl olduğunda hâkim dâvacı ve dâvalıyı evinde dinler ve hüküm verir. Ancak hâkim dâvaları evinde dinlerken kapılarını halka açık tutmalı ve halkın katılabilmesi için imkân sağlanmalıdır. Böylelikle alenilik sağlanmış olup kapalı kapılar ardında hüküm verilmesi engellenmiş olur.²¹⁶

İslam hukukunda her ne kadar halka açıklık önemliyse de mahkemeler ciddi ortamlar olduğu için hâkimlerin mahkeme salonuna çocuklar ve delileri almaması esastır. Bu kişilerin zaten ehliyet yönünden kusurları bulunmaktadır. Bu şekilde hareket edilmesi halka açıklık ilkesini zedelemeyiz. Genel ahlak ve adaba uygun olmayan dâvalarda ise hâkimin sadece hasımları muhakeme salonuna alması edeben uygundur. Ayrıca mahkeme gidişatını etkileyen katılımcılar uyarılır. Şayet uyarıları dikkate almazlarsa mübaşir yardımıyla salondan dışarı çıkartılabilir ve gerekirse bu kişilere ta'zir cezası da verilebilir.²¹⁷ Benzer durum günümüz modern hukukunda da bulunmaktadır. Örneğin 18 yaşını doldurmamış bir kişinin duruşmasının kapalı yapılması esastır. Duruşma disiplinini sağlama adına duruşmaya katılanların bir kısmının çıkarılması da diğer bazı tedbirler arasında sayılabilir.²¹⁸

Alenilikle ilgili bir diğer husus, yargılama yapılacak mekânlara ulaşım imkânıdır. Bu durum yargılamanın halka açıklık ilkesine dolaylı etkiye sahiptir. Neticede davanın halka açık olması aynı zamanda halkın o davaya katılabilme imkânıyla ilişkilidir. Bunun içindir ki İslam'da yargılama mekânlarının halkın kolaylıkla gidebileceği yerlerde yapılmasına özen gösterilmiştir. Hatta bazı âlimler yargılama mekânının şehrin merkezinde olmasının güzel olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun önemi mahkemenin şehir merkezlerinde olması yargılamaya katılacak olanların mahkemelere kolaylıkla gidebilmesini sağlamak içindir.²¹⁹

²¹⁵ İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-Hükkâm*, 1: 31; Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 117.

²¹⁶ Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 142.

²¹⁷ Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 170.

²¹⁸ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 63.

²¹⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 483. Benzer ifadeler için bkz: (Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 60.)

B. Makul Sürede Yargılanma İlkesi

Hızlılık ve çabukluk ilkesi²²⁰ diye de anılan bu ilke sanık ve mağdurun haklarını ihmal etmeden dâvanın uzamadan makul bir sürede dâvanın uzamadan tamamlanmasını ifade etmektedir.²²¹ Bundan dolayı mahkeme, meseleyi detaylı olarak incelenmeli ve aynı zamanda muhakemenin uzamaması için uğraşmalıdır. Bu hızlılık dâvanın taraflarının delilini getirmesine engel olacak bir hızda olmamalıdır. Bu konuyla alakalı Hz. Ömer, Şam valisi Muaviye'ye hâkimin hükmü geciktirerek taraflara zarar vermemesi gerektiğini ve dâvayı çok hızlandırıp tarafların delil getirmelerini engelleyecek durumlardan uzak durması gerektiğini söylemiştir.²²²

Yargılamanın çabuk yapılmasının birçok amacı bulunmaktadır. Bunlar:

- Uzun süreli yargılamalar hem sanığı hem de aile bireylerini mağdur etmektedir. Bu süre zarfında sanığın sürekli suçluluk şüphesi altında bulunması aslında sanığa hükümsüz uygulanan eziyettir.²²³
- Hızlı bir yargılama sistemiyle devlete olan güven duygusunun artması sağlanır.²²⁴
- Bir başka amaç adaletin tesis edilmesidir. Gecikmiş adalet fıkıh kitaplarında zulüm olarak ifade edilmektedir. Çünkü geç tecelli eden adalet, adalet değil zulümdür.²²⁵ Bundan dolayı hâkim araştırmalarını duruşmalarda yürütmeli, işi uzatmamalıdır.²²⁶ Bunu da tarafları dikkatli ve özenle dinlemesiyle gerçekleştirir.²²⁷
- Adaletin hızlı bir şekilde gelişmesi toplumsal barışın daha kısa sürede sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak bu durum sadece ceza muhakemesi için değil, tüm yargılama hukukları için gerekli olan bir kuraldır.²²⁸ Bu hızlılık hem sanık olan kişiyi mağdur etmemektedir hem de mağdur olan kişinin isteğini karşılama için önemli bir durumdur.²²⁹

Sürenin kısaltılması için alınan bir takım tedbirler de bulunmaktadır. Örneğin CMK m. 174 duruşmaların tek celsede yapılmasına imkân sağlamıştır. Yeni CMK m.171 belli hallerde kamu dâvası açılması hususunda yetkinin savcıya verilmesi mahkemenin hızlı bir şekilde sonuca bağlanmasını sağlamakta ve ceza

²²⁰ Özbek v.dğr., *Ceza Muhakemesi Hukuku Bilgisi*, 58.

²²¹ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 27.

²²² Serahsî, *Mebsût*, 16: 98.

²²³ Arslan, "Sanık ve Mahkûm Hakları", 544.

²²⁴ Gedik - Topaloğlu, *Ceza Muhakemesinde İspat ve Şüphenin Sanık Lehine Yorumlanması*, 26.

²²⁵ Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 42.

²²⁶ Mecelle, md. 1813.

²²⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 4: 620.

²²⁸ Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*, 101.

²²⁹ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 26.

muhakemesinin yükünü hafifletmektedir. Bir başka belki de en önemli önlem de taraflar arasında sulhun sağlanmasıdır.²³⁰

Sonuç olarak makul sürede yargılanma hakkı, dâvacının olduğu kadar dâvalının da hakkıdır denilebilir. Hatta dâvalı olan kişinin üzerindeki şüphenin kalkması için bu hak ayrıca önemlidir. Neticede sanık demek suçlu demek değildir. Bundan dolayı mahkemenin delilleri bir an önce toplayıp meseleyi araştırması ve tarafları mağdur etmeden en kısa zamanda tarafları mağdur etmeden bir sonuca varabilmesi elzemdir.

C. Masumiyet İlkesi

Suç ile itham edilen bir şüpheli veya sanık için asıl olan suçsuzluğu ve masumiyetidir. Bir başka ifadeyle sanık veya şüphelinin durumunun yasal olarak kesinlik kazanıncaya kadar sanığın masum sayılmasıdır.²³¹ Bundan dolayı kişinin hakkındaki yargı kararı kesin bir hal almadığı müddetçe kişi masumdur.²³² Hâkim eğer maddi gerçeğe ulaşamıyorsa ve bu yönde kendisinde kanaat oluşmuyorsa hakimın sanığın berâetine karar vermesi gerekmektedir.²³³ Çünkü ceza muhakemesinde şekli gerçeklikten ziyade maddi gerçeklik aranmaktadır.²³⁴

Mecelle’de masumiyetin gerekliliğiyle alakalı istishab kaideleri bulunmaktadır. Örneğin; “*Berâet-i zimmet asıldır*”²³⁵ ve “*Şek ile yakîn zâil olmaz*”²³⁶ istishab kaideleri gibi. Birinci kaide suçu kesin olarak ispatlanamayacak olan kişinin masum sayılacağını ifade ederken, ikinci kaide kesin olarak bilinen bir şeyin şüphe ile yok sayılamayacağı ifade etmektedir. Nitekim Kur’ân’ı Kerîm’de Allah Teâla (cc) şöyle buyurmaktadır: “*Zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz.*”²³⁷ Bu durumda hâkim sanık olan kişiyi suçu kesinleşmeden hapsedemez ancak hemen berâet de ettirmez.²³⁸

Avrupa her ne kadar bu ilkenin önemine yakın çağlarda vakıf olsa da İslam hukukunda bu ilkenin önemi her zaman ön planda olmuştur. Örneğin bir

²³⁰ Öztürk v.dğr., *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, 126.

²³¹ Anayasa 38/4

²³² Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 28.

²³³ CMUK md. 395 (Mahkûmiyet hükümleri kat’ileşmedikçe icra olunamaz.)

²³⁴ Beroje, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslâm İspat Hukuku*, 110.

²³⁵ Mecelle md. 8.

²³⁶ Mecelle md. 4.

²³⁷ Yunus 10/36.

²³⁸ Mâverdî, *Ahkâmü’s Sultaniyye*, 361.

hâkimin başka bir hâkime şer'i cezalar ve kısas konusunda gönderdiği yazı hükümsüzdür. Çünkü bu yazı kararı verecek ve icra edecek olan hâkime ait değildir. Bu durum başkasının tanıklığına tanıklık etmek gibi olur. Şer'i cezalar ve kısasta asıl olan suçun vuku bulmadığıdır. Oysa hâkimin başka hâkime yazı göndermesiyle suçun ispatına çalışılmaktadır. Ancak ağır cezalarda her zaman sanığın lehine hareket edildiğinden dolayı, sanığın masumiyeti ön planda tutulmuştur.²³⁹

Sanığın masumiyeti ön planda tutulmakla beraber bazen hâkim sanığı suçlu olduğundan dolayı değil, başka sebeplerden dolayı nezarete atabilir. Hırsızlık durumunu örnek verecek olursak hâkim sanığı iki veya üç aylığına nezarete alıp durum araştırması yapabilir. Ancak maksat hiçbir zaman sanığa zarar vermek değildir. Bu durum kayıp olan malı ortaya çıkarmak için sadece bir tedbirdir. Çünkü dışarda olması halinde sanık bu malı yok edebilir. Belirlenen süre zarfında mal ortaya çıkmazsa hâkim sanığı daha fazla nezarete tutamaz serbest bırakır.²⁴⁰

İslam Hukukunda ilk dönemlerden itibaren mevcut ve vazgeçilmez olan bu kaide modern dünyada ilk kez sanıkları suçlu görmek ve cezalandırmak isteyenlere karşı 1789 tarihli İnsan ve Yurttaşlık Hakları Beyannamesinde sanık hakkı ve masumiyetinin esas alınacağı şeklinde yer almıştır.²⁴¹ Bu beyanname Fransız devriminin öncüleri Montesquieu, Rousseau ve Voltaire'in etkisinde kaleme alınmıştır. Bu bahsedilen bu bildirinin 9. Maddesinde “*Her insan suçlu olduğuna karar verilinceye kadar masumdur.*” şeklinde devam eden ilke masumiyet ilkesinin bir yansımasıdır.²⁴² Daha erken dönemlerde Eski Batı Avrupa Kanunlarında öncelikli amaç sanık olan kişiyi cezalandırmaktı. Sanık ile suçlu ayrımı yapılamadığından bu önemli iki kavram birbirine karıştırılmaktaydı.²⁴³

Masumluk karinesinin yansıması olarak sanık, hüküm kesinleşinceye kadar masum kabul edilmektedir. Masumiyet süresi de soruşturma aşamasından

²³⁹ Merğînâni, *Hidâye*, 5: 378.

²⁴⁰ Merğînâni, *Hidâye*, 5: 370.

²⁴¹ Aydın, *Kuşkudan Sanık Yararlanır İlkesi “In Dubio Pro Reo”*, 140.

²⁴² Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*, 154.

²⁴³ Abdulaziz Bayındır, *İslâm Muhâkeme Hukuku* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015), 98.

mahkûmiyetin kesinleşmesine kadar devam eder.²⁴⁴ Yani suçluluğu hükmen sabit oluncaya ve hiçbir şüpheye yer vermeyecek derecede ispatlanıncaya kadar sanık masumdur.²⁴⁵

Ayrıca masumiyetinin esas oluşu dolayısıyla soruşturma evresinin gizli yürütülmesi, kamuoyuna duyurulmaması, görüntülerinin alınmaması ve sanığın göz önünde bulundurulmaması gerekir.²⁴⁶ Bu duruma riayet etmek sanığın lekelenmesini engellemek maksadıyladır.²⁴⁷ Bu yönüyle masumiyet ilkesi Uluslararası antlaşmalarla da güvence altına alınmış bir ilkedir.²⁴⁸

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki gerek İslam hukukunda gerek modern hukukta sanık olan kişi suçu kesin bir şekilde sabit olmadan suçlu olarak değerlendirilmemiştir. Çünkü suçluluğu ön plana alınıp suçlu muamelesi yapıldığında sanığın masum olma ihtimali de bulunmaktadır. İhtimallerden hareketle bir mahkemenin sanık aleyhine hüküm vermesi doğru değildir. Hatta mahkeme sanık hakkında elle tutulur delillere sahip değilse sanığın masumiyetini ispat için uğraşır, ceza vermek için çeşitli yollara başvurmaz.

D. Adil Yargılanma İlkesi

Adil yargılanma ilkesi, hukuka uygun ve sağlıklı bir şekilde bir ceza muhakemesini güvenceye alarak, her süjeye silahların eşitliği ilkesi²⁴⁹ gereği mümkün olduğunca en adil ve hakkaniyete uygun yargılama şansını güvenceye almasıdır.²⁵⁰

İslam fıkhında adil yargılamanın gereği olan eşitliğe ayrı bir önem verilmektedir. Her ne olursa olsun mahkemenin taraflarına karşı ek bir menfaat sağlanması kabul edilmemektedir.²⁵¹ Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde Benî Mahzûm kabilesinden hırsızlık yapan soylu bir kadının akıbeti hakkında

²⁴⁴ Aydın, *Kuşkudan Sanık Yararlanır İlkesi “In Dubio Pro Reo”*, 142.

²⁴⁵ Aydın, *Kuşkudan Sanık Yararlanır İlkesi “In Dubio Pro Reo”*, 165.

²⁴⁶ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 267.

²⁴⁷ CMK m. 157.

²⁴⁸ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 86.

²⁴⁹ Şüpheli veya sanığın savunması için yeterli zaman ve kolaylıkların sağlanması; yargılama esnasında savunma hakkına müdahil olunmaması; sahip olduğu hakları kullanma noktasında herhangi bir zorlukla karşılaşmamasını ifade etmektedir. (Öztürk v.dğr., *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, 105.)

²⁵⁰ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 19.

²⁵¹ İlhan Kutluer, “Müsâvat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 78.

Üsâme'yi gönderdiklerinde Hz. Peygamber (s.a.v) Üsâme'ye: *Allah'ın koyduğu cezalardan birinin uygulanmaması için aracılık mı yapıyorsun?* dedi. Daha sonra ayağa kalkıp: *“Sizden önceki milletler şu sebeple yok olup gittiler: Aralarından soylu, mevki ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onu bırakıverirler, zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca da onu hemen cezalandırırlardı. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı, elbette onun da elini keserdim.”* buyurdu.²⁵²

Sanığın cezalandırılması için var olan tüm delillerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğer yetersiz delille bir dâva açılmışsa iddianame iade edilmelidir.²⁵³ Ayrıca mahkemeden önce sorguya çekilen sanık, duruşmada tekrar sorguya çekilmelidir.²⁵⁴ Mahkeme öncesindeki sorgunun hükmün verilmesine herhangi bir etkisi yoktur. Hükmün iddianamenin kabul edilmesiyle (dâvanın açılmasıyla) mahkeme ortamında verilmesi gerekir. Dâva açılmadan yargılama yapılması mümkün değildir. Yargılamanın yapılabilmesi için sanık hangi suç ile itham edildiğini bilmek zorundadır. Dâva açıldıktan sonra sanığın yargılanmasında bir engel kalmaz. Dâvanın açılması için ayrıca sanığın hâzır olarak bulunmasına gerek yoktur. Sanığın gaip olması halinde dâva açılabilir ancak yargılama yapıp hüküm verilemez.²⁵⁵

1. Hâkimin Adil Yargılamadaki Rolü

Hâkim hüküm verirken en doğru şekilde hüküm vermeye çalışır. Ancak verdiği hükümler her zaman doğru olmayabilir. Nitekim Hz Peygamber, Amr b. el-Âs' a iki kişi arasında hüküm vermesini emretmiş ve devamında *“İctihad edip doğruyu bulursan senin için iki sevap, yanılırsan bir sevap vardır”*²⁵⁶ buyurmuştur.²⁵⁷

Hâkim de beşer olduğu için hissi duyguları ile hareket edebilir. Ancak İslam hukuku bu durumun önüne geçmek için çeşitli kaideler vaz etmiştir.

²⁵² Buhârî, Hudûd 11,12; Müslim, Hudûd 8,9

²⁵³ CMK m. 174

²⁵⁴ CMK m.191/3c-d

²⁵⁵ CMK m. 193

²⁵⁶ *عَلَى أَنَّكَ إِنِ اجْتَهَدْتَ فَلَكَ أَجْرَانِ وَإِنْ أَخْطَأْتَ فَلَكَ أَجْرٌ وَاحِدٌ*

Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nşr. Muhammed Abdülkadir Ahmet Ata (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 4: 251.

²⁵⁷ Serahsî, *Mebsût*, 16: 102; Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*, 238.

Örneğin; hâkimin usul ve fûru gibi lehine şâhitlik yapamayacağı kimselerin dâvasına bakamaması bu kaidelerden sadece birisidir.²⁵⁸

2. Mahkemenin Taraflara Eşit Davranması

Hâkim mahkemede her iki tarafa eşit yaklaşmalıdır. Mecelle kaidesinde yer alan “*Hâkim beyne’l-hasmeyn adl ile memurdur.*”²⁵⁹ ifadesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Hâkimin dâvacının yüzüne gülüp dâvalıyı azarlaması gibi bir durum söz konusu olamaz.²⁶⁰ Hâkim taraflardan biriyle gizli konuşamaz, kaş göz işaretleri ile yönlendiremez,²⁶¹ hasımlardan birisine karşı sesini yükseltmez.²⁶² Bu durum taraflardan birisine ek menfaat sağlandığı düşüncesine sebebiyet verebilir.²⁶³ Nitekim Kâdî Şüreyh “*Hiçbir tarafın delilini ortaya koymasına engel olmadım. Bir söz hatırlatarak hiçbirisini diğerine karşı kuvvetlendirmedim.*” sözüyle eşitliğin sağlanması gerektiğini bu şekilde ifade etmektedir.²⁶⁴

Hz. Ömer, Ebû Musa el-Eş’ari’ye yazdığı mektupta “*insanlar arasında eşit davran*”²⁶⁵ şeklinde nasihatte bulunmuş, aynı şekilde “*Eğer dün verdiğin hükmün yanlış olduğunu bulursan, seni hakka dönmekten alıkoymasın. Çünkü hak ezelidir. Hakka dönmek batılda devam etmekten hayırlıdır.*” şeklindeki ifadesiyle de adil yargının önemine dikkat çekmiştir.²⁶⁶

Bir diğer örnekte Hz. Ömer, Şam valisi Muaviye’ye hüküm konusunda nasihatlerde bulunurken “*zayıf olan kişiyi kendine yaklaştır ki gönlü kuvvetlensin, dili açılsın.*” şeklinde talimat vermiştir. Esasında buradaki ifade taraflardan birisine ek destek sağlama gibi görünse de böyle değildir. Çünkü kuvvetli olan kişi dâvacı olsun sanık olsun kendisini en iyi şekilde savunur. Zayıf olan kişi ise çekinebilir, mahkeme ortamının vermiş olduğu durumdan rahatsız olabilir. Bundan dolayı hâkim zayıf olan kişiyi kendine yaklaştırmakla aslında hasımların

²⁵⁸ Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-Kübra li’l-İmam Malik b. Enes*, 4: 20; Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 45.

²⁵⁹ Mecelle md. 1799.

²⁶⁰ Serahsî, *Mebûsût*, 16: 94.

²⁶¹ Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 128.

²⁶² Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 3, 271.

²⁶³ Serahsî, *Mebûsût*, 16: 96.

²⁶⁴ Serahsî, *Mebûsût*, 16: 113.

²⁶⁵ أس بين الناس

Ebü’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *Sünen*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Daru’l-Marife, 1422/2001), 3: 447.

²⁶⁶ Serahsî, *Mebûsût*, 16: 87.

durumunu eşitlemiş olmaktadır. Mahkemede de asıl olan tarafların eşit olmasıdır.²⁶⁷

3. Mahkeme Sürecinde Eşitliğin Sağlanması

Hâkim mahkemede sözü önce dâvacıya verir. Dâvacı, talebi ne ise bunun hakkında usulünce konuşur ve talebini hâkime bildirir. Daha sonra dâvalıya hakkındaki iddialara vereceği cevap sorulur ve karşılıklı konuşmalar ile problem çözülmeye çalışılır. Hâkim kararı vermeden önce son olarak sanığa söz hakkı verir. Son kez bir şeyler söylemek isteyip istemediği sorulur. Mahkemede bu şekilde bir sistemin varlığı eşitlikten dolayıdır. İlk dâvacı konuşur en son söz dâvacıya değil dâvalıya bırakılır. Bu şekilde mahkemenin gidişatında eşitlik sağlanmış olur.²⁶⁸

Mahkeme esnasında taraflar arasında eşitliğin sağlanmasıyla bağlantılı bir diğer mesele ise suçun ispatı için verilen süreyle alakalıdır. Dâvacı ve sanığa haklılıklarını ispat etmeleri için süre verilir. Sürenin az olması sanığa zarar verirken, çok olması dâvacıya zarar vermektedir. En güzeli orta yollu ve eşit olanıdır.²⁶⁹

4. Hüküm Sonrası Eşitlik

Hâkim, hükmü verdikten sonra gerekçesiyle beraber hazırlamış olduğu ilamı hem dâvacıya hem dâvalıya birer nüsha halinde verebilir. İlâmın bir nüshası da hâkimde bulunur. Hâkimin ilam nüshasını iki tarafa da vermesi eşitliğin mahkeme bitiminde de devam ettiği anlamına gelmektedir. Hâkimin şayet taraflardan birine nüsha verseydi bu durum hem mahkemenin ciddiyetine gölge düşürürdü hem de hasımlar arasında eşitliğin sağlanamamasına neden olurdu.²⁷⁰

E. Şüpheden Sanık Yararlanır İlkesi

Şüphe, sabit olmadığı halde sabit olan şeye benzeyendir veya sabitin şeklen varlığıdır.²⁷¹ Doğruluğunda kesinlik olmayan durumdur.²⁷² Bir diğer ifadeyle doğruluk yanlışlık, haram helal arasında olup kesin olmayan şeydir.²⁷³

²⁶⁷ Serahsî, *Mebûsât*, 16: 96.

²⁶⁸ Bayındır, *İslâm Muhâkeme Hukuku*, 105.

²⁶⁹ Serahsî, *Mebûsât*, 16: 91.

²⁷⁰ Bayındır, *İslâm Muhâkeme Hukuku*, 145.

²⁷¹ Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Muhammed Ebu Zehra, *el-Cerîme ve 'l-Ukûbe fî 'l-Fıkhi 'l-İslâmî* (Kahire: Darü'l-Fikri'l-Arabî, 2006), 188.

²⁷² Enes v.dğr., *el-Mu'cemü 'l-vasîf*, 471.

Mecelle’de yer alan “*Şek ile yakîn zâil olmaz*” ilkesi kesin olarak bilinen bir durumun şüphle bozulamayacağını ifade etmektedir. İlkede geçen şek ifadesi, iki ihtimalden birinin diğerine üstünlüğü olmayacak şekilde varlığı veya yokluğu hususunda tereddüdün olmasını ifade ederken²⁷⁴ yakîn, en küçük şüpheyne mahal vermeyecek derecede kesinlik taşımayı ifade etmektedir.²⁷⁵

Hadîs-i Şerif’te Hz. Peygamber (s.a.v) “*şüpheler ile hadleri düşürün*” buyurmaktadır. Had cezaları ağır cezalar olduğu için telafisi mümkün değildir. Bundan dolayı hadlerin en ufak bir şüphede düşürülmesi gerekmektedir.²⁷⁶ Bu açıklamalar neticesinde şüpheden sanık yararlanır ilkesini, sanığı mahkûm etmek için yeterli delil bulunamaması halinde ve suçun sabit olmaması durumunda meselenin sanık lehine yorumlanıp sanığın beraat ettirilmesi şeklinde tanımlayabiliriz.²⁷⁷

İlk dönemlerde had ve kısas suçlarının muhakemesi halife ve valiler gibi üst derecede bilgili kimselerin bakmasının nedeni de bu cezaların ağırlığı ve en ufak şüpheli bir durumu kaldıramaması sebebiyledir. Ancak Emevilerden sonraki dönemlerde cezanın ağırlığına bakılmaksızın hâkimler hukuk dâvalarının yanında ceza dâvalarına da bakmaya başlamışlardır.²⁷⁸

Modern hukukta “*in dubio pro reo*” olarak da bilinen bu ilke, ilk olarak Aristo’nun hukukla ilgili ifadelerinde geçmektedir. Daha sonra Anglo-Amerikan hukukunda karşımıza çıkan ilke “*Blackstone İlkesi*” olarak da adlandırılmaktadır. Yani “*bir masumu suçsuz yere mahkûm etmektense, on suçluyu beraat ettirmek daha iyidir.*”²⁷⁹ Nitekim yakın tarih suçsuz yere uzun yıllar hapis yatanların örnekleriyle doludur. Örneğin 1975 yılında dokuz yaşındaki Ricky Jackson, Wiley Bridgeman ve Kwame Ajamu ile birlikte Harold Franks’ı öldürmekle

²⁷³ Tehânevî, *Keşşâfû Istılâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, 1005.

²⁷⁴ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1: 22.

²⁷⁵ Ahmed b. Muhammed Hamevî, *Ğamzü 'uyûni'l-beşâir* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985), 1: 192.

²⁷⁶ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 1401; Müttaki el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, 621.

²⁷⁷ Anayasa 38/4; AİHS m.6/2

²⁷⁸ Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 135.

²⁷⁹ Yayla, *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*, 166.

suçlanmışlardı. 13 yaşındaki görgü tanığının ifadeleriyle Ricky Jackson’a tam 39 yıl hapis cezası verilmişti. 39 yılın sonunda ise Ricky’in suçsuzluğu anlaşıldı.²⁸⁰

Genel bir girişten sonra bu başlık altında hadlerde, şahitlikte, yemimde, cezanın uygulanmamasında ve gecikmesinde, işlenen fiilin suç olup olmadığının bilinmemesinde, hâkimin kendisinde ve müessir fiilde şüphe konuları ele alınacaktır.

1. Hadlerde Şüphe

Şüpheli durumun oluşması ve sanığın bu şüpheli durumdan yararlanabilmesi sanık için bir haktır. Bu durum özellikle had cezaları gibi suçlarda daha fazla ön plana çıkmaktadır. Çünkü bu tür suçların cezası uygulandığı anda geri dönüş mümkün değildir. O halde had cezalarında vuku bulabilecek şüphe hallerine değinilmesi konumuz için önem arz etmektedir.

a. Zina Haddinde Şüphe

Zina, İslam memleketinde bulunan mükellef ve konuşma melekesine sahip bir kişinin o anda veya geçmiş zamanda şehvet sahibi olan ve mülkü olma şüphesinden uzak bir kadının ön tarafına tenasül uzvunun sünnet mahallini kendi isteğiyle idhal etmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu şartları taşıyan bir kişi zina yapmış sayılmaktadır.²⁸¹

Peygamber Efendimiz (s.a.v) zina hususunda ceza tatbikinden evvel detaylı araştırmalar yapmıştır. Örneğin Mâiz b. Mâlik zina itirafında bulununca Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine, “*Belki de sen öpmüşsündür veya koklamışsındır.*” der. Mâiz ise zina ettiğini söylemiştir. Ardından Hz. Peygamber (s.a.v), “*Sen zinanın ne olduğunu biliyor musun?*” diye sormuş, Mâiz ise, “*evet*” cevabını vermiştir. Bu durum üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) daha detaylı sorular sormaya devam etmiş, Mâiz ise hepsine olumlu cevaplar vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) bu defa yanındakilere; “*Bunda delilik var mı?*” diye sorunca etrafındakilerin “*Hayır*” cevabını vermesi üzerine Maiz’e gereken cezayı uygulamıştır.²⁸²

²⁸⁰ <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/39-yil-sucsuz-hapis-yatan-mahkuma-1-milyon-dolar-tazminat,-79L6nNDmkC6G5Fup5zKRQ/--4-mrK1SkiCkywOZiekHA>

²⁸¹ İbn-i Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 8: 164.

²⁸² Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 163.

Hadîste bahsedildiği üzere zina cezasının uygulanması için belli başlı şartlar gerekmektedir. Bu şartların sağlanmaması şüphe durumunu ortaya çıkarmaktadır. O halde hadlerin tatbiki için gerekli olan şartlar üzerinden şüpheli durumlar şu şekilde ifade edilebilir.

1) Maddi Unsurda Şüphe/ Fiilde Şüphe

Sanığın gerçekleştirdiği fiilde şüphenin olması had cezasını düşürmektedir. Örneğin; Ebû Hanîfe'ye göre had cezasının gerekmesi için fiilin ön kısımdan olması gerekir. İmameyn'e göre ise ön kısım veya arka kısımdan yapılan fiil had cezasını gerektirmektedir.²⁸³

Zina ettiğini itiraf eden bir kişinin cinsel uzvu ilişkiye münasip değilse had cezası uygulanmamaktadır. Çünkü kişinin ikrarı her ne kadar önemliyse de o fiili gerçekleştirecek fiili imkân kendisinde bulunmamaktadır.²⁸⁴

Aynı şekilde ihtilaflı olan nikâhta ilişkinin gerçekleşmiş olması durumunda had cezası nikâh akdi şüphe barındırdığı için gerekmemektedir. Örneğin; şâhîtsiz kıyılan bir nikâh,²⁸⁵ bâin talakla boşanmış olan birisinin iddeti dolmadan baldızıyla nikâhlanması veya kişinin üç talakla boşadığı kadınla cima etmesi gibi. Bütün bu bahsettiğimiz durumlar fiili olup şüpheli hallerde cezanın uygulanmasına manidir.²⁸⁶

2) Manevi Unsurda Şüphe/ Ehliyette Şüphe

Ehliyet kusuru bulunan delinin veya akıllı bir çocuğun ilişkisi mükellef olmadıklarından dolayı zina değildir.²⁸⁷ Çünkü isnat kabiliyetleri olmadığı için ceza ehliyeti olmayan kişilere had cezası verilmemektedir.²⁸⁸ Ancak taraflardan birisinin isnat kabiliyetinde olup diğerinin olmaması durumunda meselenin nasıl değerlendirileceği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. İmâm Züfer ve İmâm Şafiî isnat yeteneği olan kişiye had cezasının verileceği görüşündedir.²⁸⁹ Ayrıca

²⁸³ İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtâr*, 8: 166.

²⁸⁴ İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtâr*, 8: 209.

²⁸⁵ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 6.

²⁸⁶ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 21.

²⁸⁷ *Redd'ül-Muhtar*'da musannif mâtuḥ (bunak) kişilere de had cezasının uygulanmayacağını ifade etmektedir.

²⁸⁸ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar* (İstanbul: Bilimevi Yayıncılık, ty), 168.

²⁸⁹ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 27.

zina haddinde Müslüman olma şartı yoktur. Bu fiili gerçekleştiren her kim olursa olsun had cezası uygulanmaktadır.²⁹⁰

3) İrade Bozukluğu ve Şüphe

İradeyi kısmen veya tamamen devre dışı bırakacak durumlar mevcuttur. Örneğin ikrah halinde olan bir kadın başka birisi ile zinaya zorlanması halinde kadına had cezası verilmemekte, fiili kendi ihtiyarıyla yapan kişiye had cezası verilmektedir.²⁹¹ Eğer muhsan ise recm edilir muhsan değilse siyaseten katl edilir. Şayet her ikisi de ikrah halindeyken bu işi yapmışlarsa ikisine de had cezası verilmez. Bu işi yaptıran üçüncü kişiye tazir cezası verilir.²⁹²

Hiz. Peygamber (s.a.v) döneminde kadının birine bir adam zorla tecavüz etmişti. Kadının ıglıklarına yetişen birisine kadın kendisinin tecavüze uğradığını söyleyince adam tecavüzcüyü aramaya başladı. Ancak başka bir grup araştırma yapan bu adamı yakalayıp getirdiğinde kadın tecavüz edenin araştırmaya giden o adam olduğunu söyledi. Hiz. Peygamber'in (s.a.v) yanına götürülen masum adam recm edileceği esnada gerçek fail suçu kendisinin işlediğini itiraf etmiş, Hiz. Peygamber (s.a.v) kadına dönerek (istemsiz olarak yapmış olduğu fiilden dolayı) Allah'ın onu bağışladığını söylemiştir.²⁹³ Bahsedilen örnekte kadın zorla tecavüze uğradığı için had cezası kadına uygulanmamıştır. Bu hususta icma bulunmaktadır.²⁹⁴

Hiz. Ömer döneminde kadının biri susuz kalmıştı. Su istediği kişi kendisiyle ilişkiye girmesi halinde kendisine su vereceğini söyleyince kadın kabul etmek zorunda kalmış, bu durum halifeye intikal edince, Hiz. Ömer bu kadına fiil şüphe içerdiğinden dolayı had cezası uygulamamıştır.²⁹⁵

4) Yanılma ve Şüphe

Bir kişi yatağında bir kadın bulup kendi eşi sanarak cinsel ilişkide bulunduktan sonra kendi eşi olmadığını anlasa İmâm Mâlik, Şafiî ve Ahmet b. Hanbel'e göre zina haddi gerekmez. Ancak Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf kişi gerekli

²⁹⁰ İbn-i Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 8: 165.

²⁹¹ Serahsî, *Mebsût*, 9: 54.

²⁹² İmam Azam böyle bir durumda erkeğe had uygulanacağını önceleri savunmuş ancak daha sonra ikisine de had cezasının verilmeyeceğini ifade etmiştir. Serahsî, *Mebsût*, 9: 59.

²⁹³ Ebû Dâvûd, "Hudud", 7; Tirmizî, "Hudud", 22.

²⁹⁴ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 27.

²⁹⁵ Serahsî, *Mebsût*, 9: 99.

araştırmayı yapmadığı için kendisine zina haddinin uygulanacağını ifade etmektedirler.²⁹⁶

b. Hırsızlık Haddinde Şüphe

Hırsızlık, âkil baliğ bir şahsın korunaklı bir yerden, belirli kıymete sahip başkasına ait bir malı sahibinin izni olmaksızın alıp götürmesidir.²⁹⁷ Hırsızlık tanımının içinde yer alan şartlarda gerçekleşen bazı eksik haller şüpheli kabul edilip sanık lehine değerlendirilmektedir. Bu şartlar tam olarak gerçekleştiği zaman hırsızlık gerçekleşmiş olup, şartlarda bir eksikliğin bulunması durumunda işlenen fiil tam manası ile hırsızlık olarak adlandırılmaz. Bu şüpheli hususlar başlıklar halinde ele alınacaktır.

1) Maddi Unsurda Şüphe / Filde Şüphe

Maddi unsurda şüphe malın gizlice alınması, malın başkasına aidiyeti, malın nisap miktarı ve hırs gibi durumlarda şüphenin varlığıdır. Bu durum sanık lehine değerlendirilecektir.

Malı çalan kişi şayet gizli değil aşikâr olarak almışsa yani gasp ederek almışsa kişiye had cezası uygulanmaz. Ancak Hanefîlerin bu hususta farklı görüşleri bulunmaktadır. Onlara göre tarrar'ın (yankesicinin) elinin kesilmesi gerekir. Çünkü bu fiili yapan kişi işini ustalıkla yapmakta olup hırsızdan daha tehlikelidir.²⁹⁸

Çalınan malın bir başka kişiye ait olmaması veya malı çaldığı iddia edilen kişinin çalınan bu malda kendi hissesinin bulunması halinde şüphe durumu devreye girmektedir. Örneğin iki kişi arasında ortak olan malı şayet taraflardan birisi çalarsa çalan kişiye had cezası uygulanmaz. Çünkü çalınan malda diğer ortağın kısmî olarak hakkının bulunması şüpheli bir durum olarak değerlendirilmektedir.²⁹⁹

Çalınan mal şayet kovuşturma makamlarına haber verilmeden evvel hırsızın mülküne geçerse had cezası uygulanmaz. Bu İmâm Şafî ve İmâm Mâlik'in görüşüdür.³⁰⁰ Ebû Yûsuf'a göre mahkeme had cezasına hükmedene

²⁹⁶ Serahsî, *Mebsût*, 9: 98; Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 169.

²⁹⁷ Mâverdî, *Ahkâmü's Sultaniyye*, 295; İbnü's-Sââfî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyirayn*, 663; Semerkandi, *Tuhfetü'l-fukaha*, 3: 149.

²⁹⁸ Serahsî, *Mebsût*, 9: 270.

²⁹⁹ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 107.

³⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12: 452.

kadar eğer çalıntı mal hırsızın mülkiyetine geçerse had cezası düşer. İmâm Âzam ve İmâm Muhammed'e göre ise çalınan mal ceza infazı gerçekleşmeden çalınan mal hırsızın mülkiyetine geçerse şüphe sebebiyle had cezasının tatbiki gerçekleşmez.³⁰¹

Aynı şekilde beytül mal'dan mal çalan hırsızın Müslüman olması halinde eli kesilmez. İmâm Şafî ve Hanefiler bu görüştedir. Çünkü Müslüman olması nedeniyle çaldığı malda kendi hakkı olabileceği şüphesi bulunur.³⁰²

Yine bir babanın usulüne uygun olarak yani hırsızlık cezasını gerektirecek şekilde oğlunun malını çalması durumunda babaya had cezası verilmez. Çünkü burada da şüphe durumu bulunmaktadır. Şöyle ki Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadîsinde; “*Sen ve malın babana aitsiniz.*” buyurmaktadır.³⁰³ Oğlun kazandığı mal aslında bir yönüyle babaya aitmiş hissi uyandırmaktadır ki bazı örflerde babaya aittir. Konuyu destekler mahiyette bir diğer hadîste ise Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmaktadır; “*Bir baba evladı yüzünden katledilmez.*” İşte bu gibi şüphelerden dolayı babaya el kesme cezası verilemez.³⁰⁴

2) Manevi Unsurda Şüphe / Ehliyet Şüphe

Hırsızlık fiilini gerçekleştiren fail akıllı balığ ise had cezası uygulanır. Bunun dışında şayet ceza ehliyeti yoksa el kesme cezası uygulanmamaktadır.³⁰⁵ Ebû Hanîfe, İmâm Muhammed ve İmam Züfer'e göre isnad yeteneği olmayan küçük, akıl hastası, sağır veya dilsiz biriyle hırsızlık yaptığını itiraf eden hırsıza da had cezası verilmez.³⁰⁶

3) Çalınan Malın Değerinde Şüphe

Hırsızın usulüne uygun olarak çaldığı malın belli bir değerinde olması gerekmektedir. Hanefîlere göre çalınan mal 1 dinar veya 10 dirhem (32 gram) değerinde; Şafî ve Hanbelilere göre 3 dirhem³⁰⁷ değerinde bir değerinde olması gerekmektedir. Bu şartın ve diğer şartların sağlanması durumunda failin eli kesilir

³⁰¹ Serahsî, *Mebsût*, 9: 306,307.

³⁰² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12: 465.

³⁰³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413–1992), “Ticâre”, 64.

³⁰⁴ Ebu Zehra, *el-Cerîme ve 'l-Ukûbe fî 'l-Fıkhî 'l-İslâmî*, 191.

³⁰⁵ Meydânî, *el-Lubab fî Şerh 'il-Kitap*, 2: 311.

³⁰⁶ İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtâr*, 8: 315; Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 7: 393,394; Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 248.

³⁰⁷ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) üç dirhem kıymetindeki bir kalkanı çalan hırsızın elini kesti.(Buhârî, “Hudud”13; Müslim, “Hudud” 6.)

aksi halde şüphe durumundan dolayı el kesilmez.³⁰⁸ Örneğin sanığa odun, ot, balık gibi İslam da mübah kabul edilen şeyleri çalması nedeniyle el kesme cezası verilmez.³⁰⁹

Bu konuyla alakalı bir başka husus da el kesme cezasının verilmesi için malın çalınma anındaki nisabına mı, yoksa kişinin yakalandığı andaki mal nisabına mı bakılacağıdır. Çalınan malın değeri hırsızlık anındaki değerine göredir. Hırsız, nisab miktarını sağlamayan bir malı çalsa daha sonra çaldığı mal değer kazanıp nisab miktarını sağlasa hırsızın eli şüphe nedeniyle kesilmez.³¹⁰

Hırsızlık fiili tek bir kişi tarafından gerçekleştirilmeyip bir grup tarafından gerçekleştirilmişse İmâm Şafî ve Ebû Hanîfe'ye göre bu durumda çalınan mal, grupta yer alan bireyler arasında dağıtıldıktan sonra malın değeri her kişi için nisabı sağlıyorsa her birine had cezası uygulanır.³¹¹ İmâm Mâlik ve Ebu Sevr'e göre ise toplu bir grubun 3 dirhem değerindeki bir malı çalmaları durumunda hepsinin elleri kesilir.³¹²

Aynı şekilde bir değeri bulunmakla beraber İslam dininde değersiz kabul edilen bazı maddelerin çalınması durumunda el kesme cezası uygulanmaz. Örneğin altından olsa bile satranç, tavla zarı, altın veya gümüş haç, altın veya gümüş put çalan kişinin eli kesilmez.³¹³ Şarap, domuz veya meyte derisi çalan kişinin de eli kesilmez.³¹⁴

4) Kasıttaki Şüphe

Üzerinde hesap olmayan defterin çalınmasında had cezası verilmez. Çünkü bu defter okumak için alınmış olabilir. Ancak hesap defterini çalan bir kişinin eli kesilir. Bir tüccarın veya bakkalın alacaklarını yazmış olduğu defterin kendisinden

³⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12: 419. İbn Kudame, Hanefî mezhebinin delil olarak kabul ettiği hadisin Haccâc b. Erteâ'dan rivayetle geldiğini ve zayıf olduğunu ifade etmektedir. Ancak kendilerinin delil olarak kabul ettiği İbn Ömer'den gelen hadisin muttefekun aleyh olduğunu ve sahih olduğunu vurgulamıştır.

³⁰⁹ İbn-i Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 8: 332.

³¹⁰ Muhammed Bin Ali Bin Muhammed El Hanefi Haskefi, *Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 321.

³¹¹ İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyirayn*, 666.

³¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12: 468.

³¹³ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 104; İbn-i Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 8: 331.

³¹⁴ Semerkandi, *Tuhfetü'l-fukaha*, 3: 149.

başka kimseye faydası yoktur.³¹⁵ Aynı şekilde üzerinde ziynet işlemesi bulunan Kur'ân'ı çalan kişiye had cezası verilmemektedir. Çünkü malı çalan şahıs okumak için aldım diyebilir.³¹⁶

5) Çalınan Malda Hırs Şüphesi

Hanefîlere göre bir hırsız on defa hırs mekânına girip birer dirhem birer dirhem veya beşer dirhem beşer dirhem³¹⁷ alıp çıkarsa ve toplamda 10 dirhem çalarak hırsızlık nisabına ulaşsa bile bu hırsıza şüphe nedeniyle had cezası verilmemektedir.³¹⁸

6) İztırar Hali ve Şüphe

Açlıktan ölmekten korkan birisi hırsızlık yapıp karnını doyursa zaruret durumu olduğundan sanığın eli kesilmez. Hz. Ömer döneminde bu tür hadîselere rastlandığı kayıtlarda yer almaktadır. Hz. Ömer efendisi aç bıraktığı için hırsızlık yapanların elini kesmemiştir.³¹⁹ Hz. Ömer'in ceza uygulamayışını halifenin hırsızlık cezasını kaldırdığı şeklinde anlamak yanlıştır. Cezanın uygulanmayışı suçun unsurlarında olan eksiklikten dolayıdır.³²⁰

7) Rıza ve Şüphe

Malı çalınan kişinin şayet rızası varsa hırsızın eli kesilmez. Aynı şekilde alacaklı borçlunun malından kendisine olan borç miktarını alsa hırsızlık suçı olmaz bu durum ihkak-ı hak olmaktır.³²¹

Sonuç olarak bütün bu bahsedilen durumlardaki eksiklikler şüphe oluşturmaları nedeniyle mahkemede sanık lehine hüküm vermeyi gerektirmektedir. Ancak şu da vardır ki had cezalarının şüpheli durumlarda düşmesi işlenen suçlara başka ceza verilmeyeceği anlamına gelmez. Örneğin; bir kimse konuk olduğu evden mal çalması durumunda eli kesilmez ancak bu kişi

³¹⁵ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 100. İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyirayn*, 668.

³¹⁶ İbn-i Âbidin, *Reddü'l-Muhtâr*, 8: 332.

³¹⁷ Semerkandi, *Tuhfetü'l-fukaha*, 3: 151.

³¹⁸ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 87.

³¹⁹ Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 388.

³²⁰ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Hisbe*, trc. Cemal Güzel (İstanbul: Takva Yayınları, 2015), 105; Saffet Köse, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 7 (2006): 33.

³²¹ Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 242.

ta'zir cezası ile cezalandırılır. Şüphe sadece had cezasını düşürmektedir ancak sanığa işlediği bu suçtan dolayı ta'zir cezası verilebilmektedir.³²²

c. Sarhoşluk Veren İçecekleri İçme Haddinde Şüphe

Her sarhoşluk veren şarap veya ekşitilmiş hurma suyu gibi sarhoşluk veren maddelerin çoğu haram olduğu gibi azı da haramdır. Bu konuda âlimlerimiz hemfikirdir. Ancak had cezasını gerektirecek sarhoşluğun tarifinde âlimlerimiz arasında bir ittifak yoktur. İmâm-ı Âzam'a göre kişinin aklî melekelerini giderecek; kişinin gök ile arzı, annesi ile eşini birbirinden ayırt edemeyecek derecede içki içmesi sarhoşluktur. İmâm Şafî'ye göre ise kişiyi dengesiz konuşturan, ona kötü hareketler yaptıran ve onu sallana sallana yürüme durumuna sokan hal sarhoşluktur.³²³

Sarhoşluk suçunda bazı eksikliklerin bulunması sarhoş kişiye cezanın uygulanmasına engel teşkil etmektedir. Çünkü bu eksiklik hali suçta şüphenin varlığına delalet etmektedir.

1) Maddi Unsurda Şüphe/ Fiilde Şüphe

Bir şahsın içki içtiği iddia ediliyorsa içen kişinin ağzından şarap kokusunun gelmesi gerekir. Kokunun olmaması veya gitmiş olması hemen şüphenin varlığını ortaya çıkaracaktır.³²⁴

Sırf şarap kokusunun varlığından dolayı içen kişiye had uygulanmaz. Çünkü ikrah veya ıztırar halinde içmiş olabilir. Ancak kişinin içtiğini gören şahit varsa veya kişi suçunu ikrar ettiyse had cezası uygulanmaktadır.³²⁵

Kişi içki içtiğini ikrar etse ancak ağzında kokusu bulunmasa İmâm-ı Âzam ve İmâm Ebû Yûsuf'a göre had cezası gerekmez. İçen kişinin içtiğini ispat edecek bir emarenin bulunması gerekir. Aksi halde sanık şüpheden yararlanır ve had

³²² Ebu Zehra, *el-Cerîme ve 'l-Ukûbe fî 'l-Fıkhî 'l-İslâmî*, 224; İbn-i Âbidin, *Reddû 'l-Muhtâr*, 8: 335.

³²³ Mâverdî, *Ahkâmü's Sultaniyye*, 298; İbnü's-Sââtî, *Mecmau 'l-Bahreyn ve Mülteka 'n-Neyyirayn*, 653; Damad, *Mecma 'u 'l-enhur fî şerhi Mülteka 'l-ebhur*, 2: 362.

³²⁴ Trablusî sarhoş olarak bulunan bir kişiden koku gelse bile had cezasının uygulanmayacağını ifade etmektedir. Bunun yerine kırk sopadan az ta'zir cezasının verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Şayet kişiden şarap kokusu gelse ancak sarhoş olmasa bu cezanın ertelenmeyip sarhoşluk hali kişiden gitmeden hemen uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. (Trablusî, *Muînü 'l-hükkâm*, 185.)

³²⁵ Trablusî, *Muînü 'l-hükkâm*, 185.

cezasından kurtulur.³²⁶ İmâm Muhammed'e göre ise ikrarda bulunduktan sonra zaman aşımı neticesinde kokunun gitmesi ikrarı batıl yapmamaktadır.³²⁷

Yeni Müslüman olan bir kâfirin İslam beldesinde içki içmesi durumunda da bu kişiye had cezası verilmez. Çünkü kendi memleketinde bu fiilin serbest olması veya eskiden başka bir dine mensup oluşundan dolayı fiili serbest zannetmiş olabilir. Hâkimin bu durumu öğrenmesi halinde hükmü buna göre vermesi gerekmektedir.³²⁸

2) Manevi Unsurda Şüphe / Ehliyet Şüphe

İçki içme cezasının uygulanması için kişinin akıl, baliğ ve konuşma melekesine sahip olması gerekmektedir. Bu şartlara haiz olmayan deliye, çocuğa ve dilsizce had cezası uygulanmaz. Aynı şekilde zımmî olup dar-ı harbde içene ve mürted iken içip sonra Müslüman olan kişilere de şüpheden dolayı had cezası uygulanmamaktadır.³²⁹

3) Şüpheli Diğer Bazı Durumlar

Iztırar hali bir diğer önemli husustur. Nasıl ki kişinin yaşayacak kadar domuz eti yemesine şeriat izin vermişse, ölmeyecek kadar içen kişiye de şeriat tarafından izin verilmiştir. Ayrıca kendisine zorla içki içirilen kimseye,³³⁰ Hill bölgesinde içip Harem-i Şerif'e girene, hakikaten veya hükmen içkinin haram olduğunu bilmeyerek içen kimseye şüpheden dolayı had cezası verilmemektedir.³³¹

d. Kazf (Zina İftirası) Haddinde Şüphe

Kazf lügatte bir şey atmak manasına gelmektedir.³³² İstilahî olarak kâzif'in makzûf'a zina isnad etmesi veya kâzifin makzûfun nesebini inkâr etmesi şeklinde tanımlanmaktadır.³³³

Zina iftirasının suç oluşu üzerinde ümmetin icmaı bulunmaktadır.³³⁴ Âyet-i kerime'de "*İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şâhit getiremeyen kimselere*

³²⁶ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 52.

³²⁷ Trablusî, *Muînü'l-hükkâm*, 185.

³²⁸ İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtâr*, 8: 230.

³²⁹ Haskefi, *Dürrü'l-muhtâr*, 312.

³³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12: 499.

³³¹ İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtâr*, 8: 235.

³³² İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raîk Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, 5: 48.

³³³ Behnesî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 4: 163.

³³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12: 383.

seksen sopa vurun ve artık onların şâhitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir.” buyrulmaktadır.³³⁵ Aynı surenin bir diğer âyetinde “İmanlı, saf ve namuslu kadınlara iftira atanlar dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır”³³⁶ şeklinde geçen ifadeler konunun önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Zina iftirası suçunun gerçekleşmesi için çeşitli şartlar aranmaktadır. Bu şartlarda gerçekleşecek olan eksiklik, şüpheli durum ortaya çıkaracağından dolayı durum her zaman sanık lehine değerlendirilmektedir. Çünkü ifade ettiğimiz gibi had suçları ağır suçlardır. Cezaları da buna mukabil olarak ağırdır.

1) Maddi Unsurda Şüphe/ Fiilde Şüphe

Suçun maddi unsurunda şüpheli bir durumun varlığı had cezasını düşürmektedir. Şöyle ki kâzifin zina iftirasını bizzat mağdurun yüzüne karşı yapmasına gerek yoktur. Herhangi bir kişinin arkasından bu şekilde zina iftirasında bulunan kişi, artık suç işlemiş sayılır.³³⁷ Ancak suçun sabit olması için işlenen bu suçta bizatihi olayı müşahade eden şâhitlerin varlığı veya kâzifin suç işlediğini bizzat kendisinin kabul etmesi gerekmektedir.³³⁸

Zina iftirası suçu sözlü olarak işlendiğinden dolayı şahsın kullandığı lafızlar önem arz etmektedir. Bunun için had cezası gerektiren zina iftirasının sarîh (açık)³³⁹ zina lafzıyla ve aleni olarak yapılması gerekmektedir.³⁴⁰ Örneğin; halvette (kamuya açık olmayan bir mekânda gerçekleştirilen) zina iftirası, had cezasını gerektirmemektedir.³⁴¹

Zina iftirasına maruz kalan kişinin namuslu olması gerekmektedir. Namussuz olan bir bayana iftira atılması zina iftirası kapsamında değerlendirilmemektedir. Ayrıca zina suçundan ceza alan bir kimseye zina iftirasında bulunan kişiye şüphe nedeniyle hadd-i kazf uygulanmamaktadır.³⁴²

³³⁵ Nûr 24/4

³³⁶ Nûr 24/23

³³⁷ Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 2: 519,520.

³³⁸ Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd Mevsilî, *el-İhtiyâr Metni el- Muhtâr li'l-Fetvâ*, trc. Celâl Yeniçeri (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2013), 499.

³³⁹ Fail sarîh lafızla iftirada bulunduyorsa kastına bakılmaz ancak kinayeli lafızla bu fiil gerçekleşmişse sanığın kastına bakılır.

³⁴⁰ İbn-i Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 8: 251; Semerkandi, *Tuhfetü'l-fukaha*, 3: 144.

³⁴¹ Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 222.

³⁴² Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 59.

Aynı şekilde zekeri kesik olan şahsa yapılan zina iftirasından dolayı kazf cezası gerekmemektedir.³⁴³ Böyle bir kişinin suç aletinin olmaması kişinin bu tür suçu işleyemeyeceğine delalet etmektedir.³⁴⁴

Bir başka husus ikinci bir kişi üzerinden gerçekleştirilen kazftır. Örneğin bir şahsın diğer bir şahsa “Falancaya git ona zinacı de!” dese o kişi de gidip bunu söylese söyleyen şahıs had cezası alırken bu sözü söylemesini isteyen şahıs ta’zir cezası alır. Çünkü ikinci kişi bu fiili kendi istek ve arzusuna göre gerçekleştirmiştir. Bizatihi gerçekleştirdiğinden dolayı had cezasını fiili gerçekleştiren kişi almaktadır. Bu şahsı tahrik eden ve yönlendiren kişi de bir başkasını çirkin bir işe teşvik ettiği için ta’zir cezası almaktadır.³⁴⁵

2) Manevi Unsurda Şüphe/ Ehliyetle Şüphe

Zina isnadında bulunan kâzifin akıllı, baliğ ve irade sahibi biri olması gerekir. Çocuk, akıl hastası veya suçu işlemeye zorlanan kişiye şüpheli durum olduğu için had cezası verilmez. Ancak isteyerek sarhoş olan bir kişinin zina iftirasında bulunması halinde bu kişiye had cezası verilmektedir. Ayrıca buluğa ermemiş bir çocuğa veya deliye zina iftirasında bulunmak zina iftirası cezasını gerektirmemektedir.³⁴⁶

e. Yol Kesicilik/ Eşkiyalık Haddinde Şüphe

Büyük hırsızlık olarak da isimlendirilen hırâbe, silahlı gasp, soygun, yağma, terör, korkutma ve yıldırma gibi birçok fiili içinde barındıran karmaşık bir suç çeşididir. Istılâh olarak ifade edecek olursak, silahlı bir kişi veya grubun herhangi bir bölgede korku hali yaşatmasıdır. Bu gerek öldürmeyle olsun gerekse irza el uzatma veya hırsızlıkla olsun fark etmez.³⁴⁷

1) Maddi Unsurda Şüphe/ Fiilde Şüphe

Muğnî’de geçen ifadeye göre silahlarının olmaması halinde ilgili fiili işleyenler eşkiya sayılmaz. Bu hususta ihtilaf edenin olmadığı ifade edilmektedir.³⁴⁸ Ancak Hanefîlere göre yol kesicilik fiili silahla olabileceği gibi

³⁴³ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 61.

³⁴⁴ İbn-i Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 8: 255.

³⁴⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 9: 203.

³⁴⁶ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 61; İbn-i Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 8: 249.

³⁴⁷ Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: İFAV, 2014), 170.

³⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12: 475.

büyük asa, taş gibi maddelerle de olabilmektedir.³⁴⁹ Ayrıca bu kimselerin alenî saldırarak gelmeleri ve malı zorla ele geçirmeleri gerekir.³⁵⁰

Suçun gerçekleşip cezanın uygulanması için yol kesicilerin kuvvetlerinin bulunması, topluluk olması,³⁵¹ fiilin şehir dışında veya şehirden uzak bir mahalde olması,³⁵² bu fiilin İslam topraklarında işlenmesi, küçük hırsızlıkta³⁵³ da bulunan şartların hepsinin bu suçta da bulunması, yol kesicilerin tövbe etmeden³⁵⁴ ve malları sahiplerine iade etmeden önce devlet başkanının onlara gücünün yetmesi gerekir. Aksi halde şüphe devreye girmekte ve cezanın kamuyu ilgilendiren boyutu düşmektedir.³⁵⁵

2) Manevi Unsurda Şüphe/ Ehliyette Şüphe

İmâm Âzam ve İmâm Muhammed'e göre yol kesicilerin arasında mükellef olmayan veya deli olan birisi bulunduğunda şüphelilerin hiç birisine had cezası uygulanmaz.³⁵⁶ Ancak Ebû Yûsuf buna muhalefet eder ve had cezasının uygulanacağını savunur.³⁵⁷

2. Şâhitlikte Şüphe

Şâhit, şüphe ve zan barındırmaksızın sadece bizzat görüp ilim yoluyla elde ettiği bir haberi hâkime haber veren kimsedir.³⁵⁸ Karara doğrudan etkide bulunabileceğinden dolayı mahkemenin önemli unsurlarından birisidir. Bundan dolayı şahit hakkında yapılacak araştırma titizlikle yapılmalıdır. Aksi halde şüphe durumu ortaya çıkmaktadır. Şâhitliğin geçerli olması için yedi şart aranmaktadır. Bunlar; akıllı olmak, Müslüman olmak, buluğa ermiş olmak, adil olmak, şâhitlik

³⁴⁹ Semerkandi, *Tuhfetü'l-fukaha*, 3: 155.

³⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12: 475.

³⁵¹ İbn Âbidin'e göre Yol kesiciliğin çok kimseler tarafından değil bir kimsenin tek başına yapması halinde de gerçekleşir. Ayrıca erkek olma şartı yoktur kadın da olabilir.(İbn-i Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 8: 362.)

³⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12: 474. Bu görüş İmâm Âzam'ın görüşüdür. Ebû Yûsuf dâhil ulemanın çoğunluğu şehir içinde gerçekleşeceğini savunur.

³⁵³ Yol kesicilik durumunda yapılan hırsızlık büyük hırsızlık bunun dışında gerçekleşen hırsızlığa küçük hırsızlık denmektedir. Serahsî, *Mebûsât*, 9: 225.

³⁵⁴ Muhâribin yakalanmadan evvel ettiği tövbe suçun sadece kamuya ait kısmını düşürür. Şayet muharib mal çaldıysa malı iade eder, cinayet işlediyse velileri ya kısas ya da diyet isteyebilir.

³⁵⁵ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 129. Detaylı bilgi için Fetâva'l-Hindiyye dördüncü cilt Hırsızlık bölümüne bakınız.

³⁵⁶ İbn-i Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 8: 367.

³⁵⁷ Semerkandi, *Tuhfetü'l-fukaha*, 3: 156.

³⁵⁸ *Mu'cemü Mustalahâti Ulûm'u Şer'iyye*, 2: 368.

ettiği hususu iyice anlamak çokça hata yapan olmamak, basit ve değersiz işlerden kaçınan bir kimse olmak ve şâhitliği geçerli olacak kişilere karşı yapmak.³⁵⁹

a. Şâhitte Aranan Genel Şartlarda Şüphe

Şâhitlik yapacak olan kişilerin öncelikle akıl baliğ olması gerekir. Delinin şâhitliği ittifakla makbul değildir.³⁶⁰ Bu açıdan bakıldığında had cezasının tatbikinden önce şâhitlerin ehliyetlerini kaybetmeleri durumunda had cezası gerekmemektedir.³⁶¹

Bir diğer husus âmânın şâhitliğidir. İmâm Âzam’a göre âmânın şâhitliği makbul değildir. Nitekim Hadîs-i Şerifte Hz. Peygamber (s.a.v) “*Güneş gibi gördüğün zaman şâhitlik yap; aksi halde şâhitlik yapma*” buyurmuştur.³⁶² İmâm Muhammed ise işitme suretiyle şehâdetin câiz olduğu yerlerde âmânın şâhitliğini makbul kabul etmektedir. Ancak âmâ olan kişi gözleri görür haldeyken bir olaya şâhit olup daha sonraki süreçte kör olduysa şâhitliği geçerlidir.³⁶³ Şafîi ve Hanbeli mezhebi de âmânın şâhitliğini geçerli kabul etmektedir. Nitekim körün işitmesi, görme gibi kabul edilmektedir.³⁶⁴

Şâhitlikte önemli olan bir diğer husus da adalettir. Şâhidin âdil olması gerektiği hususunda bütün ulema müttefiktir.³⁶⁵ Fâsık olan bir kimse hususunda ise Ebû Yûsuf eğer muteber ve insaflı bir kimseyse şâhitliğinin kabul edileceği kanaatindedir. Ancak Hanefîlerin çoğunluğuna göre fasık kişi şüpheli görülüp kabul edilmemektedir.³⁶⁶ Şafîi mezhebi de fâsığın şehâdetinin kabul edilmeyeceğini ifade etmektedir.³⁶⁷

Ebû Hanîfe’ye göre Müslüman olan bir kişi zahiren adilse hasımlar tenkit etmeseler dahi had ve kısas durumlarında araştırma yapılır. Bu şekilde şüphe

³⁵⁹Kasânî, *Bedâiu’s-Sanai’ fî Tertibi’s-Şerâi*, 9: 8; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 145; Nesefî, *Kenzü’d-Dekâik*, 473-475; Haskefi, *Dürrü’l-muhtâr*, 486-492.

³⁶⁰Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, 5: 597.

³⁶¹Ebu Zehra, *el-Cerîme ve’l-Ukûbe fî’l-Fıkhi’l-İslâmî*, 213.

³⁶²لا تشهد إلا على ما يضيء لك كضياء هذا الشمس

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, nşr. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1422/2002), 4: 110.

³⁶³Halebî, *Mülteka’l-Ebhur*, 3: 336.

³⁶⁴Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, 5: 642; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 179.

³⁶⁵İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, 4: 434.

³⁶⁶Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 8: 309.

³⁶⁷Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, 5: 598.

içeren bir durum bulunup bulunmadığı tespit edilip eğer varsa had ve kısas cezası düşürülür.³⁶⁸

Şâhit, kendisine faydası olmayan basit ve değersiz işlerden kaçınmalıdır. Örneğin; ücretli ağıt yakan kadının, şarkıcı kadının, eğlenmek maksadıyla sarhoşluk veren madde içenin, faiz yemekle ün yapmış kişinin, zar atarak kumar oynayanın, yalandan kaçınmayanın, hamama peştamalsız girenin, yolda küçük abdest bozanın, satranç oynayanın,³⁶⁹ sahabe ve tabiîne açıktan sövenin şهادetleri tövbe etmedikleri müddetçe kabul edilmez. Bunlara ek olarak Hanefîler kazif sebebiyle kendisine had uygulanan bir kimsenin şâhitliğini tevbe etse de geçerli kabul etmemektedir.³⁷⁰ Şafiî mezhebi ilgili ayette geçen “*ancak tövbe ederlerse*”³⁷¹ ifadesinden yola çıkarak tevbe eden bu kişinin şâhitliğinin geçerli kabul edileceğini ifade etmektedir.³⁷²

Bir diğer husus şayet dâvalı Müslümansa şâhidin Müslüman olması gerektiğidir. Bu hususta İslam âlimlerinin görüş birliği bulunmaktadır. Kâfirin Müslüman hakkındaki şهادeti şüpheli görüldüğü için makbul değildir.³⁷³

Müslüman olmayan kişiyi yolculukta edilen vasiyete şâhit tutmada konunun yer aldığı âyetin yorumundan kaynaklanan bir ihtilaf bulunmaktadır.³⁷⁴ Ebû Hanîfe’ye göre böyle bir durumda Müslüman olmayan kişiyi şâhit tutmak caizdir. Çünkü âyetin devamında “*Sizden olmayan başka iki kişi aranızda şâhitlik etsin*” ifadesini delil olarak kullanmaktadır. İmâm Mâlik ve İmâm Şafiî ise konuyla ilgili âyetin mensûh olduğunu söyleyerek bu şartlar içinde dahi olsa bu şهادetin câiz olmadığını ifade etmektedir.³⁷⁵ İmâm Şafiî “*Hiç mü’min, fasık gibi*

³⁶⁸ Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 8: 309.

³⁶⁹ Şafiî mezhebine göre kişi mal karşılığı olmaksızın ve farzları ihmal etmeksizin oynaması adaletine zarar vermez. Ancak bir bedel karşılığı oynuyorsa kumar oynamış sayılır ve adaleti düşer. (Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 602.) İmâm Malik ise şayet kişi bağımlı derecesinde oynuyorsa şâhitliğinin kabul edilmeyeceğini ifade etmektedir. Ancak bir veya birkaç kez oynasa adilsen şهادeti kabul edilmektedir. Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübra li'l-İmam Malik b. Enes*, 4: 19.

³⁷⁰ Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 3: 334; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4: 434.

³⁷¹ Nûr 24/5

³⁷² Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 622; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 188.

³⁷³ Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 598.

³⁷⁴ Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatinca vasiyet esnasında içinizden iki adil kişi, şayet seyahatte iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan başka iki kişi aranızda şâhitlik etsin. Mâide 5/ 106

³⁷⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4: 435.

olur mu? Bunlar (elbette) eşit olmazlar.”³⁷⁶ âyetini delil olarak kullanmaktadır. İmâm Şafîî kâfiri, fâsık olarak değerlendirir. Nasıl ki fâsık kimsenin şehadeti makbul değilse bu durumda da kâfir, fâsık olarak kabul edilerek şehâdetinin makbul olmayacağını ifade etmektedir.³⁷⁷

Şüphe oluşturacağından dolayı bazı yakınların birbirlerine şâhitlikleri de kabul edilmemiştir.³⁷⁸ Örneğin babanın oğluna, oğulun babasına, annenin oğluna ve oğulun annesine şâhitliği ittifakla geçersizdir.³⁷⁹ Eşlerin birbiri lehine şehâdetinde ise ihtilaf bulunmaktadır. İmâm Şafîî, İmâm Mâlik ve Ebû Hanîfe’ye göre böyle bir şâhitlik geçerli değildir. Ebu Sevr ve İbn Ebi Leyla, kocanın karısına şâhitliğinin makbul olduğu, karının kocasına şâhitliğinin ise makbul olmadığı görüşündedir. Zahirîlere göre ise her ne olursa olsun ikisinin de birbirine karşı gerçekleştirdikleri şâhitlik geçerlidir.³⁸⁰

Aynı şekilde kişinin düşmanı aleyhindeki şâhitliği³⁸¹ Ahmet b. Hanbel,³⁸² İmâm Mâlik ve İmâm Şafîî’ye³⁸³ göre geçersizken İmâm Âzam’a göre geçerlidir.³⁸⁴ İmâm Mâlik şayet aralarındaki akrabalık bağı ve ilişki kesikse kardeşin kardeşi aleyhine olan şâhitliğini şüpheli kabul edip geçerli saymamaktadır.³⁸⁵

Çokça yanılan ve hata yapan bir kimsenin şehâdeti makbul değildir. Çünkü söylediği sözlerin güvenilirliği kesinlik taşımamaktadır.³⁸⁶ Bu gibi sebeplerden dolayı özellikle had ve kısas cezalarında bu gibi sebepten dolayı kadınların

³⁷⁶ Secde 32/18

³⁷⁷ Serahsî, *Mebsût*, 16: 134.

³⁷⁸ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfi‘ Abdürrezzak, *el-Muşannef* (Kahire: Dâru’t-Te’sil, 1436/2015), 7: 111.

³⁷⁹ Sahnûn, *el-Müdevvenetü ’l-Kübra li ’l-İmam Malik b. Enes*, 4: 20.

³⁸⁰ Zeydan, *Nizamu ’l-Kaza fi Şeriatı ’l-İslâmiyye*, 184.

³⁸¹ لا تقبل شهادة خصم ولا ظنين

Bkz. Abdürrezzak, *el-Muşannef*, 7: 94.

³⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 174.

³⁸³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 621.

³⁸⁴ Kasânî, *Bedâiu ’s-Sanai’ fi Tertibi ’ş-Şerâi*, 9, 8; İbn Rüşd, *Bidâyetü ’l-müctehid ve nihâyetü ’l-muktesid*, 4: 436.

³⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 185; İbn Rüşd, *Bidâyetü ’l-müctehid ve nihâyetü ’l-muktesid*, 4: 436.

³⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 178.

şâhitlikleri³⁸⁷ kabul edilmemiştir.³⁸⁸ Çünkü yanılma ihtimalleri daha fazladır.³⁸⁹ Şîrâzî ise eserinde cinsiyet ayrımı yapmaksızın çokça yanılan kişinin şahadetini kabul etmemektedir.³⁹⁰

b. Lafız ve Manada Şüphe

Şâhitlerin yapmış oldukları şâhitliğin lafzı ve manasında ittifak etmeleri şarttır. Bu İmâm Âzam'ın görüşüdür. İmameyn'e göre manasında ittifak etmeleri yeterlidir. Örneğin; İmâm Âzam'a göre şâhitlerden birisi bu adam karısını bir talakla boşadı dese diğer şâhit de iki talakla boşadığını iddia etse şâhitlikleri geçersizdir. İmameyn ise en azının kabul edilmesi gerektiğini az olan sayıda ittifakın olduğunu belirtmiştir.³⁹¹

c. İfadenin Netliğinde Şüphe

Şâhitlik yapacak olan kişinin yapacağı şâhitlikte suçu açık ve net bir şekilde ifade etmesi gerekmektedir.³⁹² Örneğin zina iftirası suçunda dört şâhitten birisinin lafı gevelemesi durumunda had cezası düşmektedir.³⁹³

Aynı şekilde şâhitlerin suç mahallini açıklarken açıklamalarında birlik olmaması halinde had cezası düşmektedir. Şâhitlerden birisi suçun belirli bir mahalde gerçekleştiğini ifade ederken, bir diğer şâhidin farklı bir mahalde gerçekleştiğini söylemesi durumunda şüphe nedeniyle had cezası düşmektedir.³⁹⁴

d. Gecikme ve Şüphe

Hanefîlere ve bazı Irak fakihlerine göre şâhitlik vasıtasıyla suçun ispatında gecikmenin olması şüphe ortaya çıkarır bu şüphe de had cezalarının düşmesine

³⁸⁷ Şafîî mezhebi kadınların şahitlikleri hususunda dâva farkı gözetmeksizin kabul edilmeyeceğini savunurlar. Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, nşr. Muhammed Necib (Cidde: Mektebetü'l-İrşad, 2008), 23: 179.

³⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 126; Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükmiyye fî Siyaseti's-Şer'iyye*, 203; Ebû Saîd Halef b. Ebî'l-Kâsım Muhammed el-Ezdî el-Kayravânî İbnu'l-Berâzî, *et-Tehzîb fî'htisâri'l-Müdevvene*, nşr. Muhammed el-Emîn (Dubâ: Dâru'l-buhûs, 1423/2002), 3: 587. Malikilere göre hata ile öldürme ve yaralamalarda kadınların şahitliği geçerlidir. Çünkü kadınların şahitliği diyet veya erş'in ödenmesi ile ilgili durumlarda geçerlidir.

³⁸⁹ İslam Hukukçularının çoğuna göre zina ve zina iftirasında dört erkek şahit gereklidir. Zahirîler ve Şîa'ya göre ise kadının ceza dâvalarındaki şahitliği geçerlidir. Ancak sayısal olarak bir erkek yerine iki kadının olması gerektiğini ifade ederler. Yani dört erkek yerine sekiz kadının şahitliği geçerlidir. (Erbay, *İslâm Ceza Muhâkemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*, 133.)

³⁹⁰ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 597.

³⁹¹ Merğînânî, *Hidâye*, 5, 453; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 3: 346.

³⁹² Ebu Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 206.

³⁹³ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 32.

³⁹⁴ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 33; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 3: 344.

sebepe olur. Ancak bu zamanaşımı hırsızlık, zina ve içki içme hadlerinde gerçekleşir. Zina iftirası cezasında ise zamanaşımı meydana gelmez. Bunun nedeni kazfin sırf kul hakkı ile alakalı bir durum olmasıdır.³⁹⁵

Şâhitlerin dâvaya(mahkemeye) geç kalmaları gibi nedenler de şüpheyile karşılanmıştır. Örneğin İmâm Muhammed, Hz. Ömer'in "*Herhangi bir had cezası kapsamına giren bir cürme şâhitler şâhit olurlar da zamanında şâhitliklerini eda etmezlerse ve daha sonra şâhitlik edecek olursalar kendilerini buna sevk eden sebep kin ve nefrettir.*" dediğini nakleder. Şâhitlerin hastalanmaları gibi zorunlu sebeplerle dâvaya gecikmeleri ise had cezalarında şüpheyile karşılanmamaktadır.³⁹⁶

e. Nisapta Şüphe

Nikâh, talak, ricat, ıtk, îlâ, zihar, neseb iddiası gibi had zina hariç had ve kısas dâvaları dışında kalıp kendisiyle mal kastedilmeyen ve erkeğin muttali olabileceği dâvalarda³⁹⁷ Hanbeli ve Şafiîlere göre iki erkeğin şâhitliği yeterlidir. Kadının şâhitliği bu dâvalarda kabul edilmez.³⁹⁸ Hanefî mezhebine göre ise iki erkek veya bir erkek ve iki kadının şâhitliği gerekir. Zahirîler bu görüşü kabul etmekle beraber iki erkek yerine dört bayanın şâhitliğini de yeterli görmektedir.³⁹⁹ Malî boyutun bulunduğu dâvalarda ise dört mezhebin benimsediği görüşe göre şâhidin nisabı iki erkek veya bir erkek iki kadındır.⁴⁰⁰

Şafiîlere göre hul, nikâh ve hırsızlık gibi malî boyutu bulunan dâvalarda bir erkekle beraber iki bayan şâhit olabilmektedir. Örneğin hırsızlıkta had cezasının sabit olması için değil; malın sabit olması için kadının erkekle beraber şehâdeti geçerlidir. Aynı şekilde kadın hul iddia etse erkek bu iddiayı reddetse iki erkek şâhit gereklidir. Fakat erkek hul iddia edip kadın bunu reddederse bir erkekle beraber iki bayanın şehâdeti malı ispat için geçerlidir.⁴⁰¹

³⁹⁵ Ebu Zehra, *el-Cerîme ve 'l-Ukûbe fî 'l-Fıkhî 'l-İslâmî*, 211,212.

³⁹⁶ Ebu Zehra, *el-Cerîme ve 'l-Ukûbe fî 'l-Fıkhî 'l-İslâmî*, 213.

³⁹⁷ Erkeğin muttali olamayacağı rada',doğum veya elbise altı kusurlarında (bayanın ferciyle alakalı hususlarda kadınların şâhitliği geçerlidir. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5, 635; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 135.

³⁹⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 631.

³⁹⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi 'l-âşâr fî şerhi 'l-Mucellâ bi 'l-ihtisâr*, 8: 476.

⁴⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 127; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 631; Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî 'l-İslâmiyye*, 189.

⁴⁰¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 632.

Hanefîlere göre de mali boyutlarda kadının şehâdeti mal tazmini için kabul edilmektedir. Örneğin; hırsızlıkta bir erkek ve bir kadının şehâdeti el kesme cezası için değil malın tazmini için kabul edilmektedir.⁴⁰² Nitekim âyet-i kerime’de; “*Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şâhitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şâhitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar.*” buyrulmaktadır.⁴⁰³

Zina haddinde şâhitlik yeter sayısı âdil ve Müslüman dört erkektir.⁴⁰⁴ Kazf, hırsızlık, hırabe, içki içme, dinden dönme ve kısas cezalarında adaleti tasdiklenmiş iki erkek şâhit sayı olarak yeterlidir. Bu görüş İmâm Âzam’ın benimsediği görüştür.⁴⁰⁵ Zahirîler ise iki erkeğin, bir erkek ve iki kadının veya dört kadının şâhitliğini kabul ederler.⁴⁰⁶

İbn Kayyım’a göre içki içme suçunda iki erkek şâhidin şâhitliği gerekir. Sadece sözüne güvenilir tek erkek şâhit bulunsa had cezalarında bu şehâdete itibar edilmezken, hukuk cezalarında itibar edilmektedir.⁴⁰⁷ Bahsettiklerimizin aksine bir durumun ortaya çıkması şüphenin oluşmasına sebebiyet vermektedir.

f. Hüküm Öncesi Şüphe

Hâkim hükmü vermeden önce şâhidin cerh edilmesi durumunda dâvanın düştüğüne dair âlimler arasında ittifak bulunmaktadır. Mâlikî ve Şafîî mezhepleri ise şâhidin cerhinin hâkimin hüküm verdikten sonra dâvaya etkisi ve hüküm vermeden önceki etkisine farklı hükümler vermişlerdir. Mâlikîlere göre hâkim nihaî kararı verdikten sonra şayet dâvalı, dâvacının şâhitlerini cerh ederse karar bozulmamaktadır.⁴⁰⁸ Ancak İmâm Şafîî böyle bir durumda kararın bozulacağını ifade etmektedir. İmâm Şafîî’nin gerekçesi şüpheyle hüküm verilemeyeceğini, şâhidin adaletinin meçhullüğünün de bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğidir.⁴⁰⁹

⁴⁰² Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l-Hindiyye*, 4: 94.

⁴⁰³ Bakara 2/282

⁴⁰⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 627.

⁴⁰⁵ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 219.

⁴⁰⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mucellâ bi'l-ihisâr*, 8, 476; Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 187-188.

⁴⁰⁷ Cevziyye, *et-Turuku'l-Hükmiyye fî Siyaseti's-Şer'iyye*, 167.

⁴⁰⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4: 445-455.

⁴⁰⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 659.

Hâkim, hükmü vermiş olsa bile ceza dâvalarında şâhitlerin şâhitliklerinden dönmesi durumunda hâkim, hükmü vermiş olsa bile şüphe nedeniyle ceza düşmektedir.⁴¹⁰ Suç ikrar yolu ile sabit olsa da durum bu şekildedir. Sanık suçunu ikrar eder daha sonra ceza uygulanmadan işlemediğini beyan ederse had cezası da aynı şekilde şüphe nedeniyle düşmektedir.⁴¹¹

g. Hüküm Sonrası Şüphe

Hâkim, hükmü verdikten sonra vermiş olduğu bu hükmün çeşitli sebeplerle şüphe barındırması durumu iki kısımda ele alınabilir. Birincisi hâkim, hükmü verdikten sonra henüz cezayı uygulamadan önce ortaya çıkacak olan şüphedir. İkincisi ise hâkim, hükmü verdikten sonra ceza uygulanırken ortaya çıkacak olan şüphedir.

ba. Hükümden Sonra Ceza Uygulanmadan Önce Şüphe

Hâkimin kararından sonra aleyhine karar verdiği bir kimsenin şâhitlerini dinleyip dinleyemeyeceği ile ilgili İmâm Mâlik'ten iki rivayet gelmiştir. Bu rivayetlerin en meşhur olanına göre Allah hakkı olan dâvalarda şâhitlerin karardan sonra da dinlenebileceği, diğer dâvalarda ise dinlenemeyeceği şeklindedir.⁴¹²

Şafî mezhebine göre de had ve kısas cezalarında şâhit şâhitliğinden döndüğü anda nihaî karar verilmiş olsa da durum şüpheli karşılanır ve uygulanmasına kadar verilen ceza uygulanmaz. Bir kısım Şafî âlim muhalefet etse de mal veya akitlerde hükümden sonra ve uygulamadan önce şâhit şهادetinden rücû etse buna bakılmaz netice uygulanır. Çünkü hüküm verilmiş olup artık şüphenin buna bir tesiri yoktur.⁴¹³

Hâkimin hükmünden sonra recm cezası uygulamasına ilk olarak şâhitlerin taşlamaya başlaması gerekir.⁴¹⁴ Bu durumla alakalı Hz. Ali şöyle demiştir: “*Ey insanlar, zina biri gizli diğeri aşikâr olmak üzere iki kısımdır. Gizli zina şâhitlerin şهادetiyle sabit olur. Bu şekilde ispat edilen recme önce şâhitler sonra kadı daha sonra halk başlar. Aşikâr zina ise gebelik veya ikrar ile sabit olur. Bu şekilde*

⁴¹⁰ Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 195; Mücahit Çolak, “İslam Muhakeme Hukukunda Şahitlik ve Hükümleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2016): 91.

⁴¹¹ Ebu Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 209.

⁴¹² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4: 456.

⁴¹³ Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 660.

⁴¹⁴ İbn-i Âbidin, *Reddû'l-Muhtar*, 8: 176.

sabit olan recme önce kadı sonra halk başlar.”⁴¹⁵ Şâhitler taşlamaya başlamazlarsa veya şâhitlerden sonra hâkim taşlamaya başlamazsa şüphe durumundan dolayı had cezası düşmektedir.⁴¹⁶

bb. Hükümden Sonra Ceza Uygulanırken Şüphe

Hâkimin hükmünden sonra ceza tatbik edilirken ortaya çıkacak olan şüpheli durum cezanın uygulanmasını engellemektedir. Örneğin; dört kişi bir adamın muhsan olup zina yaptığını iddia etseler ve hâkim recm cezasına hükmetse; taşlanma esnasında adam ölmeden önce şâhitler şehâdetlerinden dönseler hâkim derhâl recm cezasının tatbikini durdurur⁴¹⁷ ve şâhitlere yaralama tazminatı ödetir.⁴¹⁸

Esasında bu durum sadece İslam’ın benimsediği kural değildir. İncil’de yakma, taşlama ve boyun vurma gibi birçok farklı idam yöntemi bulunmaktadır. Fakat en çok bahsi geçen infaz şekli recm yani taşlanarak öldürülmektir. Bu ceza toplumun genelini tehdit ettiği düşünülen suçlar için uygulanmaktadır. Ancak bu uygulamada önemli meselelerden birisi recm işlemi gerçekleştirilirken ilk taş atma görevinin kişiyi mahkûm eden şâhitlere verilmesidir. Bu şekilde şâhidin şâhitliği de tekrardan gözden geçirilmiş olmaktadır. Eğer taş atmaktan çekinirse yalan yere şâhitlikte bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴¹⁹

h. Şâhitlik Üzeri Şâhitlikte Şüphe

Şâhitlik üzerine şâhitlik had ve kısas suçları dışındaki suçlar için geçerlidir. Had ve kısas suçları için geçerli olmamasının nedeni en ufak bir şüpheyile düşebilme ihtimalinden dolayıdır. Bu görüş Hanefîler ve Hanbelîlerin görüşüdür.⁴²⁰

⁴¹⁵ İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtâr*, 8: 180.

⁴¹⁶ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l Hindiyîye*, 4: 15; İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtâr*, 8: 181; İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyirayn*, 645.

⁴¹⁷ Buhâtî, *Keşşâfûl-kınâ an metni l-iknâ*, 6: 443.

⁴¹⁸ Şeyh Nizam v.dğr., *Fetâva'l Hindiyîye*, 4: 141.

⁴¹⁹ Roth, *Göze Göz Suç ve Cezanın Küresel Tarihi*, 50.

⁴²⁰ Kasânî, *Bedâiu's-Sanai' fî Tertibi's-Şerâi*, 9: 229; İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtâr*, 8: 223; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 3: 353; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 199.

İmâm Mâlik ve Şafî'ye göre ise had ve kısas suçlarında şâhitlik üzere şâhitlik geçerlidir.⁴²¹ Ayrıca malî durumun söz konusu olmadığı cezalarda (suça mukabil ceza) kadının şâhitlik üzere şâhitliği geçerli değildir.⁴²²

3. Yeminde Şüphe

İslam hukukuna göre sanık nikâh, ric'at veya ilâ sürecindeyken dinden dönüş, kölelik, istilâd (ümmü veled), velâ, neseb iddiası ve hadlerde dâvacının beyyine getirememesi durumunda dâvalıya yemin teklif edilmeksizin dâva düşmektedir. Örneğin; bir kadın bir adamın kendisine zina iftirasında bulunduğunu söylese ve şâhidi de yoksa sanığa yemin ettirilmeden dâva düşer. Buraya kadar bahsettiklerimiz İmâm Âzam'ın görüşüdür.⁴²³

İmameyn hadlerin dışındaki meselelerde nikâh, ric'at vs. durumların herhangi bir ağırlık durumu mevcut olmadığı için sanığa yemin teklif edileceğini ifade eder. Bahsedilen hadîste şüphe durumunda hadlerin düşürülmesi gerektiği ifade edilmektedir. Kısas cezasının düşürüleceğinden bahsedilmemektedir. Bunun sebebi kısasta devletle bağlantılı bir durum söz konusu olmadığı sürece kamu hakkı bulunmamasıdır. Ancak kul hakkını ilgilendiren meselelerde durum böyle değildir.⁴²⁴

4. Cezanın Uygulanması ve Gecikmesinde Şüphe

a. Şahsi Hak Dâvalarında Zamanaşımı

Şahsi hakkın galip olduğu öldürme, yaralama, kısas ve diyet gibi cezalarda zamanaşımı bulunmamaktadır.⁴²⁵ Örneğin kazf suçu sırf kul hakkını barındıran bir suç olduğu için cezasının tatbik edilmesi gerekmektedir. Yani kazf suçunun ispatında zaman aşımı etkili olmaz. Şâhitler varsa her zaman dinlenir. Ayrıca hüküm verildikten sonra cezanın düşürülmesi de mümkün değildir.⁴²⁶ Zaman

⁴²¹ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübra li'l-İmâm Malik b. Enes*, 4: 23; İbnu'l-Berâzî, *et- Tehzîb fî'htisâri'l-Müdevvene*, 3: 586; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 648; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14: 199; Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 170.

⁴²² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 649.

⁴²³ Mahmûd b. İsrâil b. Abdülazîz Şeyh Bedreddîn, *Câmiu'l-Fusûleyn*, ed. H. Yunus Apaydın (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012), 356.

⁴²⁴ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 214,215.

⁴²⁵ Osman Kaşıkçı, "Zaman Aşımı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 114-116.

⁴²⁶ Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 82.

aşımının hakların kazanılması ve kaybedilmesinde en çok uygulandığı alan ise eşya ve borçlar hukuku alanıdır.⁴²⁷

Ayrıca bu tür dâvalarda dâvacının mağduriyetinden itibaren belli süre içerisinde dâvasının mahkemeye müracaat etmesi gerekmektedir. Mazeretsiz olarak mahkemeye başvurmadiğı takdirde dâva açma hakkını kaybeder.⁴²⁸ Mahkemeye başvurmanın süresiyle alakalı İslam âlimleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır.⁴²⁹

b. Kamu Hak Dâvalarında Zamanaşımı

Fakihlerin çoğuna göre hadlerde hem dâvada hem cezada zaman aşımı gerçekleşmez. Bu tür cezalarda devlet başkanının dahi af yetkisine sahip değilken zaman aşımının bu davaların düşürülmesine etkisinin bulunmaması gerekir. Hanefilere göre ise şahsi hakkın ağırlıkta olduğu kazf dışındaki suçlarda şayet şahitle ispat edilecekse zaman aşımı geçerli sayılmaktadır.⁴³⁰ Zina, içki içme ve hırsızlık suçlarında olduğu gibi. Şâhitliğin gecikmesi şüpheli durum ortaya çıkaracağından zaman aşımının olacağını savunurlar. Ceza dâvalarında zaman aşımını kabul eden Hanefiler, bunun için herhangi bir süre vermezler. Bu hususta Ebû Hanîfe meseleyle alakalı çözümü her devirde o devrin hâkiminin takdirine bırakmıştır.⁴³¹ Aynı şekilde had cezasının yerine getirilmesinde geç kalınmışsa Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'e göre bu durum had cezasının uygulanmasını engellemektedir.⁴³²

Belli başlı had cezalarında zaman aşımı kısmî şekilde işlemektedir. Örneğin; hırsızlıkta zaman aşımı kamu hukukuyla ilgili cezayı düşürse de mali hakkı düşürmemektedir. Çünkü kul hakkının bulunduğu durumlarda zaman aşımı geçerli kabul edilmemektedir.⁴³³

Şâhitle ispatlanan içki içme suçunda zaman aşımı İmâm Âzam ve Ebû Yûsuf'a göre şayet ağızdaki koku kaybolursa zaman aşımı nedeniyle had cezası

⁴²⁷ Kaşıkçı, "Zaman Aşımı", 44: 114-116.

⁴²⁸ Mecelle md. 1674

⁴²⁹ Mecelle md. 1660,1666. Görüşler için bkz. Yavuz, "Dâva", 9: 12-16.

⁴³⁰ Haskefi, *Dürrü'l-muhtâr*, 311; Yavuz, "Dâva", 9: 12-16.

⁴³¹ Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 79.

⁴³² Ebu Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 215.

⁴³³ Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 75.

düşmektedir. Ancak İmâm Muhammed zaman aşımının cezayı düşürür nitelikte olmasını bir ay süreyle sınırlamıştır.⁴³⁴

Zina suçunda ise zaman aşımı süresi olarak bir aylık süre genel olarak kabul edilen süredir. Bu açıkladığımız durumlar dâvanın zaman aşımı ile alakalı olan yönüdür. Suçu sabit olan bir kişinin cezası ne kadar süre geçerse geçsin zaman aşımına tabi değildir. Ayrıca kamu yararına tesis edilen mekânlarla alakalı dâvalarda da zaman aşımı gerçekleşmemektedir.⁴³⁵

5. Suç Olup Olmadığının Bilinmemesinde Şüphe

Suçun bilinmemesi hususunda bulunulan bölgeye bağlı bir ayırım bulunmaktadır. Eğer kişi İslam diyarında yaşayan Müslüman veya gayri müslim ise ‘*Faizin, zinanın vs. haram olduğunu bilmiyordum*’ demekle üzerinden ceza sakıt olmaz. Ancak dârü’l-harb’de yaşayan bir kişinin dârü’l-İslam’a geçince gerçekleştirmiş olduğu fiilin suç olup olmadığını bilmediğini ifade etmesi durumunda şüphe durumu hâsıl olur ve bu kişiye ceza uygulanmaz.⁴³⁶

Adam öldürmek, hırsızlık yapmak, bir başkasının ırz namusuna göz dikmek tüm dünyada yasak kabul edilen genel kurallardandır. O halde dârü’l-harb’den gelen kişinin evrensel suçlardan birini işlemesi durumunda ‘*bilmiyordum*’ demesinin bir kıymetinin bulunmaması gerekir. Böyle bir durumda şüphenin varlığı ile ceza düşmez. Nitekim İmâm Şafiî İslam ahkâmının dârü’l-harbde geçerli olduğunu ifade etmektedir.⁴³⁷ Zinanın bütün dinlerde haram olduğu sabit olduğundan dolayı zinada bilme şartı aynı şekilde kabul edilmemiştir.⁴³⁸

6. Hâkimde Şüphe

Hâkim taraflar arasındaki problemi çözüme kavuşturmak için çalışan kişidir. Bundan dolayı hâkimde olan kişide belli başlı şartlar aranmaktadır. Bunlardan belki de en önemlisi kadının hâkim olması meselesidir.

İslam hukuku âlimlerine göre şer’i cezalar ve kısas cezalarında kadın hâkimin hâkimliği caiz değildir. Kadınların duygusal yönü erkeklerin duygusal

⁴³⁴ Trablusî, *Muînü’l-hükkâm*, 185.

⁴³⁵ Kaşıkçı, “Zaman Aşımı”, 44: 114-116.

⁴³⁶ Ebu Zehra, *el-Cerîme ve’l-Ukûbe fî’l-Fıkhî’l-İslâmî*, 199,200.

⁴³⁷ Şeyh Bedreddîn, *Câmiu’l-Fusûleyn*, 40.

⁴³⁸ İbn-i Âbidin, *Reddû’l-Muhtâr*, 8: 165.

yönünden daha güçlü olduğu için bu şüpheli bir durum ortaya çıkarır. Her şüpheli durum da sanık lehine değerlendirilmektedir.⁴³⁹

İbn-i Cerîr et-Taberî (ö.310/923) ise hukuk dâvası ve ceza dâvası ayrımı yapmaksızın bütün dâvalarda kadının hâkimliğini geçerli kabul etmektedir. Gerekçe olarak da kadın şayet taraflar arasındaki anlaşmazlıkları halledebiliyorsa hâkimlik görevi dâhil adli ve idari görevleri de yapabileceğini ileri sürmektedir.⁴⁴⁰

Ebû Hanîfe'ye göre ise bayan hâkim ceza dâvalarında değil hukuk dâvalarında hâkimlik yapabilir. Gerekçe olarak da hukuk dâvalarında şahitlik yapabilen kadının hâkimlik de yapabileceğini öne sürer.⁴⁴¹

Bu konuyla alakalı bir diğer husus; ceza dâvalarında şahit bulunmaz, suçlu da suçunu kabul etmezse hâkimin sanığın suçu işlediğini gördüğü halde ceza verip veremeyeceğidir. Bu hususta İslam âlimleri farklı görüşler benimsemiştir. İmâm Mâlik, İmâm Ahmed b. Hanbel ve Kadı Şüreyh bu durumda hâkimin ceza veremeyeceği yönünde görüş belirtirken, İmâm Şafiî ve Ebû Hanîfe ise ceza verebileceğini savunur.⁴⁴²

Bir hâkim, başka bir hâkime had ve kısas suçlarıyla alakalı bir mektup gönderip yardımını alamaz.⁴⁴³ Aynı şekilde bu tür ağır cezaların çözümü için hakem tayin edemez. Çünkü bu suçlar en ufak şüpheyi kaldırmaz. Hâkim, bu tür suçlarda ispat etmek için değil bu suçlarda şüphe bulmak için çabalamalıdır.⁴⁴⁴

Hâkimin şahsiyetiyle alakalı hususlar da şüphe ile karşılanmaktadır. Örneğin rüşvet vererek hâkim olan bir kişinin verdiği hüküm şüpheli ve aynı zamanda geçersizdir.⁴⁴⁵

7. Müessir Filde Şüphe

Dâvacının sanığın kendisini yaraladığını veya dövdüğünü iddia etmesi veya hasımlar arasında problemin varlığının bilinmesi halinde hâkim dâvacının

⁴³⁹ Merğînâni, *Hidâye*, 5: 378.

⁴⁴⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4, 429; Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 30.

⁴⁴¹ Hanefî mezhebi dışındakilere göre hukuk dâvası ceza dâvası ayrımı yapılmaksızın kadın bir kişinin hâkimliği geçersizdir. (Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 8: 237.)

⁴⁴² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 447. Konu ile ilgili iki grubun benimsediği deliller için aynı eserin 448. Sayfasına bkz.

⁴⁴³ Kasânî, *Bedâiu's-Sanai' fî Tertibi's-Şerâi*, 9: 229; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 3: 353.

⁴⁴⁴ Serahsî, *Mebsût*, 24: 148; Merğînâni, *Hidâye*, 5: 378.

⁴⁴⁵ Şeyh Bedreddîn, *Câmiu'l-Fusûleyn*, 46.

sözü ile dâvalıyı hapsedemez. Sadece güçlü bir şüphe olması, dâvacının dâvalıyı öldürüleceğinden korkması veya vücudunda açık bir iz bırakması durumunda hâkim, sanığı hapis edebilir.⁴⁴⁶

F. Tehditsiz Yargılanma İlkesi

Tehditsiz yargılama, sanığın hakkını koruyan ilkelerden biridir. Bu ilkeye göre sanık suçunu itiraf etmeye zorlanamaz, dövülemez, işkence edilemez ve korkutulamaz. İfadesinin alınması esnasında iradesini etkileyen her türlü baskı, zorlama ve şiddetten kaçınılması gerekmektedir.⁴⁴⁷

CMK 148. maddeye göre: “Şüpheli veya sanığın beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, ilaç verme, yorma, aldatma, cebir veya tehditte bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel ve ruhsal müdahaleler yapılamaz.” İşkence ve çeşitli metotlarla alınan delil, hukuka aykırı olmakla beraber sanığın aleyhine delil olarak kullanılamaz.⁴⁴⁸ Çünkü bu tür hareketler insan haysiyetine aykırı kabul edilmektedir.⁴⁴⁹

İslam hukukunda sanığın dövülmesiyle irtibatlı bazı rivayetler bulunmaktadır. Örneğin; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* eserinde şüphenin ağırlığı sebebiyle valinin sanığı ta'zir olarak dövülebileceğini ifade etmektedir. Ancak bu dayağın, had cezasında vurulan düzeyde olmaması gerekir.⁴⁵⁰ Örneğin Hasan b. Ziyad'a ‘İkrar edinceye kadar hırsız dövmek helal midir?’ diye sorulunca ilk zamanlar yaralamaksızın ve kemik gözükmeksizin dövülebileceğini ifade etmiştir.⁴⁵¹ Ancak *Mebûsût*'ta daha sonra bu söylediğinden dolayı pişmanlık duyduğu zikredilmektedir. Fetva da bu görüşe göredir. Yani sanık hiçbir şekilde itiraf için zorlanamaz, dövülemez ve tehdit edilemez.⁴⁵²

Sanık ölümünü gerektirmeyen herhangi bir suçtan dolayı ölüm cezası verilecekmiş gibi baskı altında tutulamaz.⁴⁵³ Bu tür fiiller, tarafların korkmasına neden olarak söylemek istedikleri şeylere engel olabilir.⁴⁵⁴ Bu bağlamda

⁴⁴⁶ İbn Ferhûn, *Tebsîratü'l Hukkâm*, 1: 181.

⁴⁴⁷ İpek, *Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Savunma Hakkı*, 15.

⁴⁴⁸ Hakeri - Ünver, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 19.

⁴⁴⁹ CMK m.147, TCK m.94

⁴⁵⁰ Mâverdî, *Ahkâmü's Sultaniyye*, 286.

⁴⁵¹ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, 5: 88.

⁴⁵² Serahsî, *Mebûsût*, 24: 102.

⁴⁵³ Mâverdî, *Ahkâmü's Sultaniyye*, 363.

⁴⁵⁴ Serahsî, *Mebûsût*, 24: 119.

sahabeden bize ulaşan birçok nakil bulunmaktadır. Örneğin; Hz. Ömer, aç bırakmak, korkutmak, hapsetmek suretiyle ikrara zorlanan ve ikrarda bulunan kimsenin ikrarının aleyhine delil kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁵⁵ Aynı şekilde sanığa suçunu zorla ikrar ettirmek için hâkimin çeşitli yöntemlere girişmesi doğru değildir.⁴⁵⁶

Sanığa yapılan baskı ve korkutma neticesinde elde edilen sonuç şüpheli ve adaletsiz bir sonuçtur. Nitekim Sahabe döneminde malları çalınan bazı kişiler, bir adamdan şüphelenirler. Durumu dönemin sahabelerinden Nu'man b. Beşir'e anlatırlar. Nu'man ise sanıkları bir müddet hapsedtikten sonra serbest bırakır. Dâvacılar Nu'man'ın sanıkları dövmeden ve işkence etmeden serbest bıraktığı için eleştirirler. Bunun üzerine Nu'man; “Allah ve Resulünün hükmü böyledir.” şeklinde cevap verir.⁴⁵⁷

G. Yargılama Uygun Mekân ve Zamanda Gerçekleştirilir İlkesi

Yargılamada göz önünde bulundurulması gereken birçok önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan belki de en önemlisi dâvalı ve dâvacının içinde bulunduğu yargı mekânı ve yargının gerçekleştirileceği zaman dilimidir. Bu iki durumun bu kadar önemli olmasının sebebi yargılamanın yapılacağı mekânda ve yargılama zamanında ortaya çıkacak olan olumsuzlukların dâvanın seyrine doğrudan veya dolaylı bir şekilde etki edebilmesidir. Bundan dolayı konunun yargılama mekânı ve yargılama zamanı olmak üzere iki başlık adı altında ele alınması uygun görülmüştür.

1. Yargılanma Mekânı

Yargının gerçekleştirileceği mekânda hâkim ve hasımlar için rahat bir ortamın oluşturulması önemlidir.⁴⁵⁸ İmâm Şafî bu konuyla alakalı olarak hasımların, şahitlerin ve mahkemeye dışardan katılanlar için mahkeme binasında rahat ve uygun bir ortamın oluşturulması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ Beroje, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslâm İspat Hukuku*, 323.

⁴⁵⁶ Mâverdî, *Ahkâmü's Sultaniyye*, 285.

⁴⁵⁷ Ebû Dâvûd, “Hudud”, 10-11.

⁴⁵⁸ Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 117.

⁴⁵⁹ Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 117.

Mahkeme binalarının bu yönüyle ihtişamlı ve geniş olması gerektiğini savunmaktadır.⁴⁶⁰

Yıkık dökük, ağır pis kokulu alanlar ve çer çöpün bol olduğu ortamların yargılama mekânı olarak kullanılması uygun görülmemiştir. Bu gibi durumların adliye binalarında olması aynı zamanda insanların bildikleri meseleleri unutmalarına neden olabilir. Ancak daha da önemlisi mahkeme binalarının bu derece düzensiz ve karışık olması insanların yargıya bakışını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.⁴⁶¹

İslam hukuku kaynaklarında yargılama mekânıyla alakalı tartışılan en önemli hususlardan birisi de camilerin yargılama mekânı olarak kullanılıp kullanılmayacağıdır. Hanefî fukahası, İmâm Mâlik, Ahmet b. Hanbel ve İbnü'l Münzir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den gelen uygulamalara dayanarak mescidin yargılama mekânı olarak kullanılabileceğini savunur.⁴⁶² İmâm Şafî ise camilerin yargılama mekânı olarak kullanılmasına karşıdır.⁴⁶³ Delil olarak Kasım b. Abdurrahman hakkında verilecek olan hükmü Hz. Ömer'in mescit dışında gerçekleştirmiş olmasını gösterir.⁴⁶⁴ İmâm Şafî'nin konuyla ilişkili bir diğer gerekçesiye yargılamanın mescitte yapılması halinde zımmi, hayızlı bayanlar ve cünüp kişilerin mescide girebileceği endişesidir.⁴⁶⁵

İnsanların kolaylıkla ulaşabileceği bir yerde mahkemenin kurulması esastır. Bu yüzden şehir merkezlerinde yargılama mekânlarının kurulması müstehaptır.⁴⁶⁶ Dâvacının ve dâvalının kaldıkları yerde iki mahkeme bulunması halinde dâvanın dâvacının yakın olduğu bölge mahkemesinde mi yoksa dâvalının yakın olduğu bölge mahkemesinde mi yapılması gerektiği meselesinin de bu konuyla alakalı olarak altının çizilmesi gerekmektedir. Hanefî hukukçular arasında bu meseleyle alakalı farklı görüşler bulunmaktadır. Ebû Yûsuf dâvanın dâvacıya yakın bölge mahkemesinde yapılması gerektiğini ifade ederken, İmâm

⁴⁶⁰ Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 168.

⁴⁶¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 484. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bak; Öztürk v.dğr., *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*, 128.

⁴⁶² Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 118.

⁴⁶³ Şafî, *el-Ümm*, 7: 491.

⁴⁶⁴ Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 118.

⁴⁶⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 484.

⁴⁶⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 5: 483; Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 117.

Muhammed dâvalının mensubu olduğu bölge mahkemesinde yapılmasının uygun olacağı görüşündedir.⁴⁶⁷

2. Yargılama Zamanı

Yargıyla ilişkili bir diğer önemli husus yargılama zamanıdır. İslam âlimleri, zarurî bir durum bulunmadıkça yargılamanın gündüz saatlerinde yapılmasını uygun görmektedir. Bu vakitlerde hâkimin ve hasımların zihni melekesi daha iyi çalışacağından dolayı gerçeğe ulaşmak kolaylaşacaktır. Aynı şekilde aşırı sıcak ve soğuk günlerde veya kurban ve ramazan bayramları gibi dini bayramlarda yargılamanın ertelenmesinin uygun olduğu görüşleri bulunmaktadır.⁴⁶⁸ Rahatsız edici ses, toz, duman kötü koku gibi başta sanık olmak üzere hâkim ve dâvalıyı olumsuz etkileyecek durumlardan kaçınılması da muhakeme zamanının tespiti açısından önemli görülmektedir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ İbn-i Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 13: 94; Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 125.

⁴⁶⁸ Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 120; Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, 169.

⁴⁶⁹ Zeydan, *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, 117.

SONUÇ

Modern hukukta dâvalı veya sanık olarak ifade edilen kavram, İslam hukukunda da tespiti yapılmış bir kavramdır. İslam hukuku literatüründe müttehem, maznûn ve müddeâ aleyh şeklinde ifade edilir. Bu çalışmayı hazırlarken tespit ettiğimiz kanun maddelerinde tarafların haklarından bahsedilmiş olması sanık ve sanık haklarının insanlıkla yaşıt olduğunu ve dönemin ihtiyacını karşılama adına her ne kadar eksiklikleri olsa da var olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Şüpheli kavramı sanığın yerini tam manasıyla tutmamaktadır. Çünkü şüpheli olan bir kişi henüz mahkeme ortamına girmemiş demektir. Yani hakkında sadece şüphe olup kendisine mahkemede henüz dâva açılmamıştır. Ancak müddeâ aleyh yani sanık kavramı, dâvalının hakkındaki suçlamaların mahkemeye verilmesi, bu suçlamaların mahkeme tarafından kabul etmesi, berâet sonucuna varılması veya dâvalı olan tarafın suçlu bulunması şeklinde ilerleyen süreçte dâvalıyı ifade eden kavramdır. Bu yönüyle modern hukuktaki sanık ile İslam hukukundaki müddeâ aleyh kavramları birbirini karşılayan kavramlar olup her ikisinde de sanık tam manasıyla suçlu değildir.

Modern hukukta sistematik olarak ele alınan sanık hakları, klasik İslam Hukuku eserlerinde sistematik ve düzenli bir şekilde ele alınmamıştır. Fıkıh kitaplarında sanık haklarına meseleler üzerinden değinilmektedir. Bazen sanıkla alakalı bir bilgi dâva, şehâdet, ikrar, hudûd, cinayet, beyyinat başlıkları altında ele alınmaktayken bazen de edebü'l-kazâ veya edebü'l-kâdî bölümleri içerisinde bu haklara rastlanabilmektedir. Bundan dolayı klasik literatürde bütüncül bir şekilde sanık haklarına değinildiğini söylemek pek mümkün değildir.

Konunun sanık hakkı şeklinde bir başlığın ele alınmamış olması, Fıkıhta sanık haklarının olmadığı anlamına gelmez. Peygamber Efendimiz (s.a.v) gerek sözleri gerek uygulamalarıyla bu hakların önemine dikkat çekmiştir. Sanık hakkı hususunda kesin olarak cezası sabit olmayan bir kişiye özellikle ağır cezalarda detaylı bir araştırma yolunu bize öğretmiş ve had gibi ağır cezaların şüpheli hallerde düşürülmesi gerektiğini nasihat etmiştir. Bu kaide modern hukukta şüpheden sanık yararlanır ilkesi adı altında ele alınmaktadır.

Sanık haklarına dair ulaştığımız sonuçlar arasında hak ve ilke şeklinde yaptığımız ayırım net olmamakla beraber sanığın tasarrufuna bırakılan durumları hak, sanığın tasarrufuna bırakılmayan durumları ise ilke başlığı adı altında ele almamız yapılan tasniflerin anlaşılması açısından önemlidir. Sanık hakları incelendiğinde ilke kapsamına dâhil edilen hakların toplumda herkesi kuşatan, bireylerin tercihine sunulmayan haklardan oluştuğu görülmektedir. Örneğin susma hakkı, sanığın tercihine sunulan bir haktır. Sanık kendisine yöneltilen sorulara cevap vermeksizin tercih hakkını kullanarak susabilir. Sanığın kendisine sunulan bu hakkı kullanması halinde hiç kimse sanığı sustuğu için suçlu konumuna düşüremez. Çünkü sanığın susup sorulara cevap vermemesi sadece kendisini ilgilendirir ve sanık açısından bir haktır. Bununla beraber tehditsiz yargılanma ilkesinin sanığın tercihine sunulan bir hak olmadığı görülür. Sanık tehditle veya çeşitli işkence yöntemleriyle yargılanmayı talep edemez. Çünkü bu şekildeki yargılanma sadece sanıkla alakalı bir durum olmayıp toplumun yargıya olan bakışıyla da alakalıdır.

Bahsedilen hak veya ilkeler zamanın ve şartların değişmesiyle farklılık arz edebilir. Yapmış olduğumuz bu ayırımla sanığın hak açısından durumunun netleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan konular şu şekilde özetlenebilir:

1. Modern hukuktaki sanık kavramının İslam hukukundaki karşılığı
2. Sanık ve şüpheli şeklinde yapılan ayırımın İslam hukukunda da uygulama alanlarının bulunduğu
3. Sanık mefhumunun oluşum tarihinin ilk yasanın oluşmasına kadar götürülebileceği
4. Sanık hakkı olarak ele alınan haklara günümüz hukukunda İslam hukukunda ele alındığından daha sistematik bir şekilde yer verildiği
5. İslam hukukunda ele alınan sanık haklarının farklı konu başlıkları altında detaylı bir şekilde ele alındığı
6. Gerek Hz. Peygamber (s.a.v) ve Dört Halife Dönemi'ndeki uygulamalarda gerekse sonraki dönemlerdeki eserlerde dâva, şehâdet, ikrâr gibi başlıklar adı altında sanık hakkından bahsedildiği ve sanık haklarının muhakeme hukukunda ön planda tutulduğu

7. Sanık haklarını hak ve ilke şeklinde ikili tasnif edilebileceği, hak olan hallerin sanığın tercihinine bağlı olmakla beraber, ilke olarak belirlediğimiz hususlar sanığın tercihinine bağlı olmayan haller şeklinde belirlenebileceği gibi hususlar bu çalışmadan elde ettiğimiz sonuçlardandır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'. *el-Musannef*. 9 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sil, 1436/2015.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. 4 Cilt. Riyad: Daru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Apaydın, H. Yunus. "Zan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 122-124. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Arslan, Nasi. "Kur'ân ve Sünnete Göre Sanık ve Mahkûm Hakları". *Kuran ve Tefsir Araştırmaları Dergisi*. 15 (2014).
- Atar, Fahrettin. *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.
- Atay, Hüseyin. "İslâmın Evrensel İlkeleri". *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*. 2 (1975).
- Avcı, Mustafa. *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*. İstanbul: Bilimevi Yayıncılık, ty.
- Aybakan, Bilal. "Vekâlet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 1-6. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Aydın, Koray. *Ceza Muhakemesinde Belirsizlik Kuşkudan Sanık Yararlanır İlkesi "İn Dubio Pro Reo"*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Bardakoğlu, Ali. "Hak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 139-151. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bardakoğlu, Ali. "Hırsızlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 384-396. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bayındır, Abdulaziz. *İslâm Muhâkeme Hukuku*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.
- Behnesî, Ahmed Fethî. *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fi'l-fikhi'l-İslâmî*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1412/1991.
- Beroje, Sahip. *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslâm İspat Hukuku*. Ankara: Fecr Yayınları, 2007.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Yemin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 417-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfûl-kınâ an metni l-iknâ*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Âlemi l-kütüb, 1403/1983.

- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Nşr. Muhammed Sadık Kamhâvî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyai kutubi'l-arabiyye, 1412/1992.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd el-. *es- Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*. Nşr. Abdulğafûr Attâr. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987.
- Cevziyye, Şemsuddin Ebî Abdillâh Muhammed b. Kayyım. *et-Turuku'l-Hükmiyye fî Siyaseti's-Şer'iyye*. 2 Cilt. Beyrut: Daru Âlemi'l-Fevâid, ty.
- Çolak, Mücahit. "İslam Muhakeme Hukukunda Şahitlik ve Hükümleri". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9 (2016).
- Damad, Şeyhîzâde Abdurrahman. *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. Nşr. Halîl İmrân el-Mansûr. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *Sünen*. Nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Marife, 1422/2001.
- Demir, Osman. "Yakîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 271-273. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Dozy, Reinhart. *Tekmiletü'l-Meâcimi'l-Arabiyye*. Nşr. Muhammed Selim en-Nu'aymi. 10 Cilt. Irak: Daru'r-Reşid, 1400/1980.
- Duran, Ahmet. "İslam Hukukunda Muhtevası ve Hukukî Mahiyeti Bakımından İkrar Kavramı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 21 (2013).
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413–1992.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *Kitâbü'l-Harâc*. 1 Cilt. Beyrut: Daru'l-Marife, 2010.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*. Trc. İbrahim Tüfekçi. 2 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 1994.
- Ebu Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Muhammed. *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Kahire: Darü'l-Fikri'l-Arabî, 2006.
- Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer, Kudûri. *Muhtasaru'l-Kudûri*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Enes, İbrahim - Muntasır, Abdül Halim - Savâlihî, Atıyye - Ahmed, Muhammed. *el-Mu'cemü'l-vasîf*. Mısır: Mektebetü's-Şurûki'd-Düveliyye, 2004.
- Erbay, Celal. *İslâm Ceza Muhâkemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.

- Gedik, Doğan - Topaloğlu, Mahir. *Ceza Muhakemesinde İspat ve Şüphenin Sanık Lehine Yorumlanması*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2015.
- Haccâvî, Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ. *el-İknâ li-tâlibi'l-intifâ*. Nşr. Abdüllatif Muhammed Musa Sebkî. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Marife, 2015.
- Hakeri, Hakan - Ünver, Yener. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2012.
- Halebî, İbrahim. *Mülteka el-Ebhur*. Trc. Nedim Yılmaz. 4 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 2018.
- Hamevî, Ahmed b. Muhammed. *Ğamzü 'uyûni'l-beşâir*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.
- Haskefi, Muhammed Bin Ali Bin Muhammed El Hanefi. *Dürrü'l-muhtâr*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecmau'z-Zevâid*. Nşr. Muhammed Abdülkadir Ahmet Ata. 12 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *El-Kaî Fi Fıkh-i Ehli'l-Medine*. Nşr. Muhammed el-Morîtânî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, 1398/1978.
- İbn Ferhun, Burhânuddîn İbrahim b. Ali b. Ebi'l-Kâsım b. Muhammed. *Tebssiratü'l Hükkâm*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-âsâr fi şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihtisâr*. Nşr. Abdülğaffar Süleyman el-Bendârî. 12 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin. *el-Kâfi fi fıkh-i'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. Nşr. Mûs'ad Abdülhamîd Muhammed es-Sa'denî. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin. *el-Muğnî*. 15 Cilt. Riyad: Daru Âlemi'l-Kütüb, ty.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413–1992.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî el- Ensârî el- Ifrikî. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1300.

- İbn Nüceym, Zeynüddin. *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*. Nşr. Zekeriya Amirat. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Nşr. Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Hisbe*. Trc. Cemal Güzel. İstanbul: Takva Yayınları, 2015.
- İbn-i Âbidin. *Reddü'l-Muhtâr*. Trc. Ahmed Davudoğlu. 18 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1983.
- İbnu'l-Berâzeî, Ebû Saîd Halef b. Ebî'l-Kâsım Muhammed el-Ezdî el-Kayravânî. *et-Tehzîb fî ihtisâri'l-Müdevvene*. Nşr. Muhammed el-Emîn. 4 Cilt. Dubâ: Dâru'l-buhûs, 1423/2002.
- İbnü's-Sââtî, Muzafferüddin. *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyirayn*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- İpek, Ali İhsan. *Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Savunma Hakkı*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2015.
- İşık, Adem. "İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş". *Mavi Atlas Dergisi*. 6 (2018).
- Karahisarî, Ahterî Mustafa Muslihuddin. *Ahteri-yi Kebir*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Kasânî, Alaüddin Ebû Bekr b. Mes'ud. *Bedâiu's-Sanai' fî Tertini's-Şerâi*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Kâsımî, Zâfir. *Nizâmu'l-hükm fî's-şerîa ve't-târîhü'l-İslâmî*. 2 Cilt. Beyrut: Darü'n-Nefâis, 1407/1987.
- Kaşıkcı, Osman. "Zaman Aşımı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 114-116. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Köse, Saffet. "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 7 (2006).
- Kudat, Aydın. "Hak ve Hukuk Kavramları Üzerinde Bir Değerlendirme". *Adam Akademi* 4 (2004).
- Kunter, Nurullah - Yenisey, Feridun - Nuhoğlu, Ayşe. *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2009.

- Kutluer, İlhan. "Müsâvat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 76-79. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb. *Ahkâmü's Sultaniyye*. Kuveyt: Dâru İbn Kuteybe, 1989.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb Ebû'l-Hasen el-basrî. *el-Hâvi'l-Kebîr*. Nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1994.
- Merğînânî, Ali b. Ebi Bekr Abdulcelîl el- Fergânî. *Hidâye*. 9 Cilt. Pakistan: İdaratü'l-Kur'an ve Ulûmü'l-İslâmiyye, 1996.
- Mevsîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. Nşr. Mahmûd Ebû Dakîka. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- Mevsîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr Metni el-Muhtâr li'l-Fetvâ*. Trc. Celâl Yeniçeri. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2013.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib. *el-Lubab fî Şerh'il-Kitap*. 2 Cilt. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2017.
- Mu'cemü Mustalahâti Ulûm'u Şer'iyye*. 4 Cilt. Riyad, 2017.
- Muhammed Ali, Sabuni. *et-Tefsirü'l-Vadîh el- Müyesser*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2013.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413–1992.
- Müttaki el-Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân. *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. Nşr. İshak Tîbî. Lübnan: Beytü'l-Efkâr ed-Düveliyye, 2005.
- Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-. *Tilbetü't-talebe fî'l-istilâhâti'l-fikhiyye*. Nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak. Beyrut: Darü'n-Nefâis, 1436/2015.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Kenzü'd-Dekâik*. Beyrut: Daru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 2011.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Nşr. Muhammed Necib. 23 Cilt. Cidde: Mektebetü'l-İrşad, 2008.

- Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002.
- Özbek, Veli Özer - Kanbur, Mehmet Nihat - Doğan, Koray - Bacaksız, Pınar - Tepe, İlker. *Ceza Muhakemesi Hukuku Bilgisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.
- Öztürk, Bahri - Tezcan, Durmuş - Erdem, Mustafa Ruhan - Gezer, Özge Sırma - Saygılar Kırıt, Yasemin - Alan Akcan, Esra - Erden Tütüncü, Efser - Özaydın, Özdem. *Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ed. Bahri Öztürk. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Roth, Mitchel. *Göze Göz Suç ve Cezanın Küresel Tarihi*. Trc. Barışhan Erdoğan. İstanbul: Can Yayınları, 2017.
- Sahnûn, Abdüsselam b. Said Habib et-Tenuhi. *el-Müdevvenetü'l-Kübra li'l-İmam Malik b. Enes*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995.
- Semerkandi, Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-fukaha*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Mebûsât*. Ed. Mustafa Cevat Akşit. 31 Cilt. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 1428/2008.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Mebûsât*. 31 Cilt. Beyrut: Daru'l-Marife, 1409/1989.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. Nşr. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib. 11 Cilt. Daru'l-Vefa, 1422/2001.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Neylû'l-evtâr*. Nşr. Raid b. Sabri b. Ebi Alfe. Lübnan: Beytü'l-Efkâr ed-Düveliyye, 2004.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Câmi'u's-sağir*. Nşr. Abdülhay el-Leknevî. 1 Cilt. Pakistan: İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslamiyye, 1411/1990.
- Şeyh Bedreddîn, Mahmûd b. İsrâil b. Abdülazîz. *Câmiu'l-Fusûleyn*. Ed. H. Yunus Apaydın. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012.
- Şeyh Nizam. *Fetâvâyi Hindiyîye*. Nşr. Abdüllatif Hasan Abdurrahman. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.

- Şeyh Nizam - Şeyh Celâleddin Muhammed - Kadı Muhammed Hüseyin - Molla Hamîd - Şeyh Vecîhüddin. *Fetâvâyî Hindîyye*. Ed. Şeyh Nizam. Trc. Mustafa Efe. Ankara: Akçağ Yayınları, ty.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb*. Nşr. Muhammed ez-Zühaylî. 6 Cilt. 1412/1992.
- Tehânevî, Muhammed A'la b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî. *Keşşâfû Istilâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*. Nşr. Refik el-Acem. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu Lübnan Naşirun, 1996.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413–1992.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmine Giriş*. Ankara: Damla Kitabevi, 2014.
- Tosun, Mebrure - Yalvaç, Kadriye. *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002.
- Trablusî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Halîl. *Muînü'l-hükkâm*. yy: Daru'l-Fikr, ty.
- Üdeh, Abdülkadir. *İslâm Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk*. Trc. Akif Nuri. 2 Cilt. İstanbul: İhya Yayınları, 1976.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: İFAV, 2014.
- Yavuz, Cevdet. "Dâva". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 12-16. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yayla, Mehmet. *Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat ve Şüphe*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Yenisey, Feridun - Nuhoğlu, Ayşe. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Zekerîyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî. *el-Hudûdü'l-enika ve't-ta'rîfâtü'd-dakika*. Nşr. Mâzin el-Mübârek. Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Muasır, 1411/1991.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Esâsü'l-Belâga*. Nşr. Muhammed Bâsil Uyûn Es-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zeydan, Abdülkerim. *Nizamu'l-Kaza fî Şeriatî'l-İslamiyye*. Amman: Müessesetü'r-Risâle, 1409/1989.
- Zeylaî, Osman b. Ali. *Tebyînü'l-Hakâik*. Mısır: Matbatül-kübra el-emire, 1314.
- Zuhaylî, Vehbe. *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*. 10 Cilt. İstanbul: Feza Yayıncılık, 1994.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Enes Türkoğlu		
Doğum Yeri ve Yılı	Sakarya / 13.03.1993		
Medeni Durumu	Bekâr		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça/ Orta derecede		
Öğrenim Durumu	Başlama-Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lisans	2012	2017	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2017		Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora			
Çalıştığı Kurum (/lar)	Başlama-Ayrılma Yılı		
Diyanet İşleri Başkanlığı	24/05/2018		
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar			
Aldığı Ödüller			
İletişim (eposta)	turkoglu.enes.54@gmail.com		